

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові.

III

60985

1954

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

Ч.

/1934.

Penney -

[~~258~~]

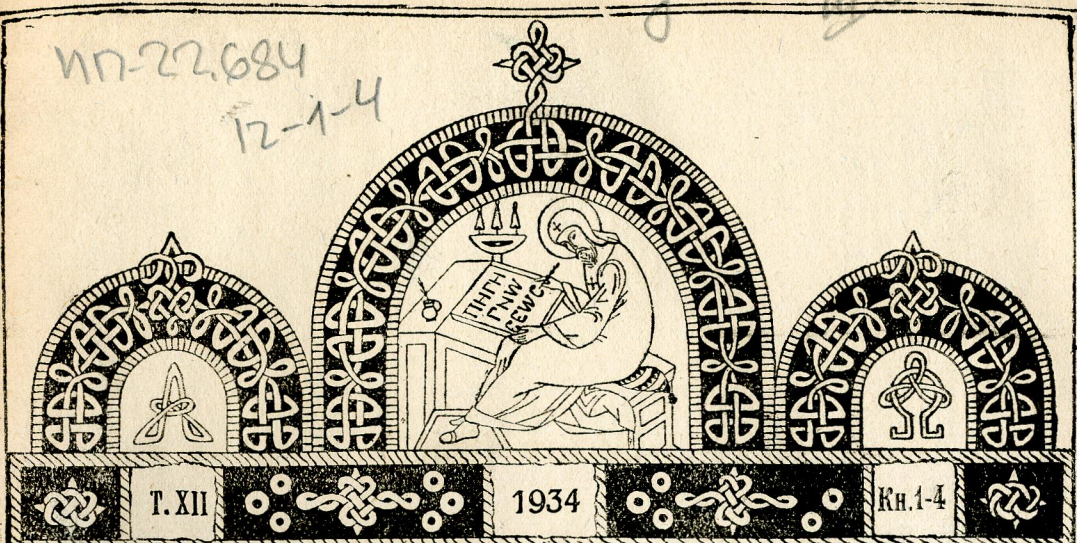

07

Page 223 $\frac{8}{11}$ 50

117-22.684

12-1-4

БОГОСЛОВІА BOHOSLOVIA

1985

НАУКОВИЙ ТРИМІСЯЧНИК

ВИДАЄ

БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ЛВІВ — LEOPOLI

Зміст (Index)

I

Dr. Basilius Baran — De ortu et iuribus vicarii generalis 1—16; 93—119

Др. Іван Шпитковський — Рід і герб Шептицьких (Продовження) (Dr. I. Špytkovskij — Famille et armoiries des Szeptycki (a suivre)
27—44; 162—179; 262—273

Др. Микола Руснак — Богослужбні книги Східньої Церкви про примат Папи (Продовження) (Dr. Nikolaus Rusnak — Libri liturgici Ecclesiae Orientalis de primatu Papae) (Continuabitur) 45—57; 180—190; 273—286

о. Др. Микола Конрад — Нарис історії старинної філософії (Продовження) (Dr. Nikolaus Konrad — Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus) (Continuabitur) 120—161; 246—261

Михайло Возняк — Перший історик Церкви з вихованців львівської духовної семінарії (Michaël Wozniak — Primus Ecclesiae rerum gestarum scriptor. ex alumnis Seminarii clericorum Leopoliensis) 237—245

II

Огляди й оцінки (Conspectus et recensione)

Ks. Dr. Józef Umiński — Historja kościoła (о. А. Ішак).
Franciscus Diekamp, S. Th. D. — Theologia Dogmaticae Manuale secundum principia S. Thomae Aquin (о. Б. Липський).
E. Hermann, S. J. — De „Ritu“ in lure Canonico;
Sacra Congregazione Orientale — Codificazione Canonica

Orientale (о. Др. Лев Глинка). Hegel nel centenario della sua morte (о. Др. М. Кондрад) 70— 81

X. Dr. Kazimierz Wais — Kosmologia szczegółowa (о. Др. Ст. Сампара). Tadeusz Mańkowski — Lwowskie Kościoły Barokowe; Володимир Січинський — Олександр Антоній Гарасевич (Др. Володимир Залозецький). Ludwig Ruland — Handbuch der praktischen Seelsorge (о. Др. Б. Липський). Ks. Dr. Kazimierz Kowalski — Filozofja Augusta hr. Cieszkowskiego w świetle zasad filozofji św. Tomasza z Akwinu (о. Др. М. Кондрад). Dr. Adolf Ziegler — Die russische Gottlosenbewegung; о. Микола Вергун — Новомодні пророски або біблійні дослідники (о. Др. Андрій Іщак) 207—223

S. Congregazione Orientale—Codificazione Canonica Orientale. Ius particolare Ruthenorum; S. Congregazione Orientale — Codificazione Canonica Orientale. Ius particolare Maronitarum (о. Др. Лев Глинка). Ks. Dr. Kazimierz Kowalski — Podstawy filozofji (о. Др. Володимир Максимець). Mikołaj Andrusiak — Józef Szumlański pierwszy biskup unicki lwowski (о. Др. Андрій Іщак). Dr. M. Joseph Scheeben — Die Mysterien des Christentums; Dr. Theodor Grentrup S. V. D. — Religion und Muttersprache (о. Др. Богдан Липський) 300—310

III

Вибрані питання (Analecta)

Нова праця про берестейську Унію (докінчення) (Микола Андрусяк). Коли Хозари перейшли на жидівство (В. Мошін). — До питання про бібліографію стародруків (Е. Ю. Пеленський). Коли Хозари перейшли на жидівство (Продовження) (В. Мошін). — Апостольський Візитатор в Богословській Академії. Канонізаційний процес блж. Дун-Скота. Смерть Кардинала Петра Гаспарі. IV Міжнародний Конгрес Византології. II Міжнародний Конгрес томістичної філософії. Смерть Теодора Цана. 58—69; 191—206; 287—299

IV

Богословське Наукове Товариство (Societas Theologica)

VII Загальні Збори Богословського Наукового Товариства у Львові. Засідання Ради Богословського На-

укового Товариства у Львові. — Академічні Вечори.
Засідання Ради Богословського Наукового Товариства
у Львові. 85—86;

315

V

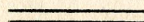
Всячина — хроніка (Varia — Chronica)

82—84; 224—226; 311—314

VI

Книжки й часописи (Libri et ephemerides)

87—92; 227—236; 316—331

753 / X 1121.

115

БОГОСЛОВІА ВОНОСЛОВІА

НАУКОВИЙ ТРИМІСЯЧНИК

ВИДАННЯ

БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ЛЬВІВ—LEOPOLI

Зміст (Index)

	Стр. (Pag.)
Dr. Basilius Baran — De ortu et iuribus vicarij generalis (Continuabitur)	1—26
Іван Шпитковський — Рід і герб Шептицьких (Продовження)	27—44
Др. Микола Руснак — Болословські книги Східньої Церкви про при- мат Папи (Продовження слідує)	45—57

2. Вибрані питання (Analecta)

Нова праця про берестійську Унію, — докінчення (Микола Андрусак); Коли Хозари перейшли на жидівство (про- довження слідує)	58—69
--	-------

3. Огляди й оцінки (Conspectus et recensione)

Ks. Dr. Józef Umiński, Historja kościoła (о. А. Ішак); Franciscus Diekamp, S. Th. D., Theologiae Dogmati- cae Manuale secundum principia S. Thomae Aquin (о. Б. Липський); E. Herman, S. J. De „Ritu“ in lure Canonico; Sacra Congregazione Orientale, Codificazione Canonica Orientale (о. Др. Лев Глинка); Hegel nel cen- tenaria della sua morte (о. Др. М. Конрад)	70—81
--	-------

4. Всячина — хроніка (Varia — chronica)

З греко-католицької Богословської Академії у Львові; † О. Маврикій де ля Тай; Число студентів богословів в Чехо-Словаччині 1933/4 р.; Хорватська Богословська Академія в Загребі; Errata	82—84
---	-------

5. Богословське Наук. Т-во (Societas Theologica)

VII Загальні Збори Богословського Наукового Товари- ства у Львові; Засідання Ради Богословського Науко- вого Товариства у Львові	85—86
--	-------

6. Книжки й часописи (Libri et ephemerides)

87—92

De ortu et iuribus vicarii generalis.

Introductio.

De variis episcoporum vicariis ex antiqua et vigente disciplina atque de potestatis eorum ratione.

Officia episcoporum in pascendo regendoque grege eis commisso tam gravia et multiplicia sunt, ut unius hominis vires fere superare videantur. Cum proinde propter negotiorum copiam et alias iustas causas haud raro occurrentes (ut amplitudo dioecesis, invaletudo corporalis et varia vitae humanae impedimenta), impares sint ad omnia per seipsos expedienda, consonum est, ut aliorum clericorum, certa quadam potestate a se instructorum, opera utantur. Clerici tales in adiutorium muneris episcoporum vocati adnumerandi sunt iis gradibus hierarchiae ecclesiasticae, qui iure Divino non sunt instituti sed iure mere humano pro diversitate disciplinae ecclesiasticae instituuntur vel immutantur vel denique penitus abrogantur; potestas autem eorum est nonnisi participatio quaedam potestatis episcopalis.¹⁾

Primum et nobilissimum locum inter adiutores episcopi occupat capitulum cathedrale, quod iam a primis inde temporibus sub nomine presbyterii, constans ex presbyteris et diaconis, constituebat perpetuum senatum episcopi, a quo in omnibus maioris momenti negotiis consultabatur²⁾.

Praeter capitulum solent episcopi habere varios adiutores, qui vices eorum gerunt seu (ut utamur termino proprio) vicarii eorum

¹⁾ Devoti, Institutiones canonicae. Tom. I. Romae 1792, tit. 3, § 9; Phillips, Kirchenrecht, II Band. Regensburg 1846, § 75; Wernz, Jus Decretalium. Tom. II, Romae 1899, n. 803. Eodem modo ex aliqua participatione plenitudinis potestatis Pontificiae instituti sunt gradus intermedii in hierarchia iurisdictionis inter Romanum Pontificem et episcopos, nempe Patriarchae, Primate, Metropolitanae. Cf. Wernz, l. c. n. 712 sq.

²⁾ Binterim, Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christ-katholischen Kirche. I Band, 1 Theil. Mainz 1825, pag. 507 sq.

sunt tum in sacris functionibus tum in exercitio iurisdictionis tum denique in administrandis rebus temporalibus¹⁾.

In obeundis sacris functionibus, iis nempe, ad quas ordo episcopalis non est necessarius (seu, ut dici solet, ordinis communis) ferebat episcopo opem olim archipresbyter²⁾, ex disciplina vigente autem prima dignitas in capitulo³⁾. Pro sacris functionibus, ad quas ordo episcopalis absolute requiritur, seu pro pontificalibus, adhibebant episcopi operam chorepiscoporum⁴⁾, quibus abrogatis assumpti sunt sic dicti episcopi titulares⁵⁾, qua vicarii in pontificalibus.

Ab his secernendi sunt coadiutores episcopi, qui constituuntur ad adiuvandum episcopum in ipsius officii administratione vel regimine et quidem sive ad tempus et sine futura successione sive in perpetuum et cum iure successionis⁶⁾.

Ad vicarios episcopi in exercitio iurisdictionis adnumerandus est archidiaconus⁷⁾ olim, ex disciplina vigente autem vicarius generalis. Vicarius denique in administratione bonorum temporalium appellatur rectius oeconomus⁸⁾.

Praeter hos omnes vicarios, qui in ipsa episcopali civitate resident, dantur adhuc vicarii foranei, qui in certa parte dioecesis extra urbem episcopalem constituuntur et ibi iurisdictionem quandam exercent. Tales fuerunt olim archipresbyteri rurales et nunc decani rurales⁹⁾. Vocantur hoc modo parochi, qui commissam ipsis partem invigilationis nomine et auctoritate episcopi exercent super assignatos sibi districtus plures parochias complectentes.

¹⁾ Wernz, l. c. n. 799.

²⁾ C. Ut archipresbyter 1. X. (l. 24.); Thomassinus, *Vetus et nova ecclesiae disciplina*. Lugduni 1706, Pars I, lib. III, cap. 3, n. 4 et 12; Binterim, l. c. p. 516 sq.

³⁾ Wernz, l. c. n. 789.

⁴⁾ Binterim, l. c. I Bd. 2 Theil p. 386 sq. De iis ad recentissima usque tempora dubium fuit, fuissentne character episcopali insigniti nec ne. Vid. Benedictum XIV, *De Synodo dioecesis Augustae Vindelic*. 1769, lib. III, cap. 3, n. 6. Gillmann in opère: *Das Institut der Chorbischöfe in Orient*. München 1903. quaestionem hanc in favorem episcopalis eorum characteris solvit (vid. pag. 72, 93, 118 citati operis).

⁵⁾ Wernz, l. c. n. 807 sq.; Binterim, l. c. p. 378 sq.; Benedictus XIV. l. c. I II, c. 7, n. 1.

⁶⁾ Wernz, l. c. n. 809 sq.

⁷⁾ C. Ad haec 7. X. (l. 23); Binterim, l. c. p. 415 sq.; Wernz, l. c. n. 799.

⁸⁾ Alteserra, *Dissertationum iuris canonici libri quattuor*, quorum duo priores de adiutoribus episcoporum. Tolosae 1651, pag. 86 sq.

⁹⁾ Wernz, l. c. n. 812 sq.; Scherer, *Handbuch des Kirchenrechtes*, I Bd. Graz 1886, § 91, p. 620; Eichner, *Compendium iuris ecclesiastici*. Brixinae 1900, § 125.

Ex quibus omnibus peculiarem mentionem meretur vicarius generalis, cuius officium „est magni momenti in universae dioecesis negotiis expediendis“¹⁾.

De hoc igitur tractaturi in nostra dissertatione integram materiam in duos tractatus distribuemus; in primo de vicarii generalis ortu agemus, in altero de eius iuribus.

Tractatus I.

Ortus vicarii generalis.

Cap. I. De archidiaconis.

Cum ortus vicarii generalis intime cohaereat cum historia archidiaconorum, ad quorum potestatem coërcendam institutus erat, non abs re erit historicam archidiaconorum potestatis evolutionem paucis exponere.

Quilibet episcopus — ut iam superius innuimus — habuit inde a primordiis ecclesiae senatum suum, presbyterium nempe et eiusdem non tantum qua personae moralis seu collegii consilio, sed etiam opera et iuvamine singulorum eius membrorum in regenda dioecesi usus est²⁾. Inter alios constituit semper unum e presbyteris aetate et ordinatione spectata seniores, qui archipresbyter dicebatur, qua vicarium suum ad functiones proprie sacerdotales, in quantum ordinem episcopalem non postulabant, peragendas³⁾. E numero autem diaconorum praeposuit unum strenuitate et industria inter ceteros eminentem⁴⁾ rebus administrationis externae, qui qua praecipuus episcopi minister archidiaconus dicebatur⁵⁾. Officium eius versabatur imprimis circa ordinem disciplinae⁶⁾ et curam sacro-

¹⁾ Acta et decreta sacrorum conciliorum recentiorum. Collectio Lacensis, Tom VII. Acta et decreta s. concilii Vaticani. Appendix. Schema VI, caput 7. De vicario generali, pag. 645.

²⁾ Thomassinus, l. c. Pars I, lib. 3, cap. 7; Wernz, l. c. n. 767.

³⁾ C. 1—4. X. De off. archipresb. (l. 24).

⁴⁾ Thomassinus, l. c. P. I, l. 2, cap. 17, n. 2.

⁵⁾ Van Espen, lus ecclesiasticum universum, Tom. I, titulus 12, cap. 1, num. 1. Coloniae Agrippinae 1777; Binterim, l. c. p. 386 sq. Archidiaconi attingunt origine primam ecclesiae aetatem, tamen in monumentis historicis non prius saeculo IV. occurrunt, nempe in opere Optati Milevitani: De schismate Donatistarum circa a. 370. scripto (lib. I, num. 16, cit. op.).

⁶⁾ C. Perlectis 1. Dist. 25; C. Clerici 22, Dist. 23. Propterea appellatur „oculus episcopi“, quia vice eius cuncta observat et circumlustrat: C. Diaconi 6. Dist. 93; C. Diaconi 11. Dist. 93; C. Ad haec 7. X. De off. archid. (l. 23).

rum¹⁾. Ad eum pertinebat praeterea instructio et regimen inferiorum clericorum, invigilatio super mores eorum et praesentatio eorum in ordinibus conferendis tamquam idoneorum coram episcopo²⁾. Archidiaconus erat collector oblationum, reddituum et custos universae pecuniae ecclesiasticae³⁾, ex qua distribuebat portiones seu praebendas singulis clericis⁴⁾; insuper incumbibat ei cura viduarum, orphanorum et pauperum, quorum pecunia apud eum securitatis causa deponebatur⁵⁾.

Crescente in dies magis magisque numero fidelium et multiplicatis eo ipso negotiis episcoporum, extensus quoque est ambitus attributionum archidiaconorum — utpote qui propter munus suum proximi episcopis erant et benevolentiam eorum sibi captare sciebant⁶⁾ — cum delegari eis coepisset tota episcopalis iurisdictio tum voluntaria tum contentiosa⁷⁾.

Potestas eorum magis adhuc crevit saeculo IX., postquam agnitum est iis ius, dioecesim cum episcopi mandato semel in anno visitandi, procurationem canonicam percipiendi⁸⁾, celebrandi archidiaconales synodos pro emendatione vitiorum et sublatione abusu-um et pro instructione presbyterorum in ministrandis Sacramentis⁹⁾, quinimo commissa est iis exercitio episcopalis criminalis iurisditionis super delinquentes clericos, etiam presbyteros¹⁰⁾, et ius sententiam excommunicationis in reos ferendi¹¹⁾. Insuper compete-
 bat iis ius institutionis corporalis seu realis beneficiato-

1) C. Officium 2. X. (l. 23); Alteserra l. c. p. 36, sq. Archidiaconus ergo erat summus moderator sacrorum ecclesiae officiorum. Episcopum sacra ministraturum induebat stola et invitabat, ut accederet ad altare, deinde assistebat ei in sacris functionibus. Alteserra, l. c.; Thomassinus, l. c. c. 17, n. 4.

2) Thomassinus, l. c. n. 7 et 9, cap. 18, n. 7.

3) Thomassinus, l. c. cap. 17, n. 8.

4) Devoti, l. c. § 72; Schröder, Entwicklung des Archidiaconats bis zum XI. Jahrhundert. Augsburg 1890, § 11, pag. 32.

5) Thomassinus, l. c. cap. 17, n. 10; Alteserra, l. c. p. 42, sq. Schröder l. c. p. 29.

6) Schröder, l. c. § 8, p. 19; Hurter, Geschichte Papst Innocenz des Dritten. Hamburg 1838, III. Band, p. 362.

7) Thomassinus, l. c. cap. 18, n. 1; Van Espen, l. c. cap. 1, n. 5.

8) CC. Mandamus 6 et Dilecto 10. X. (l. 23); Thomassinus, l. c. cap. 19, n. 1—5.

9) Alteserra, l. c. p. 49.

10) C. Licet 3. X. De poenis (V. 37); C. Dudum 54. X. De electione (l. 6); Thomassinus, l. c. cap. 18, n. 4.

11) Nonnisi tamen de mandato episcopi. C. Archidiaconis 5. X. (l. 23).

rum ¹⁾ eorumque amotio seu destitutio ²⁾. Etiam si ordine inferiores presbyteris essent, tamen iurisdictione eos longe superabant ³⁾ et imperabant in nomine episcopi universo clero tam inferiori quam superiori, decidebant lites, cognoscebant causas matrimoniales, ferebant sententias excommunicationis, — uno verbo archidiaconi erant episcoporum vicarii in omnibus ⁴⁾.

Unusquisque episcopus habebat unum archidiaconum, sed inde a saeculo IX. invaluit usus dividendi dioecesim in plures districtus ⁵⁾, et singulis eorum praeerant archidiaconi, qui rurales appellabantur, — pro discrimine ab archidiacono magno vel cathedralis capitali, in ipsa urbe episcopali constituto ⁶⁾. Hic fuit communiter insimul praepositus capituli cathedralis, illi autem praepositi apud capitula collegiata ⁷⁾. Tali modo per coniunctionem archidiaconatus cum praepositis capitulorum cathedralium, (quae tunc temporis derelicta vita communi canonicorum et separato eorum peculio a bonis mensae episcopalis divisoque in singulas stabiles praebendas ⁸⁾ magis independentia facta sunt), aucta est supra modum archidiaconorum potestas. Potestas et dignitas eorum, quacum magni reditus coniungebantur ⁹⁾, apud omnes magni habebatur, ita ut etiam viri ex nobilibus familiis nati munus archidiaconi appeterent ¹⁰⁾.

Tali insigni incremento potestatis suae nondum contenti archidiaconi conabantur suam late patentem iurisdictionem, quam origi-

²⁾ C. Ad haec 7. X. (l. 23).

¹⁾ CC. Ad haec 7 et Ut nostrum 9. X. (l. 23); C. Super eo 15. X. (l. 29). Schmidt, Thesaurus iuris ecclesiastici, Tom. III. Heidelberg 1772, p. 302. Usurpabant etiam institutionem autorizabilem, etiam si hoc ipsis diserte a canonibus prohibitum esset. Cf. C. Cum saist 4. X. (l. 23).

³⁾ Imo etiam archipresbyterum, qui iis suberat. Cf. C. Ut archipresbyter 1. X. (l. 24); C. 1. Dist. 25.

⁴⁾ C. Ut archidiaconus 1. X. (l. 23); Binterim, l. c. p. 399; Van Espen, l. c. n. 3.

⁵⁾ c. 15. concil. Cabilonensis anno 813. apud Mansi, Sacrorum conciliorum collectio. Florentiae 1767. Tom. 14, pag. 96 (C. Dictum est 3. Dist. 94). In Gallia iam saec. VI. huiusmodi partitio occurrit. Scherer l. c. p. 605, not. 39.

⁶⁾ Lämmer, Institutionen des kathol. Kirchenrechts. Freiburg i. B. 1886, § 68, n. 2.

⁷⁾ Walter, Lehrbuch des Kirchenrechts. Bonn 1846, § 145, n. 2. Wernz, l. c. n. 774; Kober, Über den Ursprung und die rechtliche Stellung der Generalvicare (in „Theolog. Quartalschrift“. Tübingen 1853) p. 541.

⁸⁾ Müller, Lexicon des Kirchenrechts. Würzburg 1842, II Band, p. 246. sub articulo: Domkapitel; Thomassinus, l. c. P. I, lib. 3, cap. 11, n. 10; Wernz, l. c. n. 767.

⁹⁾ Kober, l. c. p. 541.

¹⁰⁾ Thomassinus, l. c. P. I, l. 2, c. 20, n. 2; Binterim, l. c. p. 402; Hurter, l. c. p. 362; Alteserra, l. c. p. 57.

narie vice et delegatione arbitraria episcoporum exercebant),¹ principaliter ab iurisdictione episcopali separare eamque tamquam propriam et ordinariam a lege et ex titulo ipso officii sui sibi debitam exercere²). Quod revera obtinuerunt; iurisdictio eorum evasit tandem inde a saeculo XI. propria et ordinaria ex universali et diuturna consuetudine transiitque in officium perpetuum³). Cum enim „episcopi vices suas archidiaconis generaliter et pene semper committere solerent et ipsi auctoritatem suam etiam absentibus episcopis vi suae generalis et solitae commissionis per se exercere, paulatim auctoritas illa archidiaconorum origine sua vicaria et delegata in ordinariam mutari coepit; ipsique archidiaconi ea agere iure proprio coeperunt, quae prius iure dumtaxat delegato seu vicario exercuerant. Cumque prius archidiaconorum ministerium tantum esset merum officium ab arbitrio episcopi committentis dependens, tandem in beneficium et dignitatem mutatum fuit; ipsique archidiaconi, qui hactenus episcoporum dumtaxat fuerant vicarii, sensim praelatis ordinariis annumerati sunt“⁴). Hinc synodus Oxoniensis anno 1287. archidiaconos iudicibus ordinariis adnumerat dicendo: „Singulis archidiaconis ac ceteris iurisdictionem habentibus ordinariam districte praecipimus“ etc.⁵); pariter in cap. I. concilii Noviomensis⁶) legimus: „Coram episcopo loci vel archidiacono ordinariam iurisdictionem habente“ etc.

Per ipsam promotionem in hoc officium ab episcopo factam potiebantur archidiaconi praedicta sibi competente iurisdictione⁷), qua sine iusta causa et sine cognitione iudiciaria destitui seu exautorari non poterant⁸). In suis districtibus habebant abhinc propria tribunalia „audientia archidiaconi“ nuncupata, a quorum sententia ad episcopum fuit appellandum. In cap. VIII. concilii Clarendonensis an. 1164. habetur: „De appellationibus, si emergerint, ab archidia-

¹) Thomassinus, l. c. c. 18, n. 2, cap. 19, n. 1; Devoti, l. c. § 72.

²) Kober, l. c. p. 542.

³) Devoti, l. c.; Thomassinus, l. c. cap. 19, n. 12 et cap. 20, n. 7; Binterim, l. c. p. 398.

⁴) Van Espen, l. c. n. 6.

⁵) Cap. 37 (apud Harduin, Acta conciliorum Tom. VII, p. 1105).

⁶) Incerti temporis at saeculi XIII (apud Harduin, ibidem p. 843). Vid. etiam Constitutiones synodales Valentinae dioecesis an. 1258 (ibid. p. 1983), „episcopus vel ordinarius, alias archidiaconus“.

⁷) C. Dilecto 10. X. (l. 23): „ad ius (ut dicebat archidiaconale) spectantes“; C. Cum inferior 16. X. (l. 33).

⁸) Thomassinus, l. c. cap. 17, n. 5; Lämmer, l. c. § 68, n. 1.

cono debebit procedi ad episcopum¹⁾. Iurisdictionem suam iam propriam subdelegabant aliis inferioribus magistratibus instituendo in variis regionibus sui districtus proprios officiales, qui ipsis solis subordinati nulla ratione ab episcopo dependentes erant²⁾. Quam ampla potestas dictis officialibus commissa ab archidiaconis fuerit, testatur Schmidt³⁾ adducens facultates, quas praepositus capituli in Aschaffenburg tamquam archidiaconus officiali suo concessit: „Committimus plenam et omnimodam potestatem et facultatem causas et quaestiones quascunque spirituales et profanas, beneficiales, matrimoniales, criminales, civiles ac mixtas et illis annexas ad iurisdictionem nostram ordinariam seu forum nostrum ecclesiasticum de iure seu consuetudine aut privilegio spectantes tam clericorum et laicorum quorumcunque... decidendas, exercendas, continuandas et fine debito terminandas“ etc. Hic tantus ambitus potestatis archidiaconorum eorumque officialium ampliatus in praeiudicium imo in detrimentum episcopalis dignitatis et iurisdictionis iam in se ipso spectatus fuit contrarius constitutioni ecclesiae⁴⁾.

Huic non rectae conditioni accessit adhuc aliud malum, nempe abusus iurium ex parte archidiaconorum. Occasione visitationis onerabant clerum et populum permagnis sumptibus pro sua et numerosi sui comitatus sustentatione⁵⁾; tempus visitationis impendebant venationi et variis oblectamentis⁶⁾; procuraciones extorquebant etiam a parochiis, quas non visitaverunt⁷⁾; pro delictis imponebant non poenas a canonibus statutas sed mulctas pecuniarias, quas suo peculio applicabant⁸⁾; praebendis suis incorporabant multas parochias, ut exinde redditus magnos perciperent⁹⁾; officiales eorum

¹⁾ Apud Harduin, l. c. Tom. VI, Pars II, p. 1603; Thomassin. c. 20, n. 7; Binterim, p. 400.

²⁾ C. Odoardus 3. X. (III. 23); C. Significantibus 3. X. (V. 32); Thomassin. c. 6, n. 6. Vid. decreta plurimorum concil. particular. ap. Harduin, T. VII, pag. 121, 313, 317, 324, 443, 552, 1109 etc.

³⁾ Thesaurus iuris ecclesiastici l. c. p. 316, § 1, n. 5.

⁴⁾ Kober, l. c. p. 544.

⁵⁾ Cap. 12. conc. Rothomagensis an. 1189 (ap. Harduin, l. c. Tom. VI, pars 2, p. 1906).

⁶⁾ C. Cum Apostolus 6. X. (III. 39); Binterim, l. c. p. 429.

⁷⁾ C. Procuraciones 23. X. (III. 39); c. 40. synodi Exoniensis a. 1287 (ibid. T. VIII, p. 1107).

⁸⁾ C. 40. allatae synodi Exoniensis; c. 20, conc. Londonienis a. 1237 (ibid p. 298).

⁹⁾ Appendix ad conc. Lateranense III, a. 1179, Pars XXIV, cap. 3 (ibid. Tom. VI, pars 2, p. 1798); cap. 41. constitutionum s. Edmundi Cantuariensis archiepiscopi (ibid. Tom. VII, p. 276).

protrahebant in longum tempus processus, ut a partibus pecuniam extorquerent¹⁾. Insuper invaserunt iura propria episcoporum, nempe exigebant cathedraticum, synodaticum aliasque oblationes seu portiones episcopales²⁾.

Nihil proinde mirum, quod decretalia Romanorum Pontificum et decreta conciliorum insolite auctae potestati, quam archidiaconi sibi usurpaverant, debitos limites ponere eosque iuribus suis abutentes in ordinem redigere conabantur. Saeculo XII. et XIII. plurima emanarunt conciliorum decreta, quibus coërcetur et clare determinatur eorum potestas. Collatio beneficiorum et admissio ad curam animarum (sic dicta institutio autorizabilis), quam sibi contra canonum decreta usurpaverant, vetita est eis sine speciali episcopi mandato exercenda haec enim legimus in cap. II. Appendicis ad concilium Lateranense III. an. 1179: „Cum satis sit absurdum et a ss. Patrum institutionibus alienum, ut archidiaconus auctoritate propria debeat cuilibet causam animarum committere; aegre nimis ferimus, quod tu sine mandato episcopi tui personis animarum curam committis... ideo mandamus, ut nemini de cetero sine mandato et licentia episcopi tui curam animarum committere praesumas“³⁾. Dioecesim visitare permissum est iis nonnisi in nomine et „ad vicem sui episcopi“⁴⁾. Procuraciones exigere potuerunt abhinc tantum ab ecclesiis, quas revera visitaverant et quidem moderatas; magnum comitatum secum ducere non est iis permissum nec delicta punire multitis pecuniariis sibi applicandis. Haec enim statuta sunt cap. XX. concilii Londoniensis an. 1237⁵⁾: „Ecclesias autem superfluis ne gravent expensis, sed procuraciones exigant, dumtaxat cum visitant, moderatas; non secum ducant extraneos sed modeste se habeant tam in familia quam in equis, nec ut non visitent aut corrigant sive crimina puniant, aliquid ab aliquo recipere praesumant, nec sententiis aliquos involvant iniuste, quo ab eis pecuniam possint extorquere“. Pariter cap. XL. synodi Oxoniensis an. 1287.⁶⁾ legimus: „Singulis archidiaconis praecipimus, ut ab ecclesiis, quando personaliter non visitant, procuraciones exigere vel percipere non praesumant... Statuimus, ut non per poenas pecuniarias sicut hactenus fieri consue-

¹⁾ Kober, l. c. p. 545.

²⁾ Alteserra. l. c. p. 60.

³⁾ Appendix ad conc. Lateranen. III, a. 1179. Pars XXIV, cap. 2 (Harduin l. c. T. VI, Pars 2, p. 1798); C. Cum satis 4. X. (l. 23).

⁴⁾ C. Ut archidiaconus 1. X. (l. 23).

⁵⁾ apud Harduin, l. c. Tom VII, p. 298, sq.; C. Licet 3. X. (V. 37).

⁶⁾ apud Harduin, l. c. T. VII, p. 1107; cf. c. 12, conc. Rothomagensis a. 1189 (ibid. T. VI, P. 2, p. 1906).

vit, sed per coërcitiones canonicas... amodo procedatur". Ius sine episcopi licentia excommunicandi ademptum est iis; etiam subtracta est iis cognitio in causis matrimonialibus, beneficialibus aliisque maioribus, ubi de simonia, depositione vel degradatione clerici agitur, et reservata est in prima instantia foro episcopali. Ita nempe statuitur in cap. XXVIII. concilii Oxoniensis an. 1222¹⁾: „Ne archidiaconi vel eorum officiales sententias excommunicationis, suspensionis vel interdicti in aliquem audeant promulgare". Cap. IV. autem concilii apud Vallem Guidonis an. 1242.²⁾ dicitur: „Ut archidiaconi et alii de causis matrimonialibus, simoniae vel aliis, quae degradationem vel amissionem beneficii... exigant, nisi de speciali mandato sui pontificis nullatenus cognoscere vel definire praesumant". Officiales suos nonnisi in urbe sua constituere permissum est iis, non autem in ceteris districtus sui regionibus. Dicitur enim eodem capite modo citati concilii: „Nec officiales habere excepto civitatis archidiacono... cui permittimus officiales in civitate solummodo et non extra" ³⁾.

Cap. 2. De reactione episcoporum contra positionem ab archidiaconis occupatam per institutos officiales seu vicarios.

Non facilis tamen res fuit per modo allata decreta eripere e manibus usurpatorum potestatem, qui eam ulterius in perniciem et ludibrium auctoritatis episcopalis exercere non desierunt⁴⁾. Hinc episcopi ut potestatem illam penitus infringerent, iam ad finem saeculi XII. novos adiutores sibi adsciscere incipiebant, in quos iurisdictionem archidiaconis ademptam transferebant⁵⁾. Per singulos archidiaconales districtus constituebant episcopi hos adiutores officiales dictos, qui ad nutum ipsorum revocabiles potestatem sibi delegatam cum archidiaconis ruralibus seu foraneis concurrentem exercerent⁶⁾. In ipsa autem urbe episcopali constituebatur officialis

¹⁾ Apud Harduin, l. c. T. VII. p. 121; c. 40. supra cit. synodi Oxoniensis; Thomassinus, l. c. c. 20, n. 7; C. Archidiaconis 5. X. (l. 23).

²⁾ Ibidem p. 348. Idem statutum est cap. 8. conc. apud Salmurum an. 1253 (ibid. 443); cap. 4, conc. Marciacensis e. 1326 (ibid. p. 1516); cap. 25. conc. Vauren-sis an. 1368 (ibid. p. 1818); Thomassinus, l. c. c. 20, n. 10.

³⁾ Idem invenitur in cap. 8. conc. Turonensis an. 1239 (ibid. p. 324); Thomassinus, l. c. cap. 6, n. 6.

⁴⁾ Kober, l. c. p. 547; Friedle, Über den bischöflichen Generalvicar (in Archiv für katholisches Kirchenrecht, XV. Band. Mainz 1866) p. 339.

⁵⁾ Wernz. l. c. p. 800, nota 11; Thomassinus, l. c. cap. 20, n. 9 et cap. 8, n. 3.

⁶⁾ Propterea dicebantur „officiales foranei". C. Romana 1 in VI (l. 16), C. Etsi 2. Clem. (l. 2); Scherer, l. c. p. 608; Thomassinus, l. c. cap. 20, n. 9.

principalis seu vicarius generalis¹⁾, qui praeter archidiaconum magnum vi mandati episcopi in eodem cum ipso tribunali²⁾ ipsiusque nomine et vice tam in voluntariis quam in contentiosis iurisdictionem episcopalem exercebat³⁾. Hic cognoscebat et decidebat causas coram archidiaconis et officialibus foraneis actas in secunda instantia, causas autem maiores, quae propter gravitatem suam foro archidiaconorum et officialium foraneorum subtractae et episcopo reservatae erant, in prima instantia⁴⁾.

Per institutionem officialium episcoporum archidiaconi paulatim privari coeperunt antiqua latissimaque sua potestate⁵⁾, quae denique per decreta concilii Tridentini angustis limitibus circumscripta est. Et quidem in sessione XXIV. cap. 3. de ref. permissum est iis dioecesim visitare sed nonnisi de consensu episcopi, cui infra mensem acta visitationis peractae praesentanda sunt „non obstantibusquacunque consuetudine, etiam immemorabili atque exemptionibus et privilegiis quibuscunque“. Cognitio de causis matrimonialibus et criminalibus episcopo soli reservata est, archidiaconis autem prorsus adempta est⁶⁾. Simile decretum attingens causas clericorum concubinariorum invenitur in sessione XXV. cap. 14. de ref. Ius sententias excommunicationis ferendi pariter denegatum est iis sessione XXV. cap. 3. de ref., ubi dicitur: „a nemine prorsus praeterquam ab episcopo decernantur“. Institutio canonica beneficiariorum exclusis archidiaconis aliisque inferioribus praelatis episcopo reservata est⁷⁾. Mulctae pecuniariae, quas archidiaconi sibi applicabant, abhinc locis piis assignari debuerunt⁸⁾; ablatas ergo est iis fons magnorum reddituum⁹⁾. Denique ad munus archidiaconi non licuit assu-

¹⁾ C. Etsi 2. Clem. (l. 2), Thomassinus l. c. cap. 8, n. 5; Friedle, l. c. p. 339.

²⁾ C. Non putamus 2. in VI (l. 4); C. Romana 3. in VI (ll. 15); Van Espen, l. c. cap. 4, n. 5. Hinc ab eius sententia non ad episcopum patebat appellatio sed ad superiorem, ad quem a sententia ipsius episcopi appellaretur. Cf. C. Si contra 4. in VI (l. 14). A sententia autem officialium foraneorum ad episcopum appellandum erat. Cf. C. Ab archidiaconis 3. § 1 in VI (ll. 15). Vid. Engel, Collegium universi iuris canonici. Salisburgi 1770. Liber I, titul. 28, n. 6.

³⁾ Thomassinus, l. c. cap. 8, n. 5; Binterim, l. c. I Band, 2 Theil p. 422.

⁴⁾ Velut causas matrimoniales, criminales, excessus clericorum et religiosorum, concessionem dispensationum et privilegiorum, erectionem beneficiariorum etc. Vid. Kober, l. c. p. 550.

⁵⁾ Thomassinus, l. c. cap. 20, n. 12; Binterim, l. c. I Theil, p. 403.

⁶⁾ Conc. Trid. sess. XXIV. cap. 20 de ref.

⁷⁾ Conc. Trid. sess. XIV. c. 12, 13; sess. XXV. c. 9 de ref.

⁸⁾ Conc. Trid. sess. XXV. c. 3 de ref.

⁹⁾ Kober, l. c. p. 551.

mi nisi magistros in theologia seu doctores aut licentiatos in iure canonico¹⁾.

Tali modo officium archidiaconorum penitus sublatum est et potestas eorum prorsus evanuit. Retentum est solum nomen archidiaconi adnexum primae dignitati in capitulis, cui nulla iurisdictio est adnexa²⁾.

Per suppressam archidiaconorum auctoritatem superflui iam erant officiales foranei³⁾, utpote qui constituebantur ad exercendam concurrenter cum archidiaconis episcopalem iurisditionem ipsamque e manibus eorum adimendam; impleto ergo munere suo evanuerunt at amplius non occurrunt⁴⁾. Remansit tamen munus officialis seu vicarii generalis, in quem transiit tota episcopalis iurisdictio exercenda exceptis casibus in generali mandato episcopi non comprehensis.

Cap. 3. De origine officialium seu vicariorum episcopalium eorumque officii historica evolutione.

Prima vestigia vicariorum episcopi reperiuntur iam ad finem saeculi XII.⁵⁾, praxis tamen eos nominandi nondum fuit universaliter recepta. Ad propagationem huius instituti contulit magnopere constitutio Innocentii III. in concilio Lateranensi IV. anno 1215. celebrato⁶⁾, vigore cuius episcopis, si propter occupationes multiplices vel invaletudines corporales aliasque iustas causas per seipsos non possent implere omnia muneris sui negotia, praecipiebatur, ut sibi assumerent idoneos coadiutores et cooperatores „non solum in praedicationis officio verum etiam in audiendis confessionibus et poenitentiis iniungendis ac ceteris, quae ad salutem pertinent animarum“. Multitudo occupationum effecit, ut episcopi non tardarent facultate sibi a Summo Pontifice concessa uti et adiutores seu vi-

¹⁾ Conc. Trid. sess. XXIV. c. 12 de ref.

²⁾ Wernz, l. c. n. 800. Quoad iurisditionem ergo, haec prorsus a libera episcopi delegatione vel ecclesiae particularis statuto aut consuetudine pendet, neque ad maioris momenti negotia sese extendit. Cf. Binterim, l. c. p. 425, sq; Kober, l. c. p. 551, sq.

³⁾ Kober, l. c. p. 552.

⁴⁾ Nisi modernos decanos foraneos qua eorum successores considerare velimus. Cf. Wernz, l. c. n. 813; Eichner, l. c. § 125.

⁵⁾ C. Ex frequentibus 3. X. (III. 7, Alexander III anno 1180); Cap. 8, 22, 27. conc. Rothomagensis anno 1189 (apud Harduin, l. c. T. VI, P. 2, p. 1908). Hinschius, System des kathol. Kirchenrechts II. Bd. Berlin 1878, p. 202, nota 1.

⁶⁾ Cap. 10. conc. Lateran. IV (apud Harduin, l. c. T. VII, p. 27). C. Inter cetera 15. X. (l. 31).

carios praeprimis in exercitio iurisdictionis¹⁾ sibi assumere, praesertim cum omni archidiaconorum adiutorio, ut supra dictum est, destituti essent et insuper per introductionem in causis criminalibus processus inquisitorii in locum pristini processus accusatorii in dicto Lateranensi concilio fractam²⁾ negotia fori iudicialis episcoporum admodum multiplicata essent.

Institutum hoc vicariorum episcopalium tam utile et necessarium pro administratione totius dioecesis se praestitit, ut brevi tempore ubique pervulgatum sit et in disciplinam universaliter receptam transierit³⁾. Monumenta ecclesiastica exhibent nobis iam primis annis post concilium Lateranense IV. dictos vicarios in exercenda episcopali iurisdictione tum in voluntariis tum in contentiosis in oppositione ad archidiaconos⁴⁾.

Potestas vicariorum episcopalium, quae secundum suam primam originem fuit nonnisi mera ad arbitrium episcopi delegatio⁵⁾, novis semper legibus per ius commune ordinabatur. Sic in concilio Lugdunensi I. anno 1245. Papa Innocentius IV. edidit celebrem constitutionem⁶⁾, qua addixit vicario episcopi potestatem generalem verbis: „generaliter de causis ad ipsorum (scilicet episcoporum) forum pertinentibus, eorum vices supplendo cognoscunt“⁷⁾ et praeterea statuit, vicarium generalem idem cum episcopo tribunal seu auditorium habere; hinc ab eius sententia nequit ad episcopum appellari „ne ab eisdem ad seipsos interponi appellatio videatur“ sed ad superiorem, ad quem a sententia ipsius episcopi appellaretur⁸⁾.

Bonifacius VIII. (an. 1294.—1303.) ultimis lineis constitutivis et essentialibus vicariatum generalem circumscripsit, quae ad nostra usque tempora sunt retentae. Itaque primus adhibuit nomen „vicarii

¹⁾ Quae sine dubio etiam magni est momenti inter negotia ad salutem animarum pertinentia. Cf. *Analecta iuris Pontificii*. Troisième série. Rome 1858, pag. 881.

²⁾ C. Qualiter 24. X. (V. 1); Schmalzgrueber, Crimen fori ecclesiastici. Tomus I. Ingolstadii 1718, tit. I, § 4, num. 172, sq.; *Analecta iuris Pontificii*, l. c. p. 881.

³⁾ Thomassinus, l. c. cap. 8, n. 4.

⁴⁾ C. Dilecto 10. X. (I. 23); C. Petitio 9. X. (I. 38); C. Romana 1 in VI (I. 16); *Analecta iuris Pontificii*, l. c.; Binterim, l. c. p. 422.

⁵⁾ Thomassinus, l. c. cap. 20, n. 9.

⁶⁾ C. Romana 3. in VI (II. 15).

⁷⁾ Ergo abhinc de iure communi competit vicario generalitas seu universalitas iurisdictionis episcopalis.

⁸⁾ Cf. C. Non putamus 2, in VI (I. 4), ubi consuetudo appellandi a vicario generali ad episcopum qua non consona rationi reicitur, „ne ab eodem ad seipsum (cum sit idem auditorium utriusque) appellatio interposita videatur“.

generalis¹⁾, dum omnia huiusque de Corpore Iuris canonici citata monumenta nomine „officialis“ utuntur²⁾; insuper introduxit distinctionem inter mandatum generale et speciale³⁾, cuius nullum vestigium antea deprehendi potest⁴⁾; denique attribuendo vicariatus generali nomen „officii“⁵⁾ evexit potestatem vicarii ad gradum magistratus seu officii. Abhinc ergo vicarius generalis non sicut praeteritis temporibus ex nuda commissione sed ratione officii sui, cui universa episcopalis iurisdictio a canone adnexa est, vices episcopi gerit⁶⁾.

Cap. 4. De discrimine inter officialem et vicarium generalem.

Inde a tempore Bonifacii VIII. coepit vigere consuetudo distinguendi vicarium generalem qua administrum episcopi in spiritualibus ab officiali qua administro episcopi in temporalibus. Illi attribuebantur negotia voluntariae, huic vero contentiosae iurisdictionis⁷⁾. Distinctio tamen haec in iure vigente non habet ullum fundamentum, imo in cap. Cum in generali 3. in VI. (l. 13) adhibentur verba „vicarius generalis“ et „officialis“ promiscue unam eandemque personam designantia⁸⁾. Etiam concilium Tridentinum nullam agnoscit horum vocabulorum distinctionem, dum sess. XIII. c. 1—4 de ref. vicario generali attribuit ea negotia, quae iuxta praedictam distinctionem officiali competere deberent, sess. autem XXIV. c. 12. et 16. de ref. expresse utrumque verbum synonyme adhibet. Hinc intacta remanente iuxta ius commune iurisdictionis et officii identitate, fundatur illa distinctio non nisi in illo episcopi praecepto, quo vicarius generalis voluntariam tantum, officialis vero contentiosam iurisdictionem exercere iubetur⁹⁾.

¹⁾ C. Cum in generali 3, in VI. De off. vicarii (l. 13).

²⁾ Cf. C. Dilecto 10. X. (l. 23) et C. Romana 1, in VI (l. 16), ubi occurrit vicarius sub nomine officialis, et C. Petitio 9. X. (l. 38), ubi appellatur procurator, actor, syndicus. Titulus vero in Decretalibus Gregorii IX, „De officio vicarii“ (l. 28) agit tantum de vicariis parochorum et de vicario Papae.

³⁾ CC. Licet 2. et Cum in generali 3. in VI (l. 13).

⁴⁾ Analecta iuris Pontificii, l. c. p. 884, sq.

⁵⁾ C. Licet 2. in VI (l. 13).

⁶⁾ Schmalzgrueber, Ius ecclesiasticum universum. Neapoli 1738, Tom. I, tit. 28, § 2, n. 20.

⁷⁾ Distinctio haec occurrit in c. Cum nullus 3 in VI (l. 9); CC. Romana 1 et Licet 2 in VI (l. 13); C. Romana 1 in VI (l. 16) De hoc uberius vide apud Van Espen l. c. cap. 4 et 5.

⁸⁾ Thomassinus, l. c. cap. 20, n. 9 et 10; Reiffenstuel, Ius canonicum universum. Maceratae 1752, Liber I, tit. 28, § 3, num. 60—63.

⁹⁾ Cf. Bouix, Tractatus de iudiciis ecclesiasticis. Parisiis 1855, Tom. I, p. 381, sq.

In maioribus dioecesibus Angliae, Belgii, Galliae, Germaniae etiam hodiernis temporibus viget supra dicta divisio negotiorum inter vicarium generalem et officialem, quae tamen particularis consuetudo non ubique eadem est¹⁾.

Iuxta styllum Curiae Romanae in litteris²⁾ directis ad regiones cismontanas, ut Italiam, Hungariam, Dalmatiam, Epirum, Cretam partesque orientales, item Siciliam, Sardiniam et Corsicam Cancellaria Apostolica semper utitur termino „vicarius generalis“, dum in literis ultra montes Alpinos directis, ut ad Hispaniam, Galliam, Germaniam, Poloniam, Angliam, etiam ad Africam adhibetur terminus „officialis“³⁾.

Tractatus II.

Iura vicarii generalis.

Disquisitione de ortu et iuridica positione vicarii generalis absoluta, ad eius iura totamque omnino positionem iuridicam quam secundum vigentem disciplinam obtinet exponendam accedamus oportet. Quae omnia quo accuratius elucescant, necesse est imprimis rectam vicarii generalis notionem afferre, dein considerare naturam eius officii, constitutionem, dotes, quibus praeditus esse debet, qualitatem et ambitum iurisdictionis eius, identitatem tribunalis eius et episcopi, iura honorifica et sustentationem eius, denique cessationem officii eius. Unde integram materiam huius tractatus in totidem capita dividemus.

Cap. I. De recta notione vicarii generalis.

Vicarius generalis ex disciplina vigente intelligitur clericus legitime deputatus ad exercendam generaliter iurisdictionem episcopalem vice episcopi, ita ut actus eius ab episcopo gesti censeantur⁴⁾.

¹⁾ Wernz, l. c. n. 800; Friedle, l. c. p. 341; Benedictus XIV, l. c. lib. III, cap. 3, n. 2; Permaneder, Handbuch des katholischen Kirchenrechtes, Landshut 1853, § 226, p. 361; Müller, Lexicon des Kirchenrechts, III Band. Würzburg 1842, pag. 27, sq. sub articulo: General-Vikare.

²⁾ Quae nempe committuntur vicariis generalibus, sive beneficiales sint, sive dispensationum matrimonialium, sive continentes mandatum aliquod aliud aut gratiam. Vid. Leurenus, Tractatus quaternarius de episcoporum vicariis. Venetiis 1709. Tractatus I: De vicario generali episcopi. Caput I. Quaestio 17. num. 2.

³⁾ Sbrozzius, De vicarii episcopi officio et potestate. Venetiis 1606. Liber I. Quaestio 2. num. 10.

⁴⁾ Bouix, l. c. p. 358.

Qua definitione posita patet simul ad rectam notionem vicariatus generalis pertinere exercitationem vice episcopi iurisdictionis eius¹⁾ et quidem generaliter seu universaliter²⁾, denique ita, ut actus a vicario generali gesti quoad effectum iuridicum eodem modo ac actus ipsius episcopi valeant³⁾.

Cap. 2. De natura officii vicarii generalis.

Vicariatus generalis debet recenseri inter officia ecclesiastica, non obstante, quod caret perpetuitate subiectiva (vicarius enim generalis omni tempore ab episcopo removeri et officio destitui potest), quod tamen semper et essentialiter in vero officio ecclesiastico non requiritur. Obiectiva autem perpetuitas, quae est elementum constitutivum necessarium officii ecclesiastici, in vicariatu semper adest, quia ipsa iuris sanctione officium vicarii generalis est constitutum atque eidem quamprimum ab episcopo nominatus est, vi officii non autem mera commissione episcopi ex lege complexus quidam iurium et obligationum exercendus conceditur⁴⁾. Beneficium ecclesiasticum vero nullo modo vicariatus generalis appellari potest, nam desunt ei elementa, quae ad rationem veri beneficii requiruntur. Beneficium ecclesiasticum definitur: ius perpetuum percipiendi fructus ex bonis ecclesiasticis provenientes propter officium spirituale, cui ius illud auctoritate ecclesiastica est annexum⁵⁾. Applicando nunc haec criteria vicariatu generali apparet, muneri vicarii non esse adscripta bona ecclesiastica, in quorum redditus vicarius propter suum officium ius perpetuum consequatur. Porro etiamsi vicarius percipiat fructus seu salarium pro honesta sustentatione (ut suo loco dicitur), attamen ius hos fructus percipiendi non confertur ei in titulum stabilem et perpetuum, cum ad libitum episcopi amoveri possit et mortuo episcopo cesset. Ius percipiendi redditus propter officium spirituale debet nempe perpetuum esse tum in

¹⁾ Ideo distinguitur a vicario in pontificalibus. Exercitio pontificalium non competit vicario generali, ergo clericus ordine episcopali non insignitus potest esse vicarius generalis. Porro differt vicarius generalis ab oeconomio seu vicario in temporalibus, ad quam distinctionem melius indicandam dicitur etiam „vicarius in spiritualibus“ (cf. C. Cum nullus 3 in VI (l. 9) et c. Trid. sess. XIII, c. 1—4 de ref). Nihil tamen obstat, ut vicarius generalis sit constitutus etiam vicarius in temporalibus, hoc tamen non pertinet ad eius officium.

²⁾ Requiritur autem universalitas locorum et causarum sensu morali sumpta.

³⁾ Hinc vicarius generalis habet idem cum episcopo tribunal. Haec tamen omnia suo loco uberius consideranda sunt.

⁴⁾ C. Licet 2 in VI (l. 13); Wernz, l. c. 240, 805, l.

⁵⁾ Aichner, l. c. § 76, n. 1; Reiffenstuel, l. c. lib. III, tit. 5, n. 8, sq.

ipso beneficiato i. e. ad dies vitae collatum, ita ut eidem sine gravi et legitima causa adimi nequeat, tum perpetuum in ipso beneficio i. e. per amotionem aut mortem beneficiati non expiret sed solummodo vacans evadat et alteri conferri possit. Vicariatus autem per obitum aut amotionem vicarii generalis ab officio non vacat sed finitur et desinit. Addit autem Reiffenstuel¹⁾: „si unum praemissorum requisitorum deficiat, beneficium ecclesiasticum dici iam non potest, nam haec omnia sunt substantialia in beneficio“. Officium vicarii generalis differt etiam a beneficio manuali (seu beneficio improprie dicto) per id, quod beneficium manuale etsi (sicut vicariatus) careat subiectiva perpetuitate i. e. ratione beneficiati, dum ad nutum competentis superioris ecclesiastici ex causa iusta est revocabile, tamen in sese obiective est perpetuum, hinc cum beneficiatus amovetur vel moritur, vacat et ulterius perdurat, secus ac officium vicarii generalis²⁾.

Cap. 3. De constitutione vicarii generalis.

I. Quoniam episcopus dioecesim suam per se ipsum regere debet³⁾, hinc nulla obligatio eius vicarium generalem sibi constituendi probari potest. Si tamen ob iustas et graves causas omnibus negotiis, quae officii ratio exigit, interesse eaque per se ipsum praestare non possit, tunc (ut iam ipsa ratio naturalis dictat)⁴⁾ tenetur vicarium generalem constituere, secus admonet eum ad hoc Sedes Apostolica vel S. Congregatio Episcoporum et Regularium aut etiam ipsa constituit vicarium, qui tamquam Vicarius apostolicus officio suo fungitur et ab episcopo removeri non potest. Iurisdictio eius perseverat etiam post episcopi mortem usque ad provisionem vacantis sedis⁵⁾.

II. Facultate vicarium generalem sibi assumendi potest episcopus uti iam tunc, postquam a Papa praeconisatus est et bullam confirmatoriam capitulo praesentavit, quia ab hoc momento, etsi non-

¹⁾ L. c. lib. III, tit. 5, n. 18.

²⁾ Aichner, l. c. § 76, n. 1, c.; Leurenus, l. c. q. 56; Wernz, l. c. n. 240, V, 805, I; Devoti, l. c. § 78.

³⁾ C. Quia nonnulli 3. X. (III. 4); Conc. Trid. sess. VI, c. 1, de ref.; Van Espen, l. c. tit. 16, cap. 7.

⁴⁾ Reiffenstuel, l. c. tit. 28, § 3, num. 66.

⁵⁾ Analecta Iuris Pontificii, l. c. p. 906, sq. afferunt multos casus huiusmodi constitutionis vicarii per Sedem Apostolicam. Notandum est insuper, metropolitae hoc ius constituendi vicarium generalem episcopi suffraganei non competere. Bouix, l. c. p. 405.

dum consecratus sit, iurisdictionem suam in dioecesi exercere potest ¹⁾).

III. Secundum vigentem praxim non tenetur episcopus in constituendo vicario generali exquirere consilium aut consensum capituli, quamvis hoc sine dubio unum ex gravioribus ad regimen dioecesis spectantibus negotiis sit. Olim quidem creabatur vicarius non nisi cum consensu capituli ²⁾), tamen nunc per contrariam in favorem episcoporum introductam consuetudinem derogatum est illi dispositioni ³⁾).

IV. Etsi nulla determinata forma in assumendo vicario generali praescripta sit, tamen debet episcopus non oretenus hoc grave negotium expedire sed in scripto instrumento, ut vicarius quovis tempore auctoritatem et ambitum competentiae suae probare possit. Litterae deputationis eius congregato capitulo in originali ostendendae sunt et insuper authenticum earum exemplar in archivo curiae episcopalis conservandum est ⁴⁾).

V. Nullus adest textus iuris, quo concedatur episcopo plures vicarios generales sibi assumendi, imo omnes textus dicunt non nisi de uno vicario ⁵⁾). Hinc episcopus, cui facultatem constituendi vicarium concedit ius commune, non potest aliquid in officio hoc innovare, nisi intra terminos ab ipso iure concessos aut legitima consuetudine vel expresso indulto apostolico stabilitos ⁶⁾), in specie autem non potest plures vicarios generales creare ⁷⁾). Si tamen in aliqua dioecesi sint populi diversae linguae diversique ritus, tunc ex expressa iuris dispositione tenetur episcopus pro parte, quae est diversae linguae et ritus alium episcopum quae suum vicarium con-

¹⁾ C. Licet 4. X. (l. 7); C. Is cui procuratio 42 in VI (l. 6); C. Iniunctae 1, X. vag. comm. (l. 3); Bouix, l. c. p. 403; Wernz, l. c. n. 739 et 804.

²⁾ Sbrozzius, l. c. liber II, quaestio 55, num. 11.

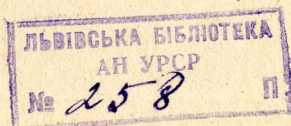
³⁾ Bouix, l. c. p. 401.

⁴⁾ Electio vicarii debet etiam gubernio saeculari notificari officialiter et insuper universo clero et fidelibus per currendam consistorialem. Hinschius, l. c. p. 213; Kober, l. c. 561; Müller, l. c. p. 26.

⁵⁾ Tit. De officio Vicarii in VI (l. 13); C. Romana 3 in VI (l. 15); C. Non putamus 2 in VI (l. 4); C. Etsi principalis 2 Clem. (l. 2); C. Trident. sess. XIII, c. 1, 4, de ref., sess. XXIV, c. 3, 6, 12, 18 de ref.; sess. XXV, c. 17. de regul. et monial., sess. XXV. c. 6. de ref.

⁶⁾ Moy, Vom bischöflichen Generalvicar (in Archiv für kathol. Kirchenrecht. IV Band. Innsbruck 1859) p. 430; Wernz, l. c. n. 803.

⁷⁾ Analecta iuris Pontificii, l. c. p. 871, sq; Vid. Moy, l. c. p. 431, ubi refutatur Bouix contrariam sententiam (l. c. p. 410, sq.) tenens.

stituere¹⁾. Quodsi episcopus regit duas aequae principaliter unitas dioeceses, tunc in utraque dioecesi vicarium generalem constituere potest, licet ad id non teneatur, nisi quoad illam dioecesim notabiliter distantem, in qua residere non solet²⁾. Praeter allatos duos casus non est concessa episcopo facultas constituendi plures vicarios generales excepto tamen semper speciali indulto apostolico aut legitime praescripta contraria consuetudine³⁾. Ubi plures vicarii generales constituti sunt, numerus eorum nequit excedere duorum vel trium, omnes debent in civitate episcopali commorari et iurisdictionem in solidum exercere⁴⁾. Tali in casu datur praeventio, vi cuius quilibet vicarius separatim sine alio ad exercitium iurisdictionis procedere potest et si de aliqua causa cognoscere coeperit solus, nequit alius in eam sese intromittere⁵⁾. Consueae in praxi solent episcopi iubere, ut unus vicariorum unam dumtaxat iurisdictionis speciem e. g. voluntariam exerceat, alius vero alteram e. g. contentiosam. Per quam tamen negotiorum divisionem non in iure sed solum in mera episcopi dispositione fundatam nequaquam amittit unusquisque eorum generalitatem seu universalitatem iurisdictionis, alioquin enim desineret esse generalis vicarius in sensu iuris et fieret merus episcopi delegatus. Hinc si in tali casu prohibitam sibi iurisdictionis speciem exerceret, actus eius nihilominus validus esset, quamvis propter hoc ab episcopo puniri et ab officio removeri potest⁶⁾.

Ad facilius expedienda negotia permissum est vicario generali assumere sibi collegium, cuius tamen membra gaudent voto consultativo solum non autem decisivo, nam hoc semper episcopo ipsi aut vicario generali reservatum est⁷⁾.

Cap. 4. De dotibus vicarii generalis.

Ad vicarii generalis officium nemo assumi potest, nisi qualitatibus a iure canonico ad idem requisitis exornatus sit.

¹⁾ Cap. 9. conc. Lateranen. IV, 1215. a. (Harduin, l. c. T. VII, p. 27). C. Quoniam 14. X. (l. 31) Cf. Benedictus XIV, l. c. lib. II, c. 12, n. 3—5.

²⁾ Leurenus, l. c. q. 31, 32; Wernz, l. c. n. 804.

³⁾ Wernz, l. c. n. 804. *Analecta iuris Pontificii*, l. c. p. 874, 887.

⁴⁾ *Devoti* l. c. Tit. 3, § 78; Leurenus, l. c. q. 93; Aichner. l. c. § 124, n. 3, c.; conc. Vatic. Schema 6, cap. 7 (collec. Laccus. VII, pag. 645): „Quibus vero in dioecibus plures vicarii generales deputari solent, hi numerum duorum vel trium non excedant, omnesque in solidum seu aequae principaliter constituentur“.

⁵⁾ Sbrozzius, l. c. lib. II, q. 61, n. 1—3; Leurenus, l. c. q. 93; cf. C. Cum plures 8 in VI (l. 14).

⁶⁾ Bouix, l. c. p. 352, sq., et 380, sq.; Friedle, l. c. p. 349.

⁷⁾ *Analecta iuris Pontificii*, l. c. p. 873, sq.; Moy, l. c. p. 430; Walter, l. c. § 145, n. 3; Wernz, l. c. n. 803, nota 24.

1. Promovendus ad officium hoc debet esse ante omnia clericus, laicus enim negotia ecclesiastica et quidem spiritualia tractare prohibetur¹⁾, et quidem coelebs, coniugatus enim ad hoc officium inhabilis est²⁾. Etsi de iure communi non requirantur maiores ordines, hinc sufficiat prima tonsura, attamen maxime conveniens est, ut promovendus in hoc magni momenti officium ordine sacerdotali insignitus sit³⁾.

2. Cum vicarii generalis officio inhaereat cura animarum, hinc secundum mentem canonum⁴⁾ promovendus in huiusmodi officium curatum attingere debet saltem vicesimum quintum aetatis annum, expedit tamen, ut non sit minor triginta annis⁵⁾.

3. Vicarius generalis debet esse natus ex legitimo matrimonio, nec sufficit dispensatio a Papa concessa super defectu natalium pro ordinibus maioribus et officiis curatis sed nova insuper dispensatio requiritur⁶⁾.

4. In vicario generali requiritur probitas vitae, prudentia, rerum gerendarum peritia debitaque scientia praesertim iuris canonici⁷⁾. Quamvis nullus habeatur iuris textus, quo expresse decernatur gradus academici necessitas⁸⁾, tamen ex plurimis declarationibus S. Congregationis Episcoporum et Regularium evidens est, vicarium generalem debere esse doctorem aut licentiatum in utroque iure vel saltem in canonico, praesertim quando episcopus ipse non sit iure peritus. Aliquando tamen dicta S. Congregatio concedit posse episcopum assumere sibi vicarium non doctorem sed alias idoneum, si nempe episcopus ipse in iure canonico bene versatus sit⁹⁾.

5. Clerici regulares ex ordine fratrum minorum s. Francisci ab officio vicarii generalis omnino prohibentur¹⁰⁾, sicut etiam illi

¹⁾ C. Decernimus 2. X. (II. 1.); C. In nona 22. C. XVI, q. 7.

²⁾ Leurenus, l. c. q. 39; Barbosa, De officio et potestate episcopi. Lugduni 1679. Pars III. Allegatio 54. num. 4—6. A fortiori excluditur clericus bigamus, talis enim omnino aequiparatur laicis (Cap. unic. De bigamis in VI). (I. 12).

³⁾ Schema conc. Vatic. I. c. p. 645: „Expedit etiam, ut sacerdotali sint character insigniti“. Kober, l. c. p. 556.

⁴⁾ C. Inferiora 7, § 2. X. (I. 6); Trid. sess. XXIV, c. 12, de ref.; Leurenus, l. c. q. 43.

⁵⁾ Schema conc. Vatic. I. c.

⁶⁾ Ex hoc nempe titulo, quod vicarius generalis censetur (ut suo loco probabitur) in aliqua dignitate ecclesiastica constitutus. Leurenus l. c. q. 44.

⁷⁾ Schema conc. Vatic. I. c.; Wernz l. c. n. 804. e.

⁸⁾ Textus autem conc. Trid. sess. XXIV. c. 16. de ref. agit de vicario capitulari non de vicario generali.

⁹⁾ Bouix, l. c. p. 390, sq.; Leurenus, l. c. q. 48 et 49.

¹⁰⁾ C. Exivi 1. Clem. (V. 11).

mendicantes, qui ad religionem non mendicantium transierunt ¹⁾). Omnes alii clerici regulares possunt in hoc officium assumi, si obtinuerint licentiam a suis superioribus et dispensationem apostolicam extra claustra degendi ²⁾).

6. Parochus et alii curam animarum exercentes non possunt esse vicarii episcopi et quidem non solum tunc, si agatur de versantibus extra civitatem episcopalem in cura animarum, quo in casu obligatio residendi in propria parochia incompatibilis est cum vicarii generalis officio, sed etiam si agatur de parochia vel curato civitatis, quia haec duo officia non possunt debito modo simul adimpleri ³⁾). Idem a fortiori de episcopo tenendum est, eum non posse alterius episcopi vicarium generalem esse, quia omnem suam sollicitudinem et laborem suo proprio gregi impendere debet. Haec tamen valent de episcopo, qui propriam dioecesim eiusque actuale administrationem habet, episcopi enim titulares possunt esse vicarii alterius episcopi et quidem tam in pontificalibus quam in tota iurisdictione exercenda, quod ceterum confirmat praxis communis. Imo tenetur episcopus alium episcopum qua vicarium suum constituere in dioecesi, ubi, ut supra diximus, sunt populi diversarum linguarum et rituum.

7. Fratres, nepotes alique proximi consanguinei episcopi non debent eligi ad munus vicarii generalis ⁴⁾), ne fiat occasio querelarum de iniustitia variisque indecentiis ⁵⁾). Quod confirmant plurimae declarationes S. Congregationis Episcoporum et Regularium emanatae in particularibus casibus, universalis tamen lex hac de re lata nondum existit ⁶⁾).

8. Clericus originarius civitatis episcopalis vel dioecesis nequit esse vicarius generalis. Hac in re extant plurima decreta saepius laudatae S. Congregationis sequentis fere tenoris: „Originarius civitatis vel dioecesis non potest esse vicarius, nam propter consanguinitates, affinitates, familiaritates et alias attinentias potest deviare

¹⁾ C. Ut professores 1. Clem. (III. 9).

²⁾ *Analecta iuris Pontificii* l. c. p. 866, sq.; Leurenus, l. c. q. 50, sq.; Moy, l. c. p. 425, sq.

³⁾ Leurenus, l. c. q. 54; Bouix, l. c. p. 394; Wernz, l. c. n. 804, sq. Schema conc. Vatic. l. c.

⁴⁾ Schema conc. Vatic. l. c.; Cap. 2, tit. VIII, concil. Romani anno 1725 (coll. Lacensis Tom. I, p. 357).

⁵⁾ Kober, l. c. p. 558.

⁶⁾ Bouix, l. c. p. 395, sq.; Wernz, l. c. n. 804, h.

a recto tramite iustitiae vel certe se reddere partibus suspectum“¹⁾. Nihilominus tamen, ut notat Wernz²⁾, „praxis libere deputandi clericum sive dioecesanum sive extraneum in vicarium generalem, nisi ius quoddam speciale obstet, non est reprehendenda, praesertim cum in favorem clerici dioecesani saepe non leves militent rationes atque consuetudines iam diu receptae“. Hinc maxime conveniens est, ut vicarius eligatur de gremio capituli tum propter auctoritatem magnam, qua in universa dioecesi capituli membra fruuntur, tum propter eorum peritiam in negotiis variis expediendis³⁾. Canonicus Poenitentarius autem non debet in vicarium eligi, ne suspicionem ingerat, quod in administratione iustitiae utatur scientia confessionis, nisi tantae apud omnes esset opinionis, ut excluderetur huiusmodi suspicio⁴⁾.

Cap. 5. De qualitate iurisdictionis vicarii generalis.

I. Cum primum episcopus vicarium generalem sibi constituit, accipit hic iurisdictionem sibi debitam a lege. Nominatio ergo ex parte episcopi est tantum conditio, qua supposita vicarius consequitur iurisdictionem a lege ratione sui officii⁵⁾. Illa vero iurdictio alligata vicarii generalis officio est duplici sensu a iure communi certo et fixo modo determinata, quem episcopus pro suo arbitrio mutare nequit; et quidem 1. nisi episcopus expresse apponat reservationes suas, extenditur vicarii iurdictio ad totam dioecesim et ad omnes causas exceptis nonnullis a lege expressis, pro quibus nempe necessariam esse decrevit specialem episcopi commissionem, et 2. etsi episcopus possit a vicarii generalis iurisdictione quasdam causas

¹⁾ Bouix, l. c. p. 397; Moy, l. c. p. 427. Aliquando conceditur a S. Congregatione Episcop. et Regular. episcopo dispensatio assumendi sibi vicarium dioecesanum et quidem de multis causis: vel quod episcopus extraneum idoneum nondum invenit, vel propter tenuitatem mensae episcopalis, vel propter aëris intemperiem, vel denique propter bonas qualitates huiusmodi clerici dioecesani, puta ob probitatem, doctrinam et experientiam. Leurenus l. c. q. 47.

²⁾ l. c. n. 804, i.

³⁾ Kober, l. c. p. 557; Sbrozzius, l. c. lib. I, q. 42; Permaneder, l. c. § 226; Martin, Omnium conc. Vaticani, quae ad doctrinam et disciplinam pertinent, documentorum collectio. Paderbornae 1873, ubi inter postulata complurium Galliae episcoporum invenitur: „Ut arceantur omnes occasiones conflictuum inter episcopos et capitulum, ad quod certe maxime conferet, si servetur laudabilis mos... iuxta quem vicarius generalis episcopi simul est decanus capituli“ (l. c. p. 154).

⁴⁾ Ita declaravit S. Congreg. Ep-porum et Regul. 15. Jul. 1611 (Vid: Pittonus, Constitutiones Pontificiae et Roman. Congregationum decisiones ad canonicos spectantes. Venetiis 1722, pag. 130, num. 433); Schema conc. Vatic. I. c.

⁵⁾ Leurenus, l. c. q. 72; Reiffenstuel, l. c. Lib. I, tit. 28, § 4, n. 75.

et quaedam loca dioecesis excipere et subtrahere, non tamen potest eiusmodi exceptiones ita multiplicare et extendere, ut iurisdictio vicarii desinat esse generalis seu universalis quoad territorium et quoad causas¹⁾. Non requiritur autem universalitas iurisdictionis stricte sumpta, quae nempe nullam patitur exceptionem, sed sufficit moraliter sumpta, nempe cum exceptionibus et reservationibus ex parte iuris et episcopi tum quoad singulas causas tum quoad territorium²⁾. Restrictiones tamen illae debent esse per modum exceptionis et iurisdictio debet conferri generaliter seu universaliter. Hinc si episcopus constitueret vicarium pro aliqua tantum dioecesis parte, etiamsi ibi ei committeret universas causas, vel si reservando sibi universitatem causarum committeret ei aliquas dumtaxat expressas causas in tota omnino dioecesi, — taliter constitutus non esset verus vicarius generalis in sensu iuris sed tantum merus episcopi delegatus³⁾.

II. Iurisdictio, quam vicarius generalis vi suae deputationis accipit a lege seu canone, est ipsa episcopi propria iurisdictio⁴⁾ cum hoc solum discrimine, quod episcopus eam suo proprio nomine, vicarius autem nonnisi nomine episcopi eiusque vice eam tenet et exercet in uno cum episcopo tribunali. Ex quo sequitur, quod 1. non datur appellatio a sententia vicarii generalis ad episcopum, ne ab eodem iudice ad eundem appellatio interponi videatur, 2. omnibus modis, quibus suspenditur vel tollitur iurisdictio episcopi, simul suspenditur vel tollitur iurisdictio vicarii eius generalis, denique 3. sicut mediante episcopi nominatione vicarius iurisdictionem obtinet, ita etiam contraria episcopi voluntate vicarius eadem destituitur⁵⁾.

III. Si quaeratur ulterius de natura intimae iurisdictionis vicarii generalis, num sit ordinaria an vero delegata, aptius ordinaria dicenda est. Argumenta, quae pro hac sententia pugnant, haec sunt:

1. Iurisdictio episcopi sine dubio ordinaria est⁶⁾, atqui iurisdictio vicarii generalis eadem dicitur ac ipsius episcopi et nullate-

¹⁾ Bouix, l. c. p. 359, sq.; Moy, l. c. p. 408, sq.; Wernz, l. c. n. 805.

²⁾ Cf. CC. Licet 2 et Cum in generali 3, in VI (l. 13).

³⁾ Bouix, l. c. p. 353; Wernz, l. c. n. 805.

⁴⁾ Benedictus XIV, l. c. lib. II, cap. 8, n. 2. Vi suae deputationis ergo potest vicarius generalis exercere omnes actus episcopalis iurisdictionis quos et episcopus, exceptis iis, quos ius exceptos esse voluit [CC. 2 et 3 in VI (l. 13); C. 3 in VI (l. 9)] vel quos episcopus sibi expresse reservavit in fundamento facultatis sibi ad hoc a iure concessae [C. 3 in VI (l. 13); C. 5 in VI (l. 19); Regula iuris 81 in VI]. Schmalzgrueber, l. c. Tom. I, tit. 28, n. 21.

⁵⁾ De his omnibus suo loco uberius agemus.

⁶⁾ C. Cum Episcopus 7 in VI (l. 16).

nus ab ista divisa¹⁾, ergo manet eadem iurisdictio et quidem ordinaria sive ab episcopo sive a vicario exerceatur²⁾.

2. Iurisdictio vicario generali competens est adnexa officio eius et habet fundamentum suum in lege seu canone, non autem in mera commissione episcopi³⁾. Huiusmodi autem cum officio qua tali et vi legis coniunctam iurisditionem ordinariam esse universaliter constat⁴⁾.

3. Ex CC. Super quaestionum 27. et Pastoralis 28. X. (l. 29.) certum est, dari appellationem a delegato ad delegantem; cum autem a vicario generali non detur ad episcopum appellatio⁵⁾, ergo ex ipsa lege ecclesiastica constat vicarii iurisditionem esse ex natura sua seu essentialiter diversam a delegata et nullatenus esse considerandam tamquam privilegiatam aliquam delegatae iurisditionis speciem⁶⁾.

4. Iurisdictio vicarii generalis extenditur non ad unam alteramve causam, qua finita penitus cessaret, ut fit apud iudicem delegatum, sed ad omnes ad ambitum competentiae ipsius pertinentes causas, quandocumque se praebeant⁷⁾. Differt etiam propter identitatem fori episcopi et vicarii generalis a iurisditione delegata ad universitatem causarum⁸⁾.

5. Sacra Congregatio Concilii per suas decisiones pluries iam confirmavit sententiam de ordinaria vicarii generalis iurisditione⁹⁾. Declaravit nempe, valere matrimonium initum coram sacerdote non parrocho sed licentiam habente a vicario generali, hinc eo ipso declaravit, vicarium generalem esse ordinarium, nam ex decreto concilii Tridentini sess. XXIV. c. 1. de ref. matrim. irritum est matrimonium aliter celebratum quam praesente parrocho vel alio sa-

¹⁾ C. Non putamus 2 in VI (l. 4); C. Romana 3 in VI (ll. 15).

²⁾ Sbrozzius, l. c. Lib. II, q. 55, n. 15 et 16; Reiffenstuel, l. c. n. 93.

³⁾ C. Licet 2 in VI (l. 13); Wernz, l. c. n. 551 et 805.

⁴⁾ Barbosa, l. c. n. 28 et 29; Leurenus l. c. q. 72; Reiffenstuel l. c. n. 93.

⁵⁾ C. Non putamus 2 in VI (l. 4); C. Romana 1 in VI (l. 16); C. Romana 3 in VI (ll. 15).

⁶⁾ Leurenus, l. c. q. 69, n. 1; Bouix, l. c. p. 364, sq.

⁷⁾ Kober, l. c. p. 587.

⁸⁾ Leurenus, l. c. q. 13. Dicitur autem delegatus ad universitatem causarum ille, cui vel omnes universim causae vel saltem certum genus causarum committuntur; sive dein illud sit restrictum quoad tempus vel quoad locum, sive non. Vide Reiffenstuel, l. c. tit. 29, n. 31. Taliter delegatus habet diversum tribunal a delegante iudice, hinc ab eius sententia datur appellatio ad delegantem (Leurenus l. c.).

⁹⁾ Bouix, l. c. p. 366, sq.

cerdote de ipsius parochi seu ordinarii licentia. Item dicta S. Congregatio declaravit, valere matrimonium coram ipso vicario generali absque ulla licentia episcopi aut parochi celebratum, ergo aequivalenter declaravit, vicarium generalem esse ordinarium, utpote qui possit matrimonio valorem conferre¹⁾.

IV. Contra sententiam de ordinaria vicarii generalis iurisdictione non potest urgeri illa ratio, quod una eademque iurisdictione non potest a duobus simul possideri. Nam non est inconveniens, si eadem iurdictio sit penes episcopum principaliter ac nomine proprio, penes vicarium autem secundario seu accessorie ac nomine episcopi, ita ut sit quasi exercitium dominii iurisdictionis consistentis in persona episcopi²⁾.

Licet nulla lex in universo iuris canonici Corpore extet, quae expresse iurisdictionem ordinariam vicario generali tribuat, attamen ex iure canonico permittitur episcopo vicarium sibi constituere, ideo vicarius ab ipso Papa electus censetur et potestas ei competens procedit a Papa, nequaquam autem ab episcopo, is enim non potest sibi constituere vicarium cum iisdem ordinariis facultatibus, quibus ipse gaudet, iuxta regulam: nemo principe inferior totam suam iurisdictionem iure ordinario exercendam alteri committere potest³⁾.

Neque multum valet argumentum, iurisdictionem vicarii generalis carere perpetuitate, cum omni tempore ab episcopo revocari possit, hinc non esse ordinariam. Perpetuitas enim subiectiva (seu ratione ipsius vicarii) ad naturam potestatis ordinariae non requiritur, obiectiva autem perpetuitas (seu in se i. e. quamdiu vicarius qua vicarius munere suo fungitur) in officio vicarii a iure determinato non deest⁴⁾. Cum autem nonnisi mediante episcopi nominatione vicarius iurisdictionem ordinariam a iure consequatur, nihil mirum, quod contraria episcopi voluntate iurdictio eius cessat, omnis enim res per quascumque causas nascitur, per easdem dissolvitur⁵⁾.

Neque ex eo, quod iurdictio vicarii generalis expirat per mortem episcopi et generatim tunc, quando expirat iurdictio epi-

¹⁾ Bouix, l. c. p. 366, sq., ubi citat plures decisiones S. Congreg. Concilii et ex his argumentum pro ordinaria vicarii generalis iurisdictione desumit.

²⁾ Barbosa, l. c. n. 38 et 39; Leurenus, l. c. q. 69, n. 2; Reiffenstuel, l. c. tit. 28, n. 93; Wernz, l. c. n. 805.

³⁾ Barbosa, l. n. c. 40 et 41; Schmalzgrueber, l. c. tit. 32, n. 9; Leurenus, l. c. q. 69, n. 2; Wernz, l. c. n. 883.

⁴⁾ Wernz, l. c. n. 240, n. 545, nota 6, n. 805; Eichner, l. c. § 24, n. 4 b.

⁵⁾ Barbosa, l. c. n. 41; Reiffenstuel, l. c. n. 101; Leurenus, l. c. q. 69, n. 3.

scopi, inferendum est, eam esse non ordinariam sed delegatam, nam (ut supra diximus) iurisdictio vicarii cohaeret iurisditioni episcopi tamquam accessoria, hinc cessante illa cessat et ea iuxta regulam iuris: accessorium naturam sequi congruit principalis¹⁾).

Neque ex hac ratione, quod vicarius vices episcopi gerit, inferri potest, eum non ordinariam sed delegatam dumtaxat iurisdictionem habere.

Nam et legatus Papae, etsi vices eius gerat, habet tamen iurisdictionem ordinariam²⁾. Ad rationem iurisdictionis delegatae requiritur, ut quis vices alterius gerat non ex aliquo proprio officio, cui talis iurisdictio de iure cohaereat, sed ex mera commissione alterius. Hoc autem non habet locum apud vicarium generalem, utpote cui competit iurisdictio a iure vi sui proprii officii, non obstante ratione quod per episcopum, qui ipsum constituit, illa iurisdictio ampliari vel restringi possit³⁾.

V. Nonnulli auctores ut Engel⁴⁾, Schulte⁵⁾, Phillips⁶⁾, Friedle⁷⁾, Van Espen⁸⁾ vindicant vicario generali neque ordinariam neque delegatam sed mandatam iurisdictionem. Quia nempe iurisdictio vicarii generalis non est irrevocabilis nec sub omni respectu perpetua, citati auctores discernentes eam ab ordinaria et delegata nonnisi mandatam esse eam demonstrant. Ouae notio mandatae iurisdictionis ex iure Romano deprompta et vicario generali adaptata in fontibus iuris canonici non invenitur, imo confunditur et promiscue adhibetur cum significatione „delegare“⁹⁾. In vicario generali tamen haec mandata iurisdictio perfecte non verificatur, utpote qui per mortem episcopi (ut infra agetur) totaliter iurisdictionem amittit etiam quoad causas iam inceptas, dum iurisdictio vere mandata per mortem mandantis in mandatario non cessat, si res non amplius sit integra¹⁰⁾.

¹⁾ Regula iuris 42 in VI; Barbosa, l. c. n. 44; Reiffenstuel, l. c. n. 100; Schmalzgrueber, l. c. tit. 32, n. 13.

²⁾ C. Legatos 2 in VI (l. 15); Reiffenstuel, l. c. tit. 30, n. 11; Wernz, l. c. n. 681 et 690; Phillips, Compendium iuris ecclesiastici ed. Vering. Ratisbonae 1875, § 122, n. II.

³⁾ Barbosa, l. c. n. 42 et 43; Reiffenstuel, l. c. tit. 28, n. 99; Wernz, l. c. n. 551.

⁴⁾ l. c. Lib. I, tit. 28, n. 11 et tit. 31, n. 2.

⁵⁾ System des allgemeinen kathol. Kirchenrechtes. Giessen 1856, § 44.

⁶⁾ l. c. § 165, n. IV.

⁷⁾ l. c. p. 350—356.

⁸⁾ l. c. tit. 12, cap. 5, n. 8.

⁹⁾ CC. Relatum 19 et Licet 30. X. (l. 29); C. Is cui ab apostolica 12 in VI (l. 14); vide: Reiffenstuel, l. c. tit. 29, n. 13 et 17; Phillips, l. c. § 177, n. IV.

¹⁰⁾ Wernz, l. n. 545.

Neque satis clare determinatur natura iurisdictionis vicarii generalis dicendo, eam esse vicariam, nam vicarii in genere habent aut ordinariam aut delegatam iurisdictionem¹⁾.

Nonnulli recentiores auctores ut Scherer²⁾, Hinschius³⁾, Lämmer⁴⁾ iurisdictionem vicarii generalis quasi ordinariam appellant. Haec tamen notio caret solido fundamento in iure et videtur maximam habere similitudinem cum delegatione ad universitatem causarum⁵⁾.

Considerata magna confusione apud auctores in denominanda natura iurisdictionis vicarii generalis iuvat advertere omnem controversiam hac in re reduci ad meram litem de verbis tantum, quoad ipsam enim rem omnes auctores consentiunt⁶⁾.

(Continuabitur).

¹⁾ Wernz, l. c. n. 536; Noldin, De principiis theolog. moral. Oeniponte 1904, num. 106, 2. b.

²⁾ l. c. § 75, n. VI et § 91, n. VII.

³⁾ l. c. I Band, § 21, n. VI.

⁴⁾ l. c. § 69, n. 1.

⁵⁾ Wernz, l. c. n. 805, nota 57.

Auctores, qui vicario generali ordinariam iurisdictionem adscribunt, sunt: Sbrozzius (l. c. lib. II, q. 55, n. 16), Leurenus (l. c. q. 69), Barbosa (l. c. n. 26—46), Schmalzgrüeber (l. c. tit. 28, n. 18—20), Reiffenstuel (l. c. tit. 28, n. 90—101), Bouix (l. c. p. 361—370), Moy (l. c. p. 409—411), Wernz (l. c. n. 805), Eichner (l. c. § 124, n. 3), delegatam vero adscribit et Devoti (l. c. tit. III, § 78, nota 1).

⁶⁾ Wernz, l. c. n. 805.; Friedle, l. c. p.; Zallinger, Institutiones iuris ecclesiastici. Lib. I. Romae 1832. tit. 28, § 486, nota a.

Др. Іван Шитковський

Рід і герб Шептицьких.

(Dr. I. Špytkovskyj — Famille et armoiries des Szeptycki)

(Продовження).

Наші заміти та закиди на пояснення генези гербу Шептиць польськими геральдичними теоріями є:

А) *Мериторичні*:

а) Закид, що випливає з порівняння геральдичних систем. Вже давніше зазначили деякі геральдичні критики, що українська шляхта під геральдичним оглядом стояла ближче до польських магнатів, як до дрібної шляхти¹⁾ малопольського чи кувасько-мазовецького походження. Тут у відношенні до Шептицьких ми це особливіше підчеркуємо. Бо як видно з розвідки А. С. Лаппо-Данилевського про печаті галицьких володарів і бояр з XIV ст., то ці печаті майже зовсім не стоять під впливом польської сфрагістики, а взоруються на сфрагістиці Балтійського побережжя (Данії), Чехії, Угорщини та дальшого Заходу²⁾.

б) Під оглядом гербової філіяції та часового розвитку гербу виходить теж певного роду непослідовність, коли би

¹⁾ Лагуна, *op. cit.*, Kwart. hist., 1890, ст. 85—6, подібно Малецький. Ходить о це, що печатні, індивідуальні гербові знаки є старші від хоругвовних-гуртових. А що першими печатаються і українські бояри-шляхта й давні польські, магнатські роди, а другими польська дрібна шляхта, тому теж наша шляхта стоїть геральдично ближче до польських магнатів з їх печатними знаками, чим до польської шляхти зі спільними хоругвовними емблемами.

²⁾ Гл. рецензію Мих. Грушевського на Лаппо-Данилевського, Болеславъ Юрій II... „Сборникъ Матеріаловъ...“ Спб. 1907 (Записки Н. Т. Ш., т. 82, ст. 216 — 219), та рец. д-ра Б. Барвінського в Kwart. hist., 1910, ст. 291—4. Про віки розвитку печаток гл. Семковича, Скрипта, під Сфрагістикою, ст. 243—4.

ми прийняли за іншими польськими геральдиками філіяційне споріднення Шептиць з Підковичами (отже не з польськими магнатами а дрібною шляхтою). З висловів польських геральдиків виходить, що Шептиці є філіяцією матернього польського гербу Побуга, знаного вже в X ст., чи Доленги, відомого в XII ст.¹⁾, — Шептицькі нотовані є як знаний рід вже в XIII—XIV ст., а їхній герб нотується щойно в XVII ст. (Окольський), і взагалі, чим даліше в століття, тим частіше вони згадувалися.

Здавалося би, що так, як гілку дерева, чим ближче до пня, тим вона виразніше виступає, а чим даліше від пня, тим вона більше губиться серед повені інших гілук, що таким повинно бути відношення Шептиць до Підковичів.

Коли би Шептицькі, що вже в XV ст. відомі є як гербовані, були дійсно філіяцією Підковичів (знаних в X—XII ст.), — то їх філіяція, як така, повинна би бути зазначена тим сильніше, чим ближче була би вона до свого матернього, геральдичного пня. Ця свідомість похідності повинна би бути тим живіша, якщо не в актах, то в традиції.

Тимчасом є навпаки. Чим даліше віками взад, тим менше чути про походження Шептиць від Підковичів; аж щойно пізніше говорять про це чим раз частіше польські геральдики, хоч рівночасно мовчить традиція та перечать цьому акти.

Коли ж візьмемо під увагу теорію Пєкосінського, то його лицарі прибули знад Лаби вже в X ст., а потім хиба, коли їх герби по трьох фазах розвою в XIII—XIV ст. прибрали відповідно усталені геральдичні форми, прибули вони (лицарі) з готовими вже гербами в Підкарпаття. Тимчасом Шептицькі

¹⁾ Нєсєцький, Когона, т. II, на ст. 49 — 50 каже, що за Болеслава Хороброго Доленга повстав з Побуга за подвиги одного лицаря над Прусаками. Папроцький (Gniazdo) каже, що Яструбці (Підковичі) здається походили з часів Болеслава Хороброго, тому названі „Болєсціци“ (ст. 36, *ibid.*), з них повстає Побуг (ст. 97), а опісля йде Доленга (ст. 1007); Лєлєвєль хоче мати навіть третій елемент „Стрілу“ в сполуці з „Підковою“ вже в X ст., а „Підкова“ виступає аж перед введенням християнства в Польщі, з хрестом — опісля (Herby, ст. 313, 332, 334). На думку Ельзнєра Побуг мав повстати небаром після введення науки Христа в Польщі (ор. *cit.* ст. 521 і сл.), а вже за Болеслава Кривоустого (ок. р. 1109) наступає відміна Побуга-Доленги (*ibid.*). Подібно теж Мєрошовський, *Kilka słów* (ст. 49, 56). Йдучи за Пєкосінським (Rycerstwo) бачимо, що він Побуга відсуває аж до легендарних Попєлідів (т. II, ст. 157: „Pobóg.. boczna gałąź Popielidów); Доленги виступають вже в першій половині XII ст. (ст. 282, подає за Длугошом) і прочі.

є по традиції автохтонами і вже перед XIV—XV ст. нотуються як давно осілий рід зі своїми родовими гербовими емблемами.

в) Дальший закид випливає з неясности в блязонуванні пізнішого гербу Шептиць при докладнішому блязуванні вчаснішого „матернього“ гербу.

Коли у вчасних актах є ясно й певно описані герби По-буг¹⁾ та Доленга²⁾, то ніби їх „філіяльний“ герб Шептиці, отже пізніший, має непевне блязування; в ньому є очевидні недоговорення, неточности, а навіть трапляється інший опис гербу словний, а інший графічний³⁾.

г) Закид етно-гео-графічний. Вже сама різниця великої віддалі країн, з яких виводяться Шептицькі в теорії та в практиці, кожного сильно вражає. Врешті польські геральдики присвячують за мало уваги етнографічній справі.

По словам Пєкосінського, лицарі, що прибули знад Лаби — це нормансько-західньо-словянська порода, лєхїцького походження, яка становить опісля важну, суспільну верству в Польщі. Інші ж (Ст. Дзядулевич)⁴⁾ думають, що Доленжани це шляхта, що походить з Нагурок в Ленчицькому (звідси й їх назва). Отже рід Підковичів є звязаний з північно-західніми країнами Польщі. По нації ж вони — лєхїти-Поляки.

А рід Шептицьких є по традиції автохтонним, з давен давна осілим родом в Самбірщині згл. в Рудеччині на галицькому Підкарпатті. Ба навіть багато польських генеальогів та геральдиків вважає його давним українським, галицьким, боярським родом⁵⁾, (отже чисто словянським типом східньо ї вітки цеї ж етнографічної

¹⁾ „Pobóg-pobodze: babatum et supra eodem babato crux...“ (Уляновський, Inscriptiones, Pomniki prawa, т. VII, ст. 623, sub voce).

²⁾ Герб Доленга описаний досить вчасно підчас вітуперації, чи властиво експурації шляхотства Joannes-a de Rycharczicze, de armis et proclamatione Dolangy: „in clipeo et clenodio babatum, crucem supra et sagittam intus demissam“ (Гельцель, Starodawne prawa polskiego pomniki, т. II, ст. 797, Ч. 4108, подібно Уляновський, Inscriptiones, Pomniki, т. VII, ст. 620, s. v. „Dolanga“).

³⁾ Потоцький, Poczet, ст. 684—5.

⁴⁾ Miesięcznik herald. I, 1908, ст. 71.

⁵⁾ Малаховський, Zbiór nazwisk, вважає Шептиці, як герб наданий „руськими“ князями, (ст. 134—5); Бойнічіч, Wappenbuch, ст. 96, зове Шептицьких: „roth-russisches Bojarengeschlecht“, подібно sub „Szeptyce II, Tafel N 271; Косінський, Przewodnik, т. I, s. v.: „najstarsza rodzina czerwono-ruska“; Ступницький, Herbacz, т. III, ст. 120, говорить про Шептицьких „na Rusi“; Жерницький, Der Adel, s. v., каже, що Шептицькі шляхта „in Russland Wojewodschaft, (circa J. 1400)“. Подібно Жихлінський, Złota księga т. I, ст. 305 і ін.

громади), не договарюють лише, що цей рід мусів теж мати свій питомий своєрідний родовий, чи гербовий знак. Найкраще видно це з історії роду, де Шептицькі, так по національності, як і по вірі являються корінними мешканцями Перемиської Землі, отже вони були там скорше, як перед якимбудь „находом“ якихбудь „Вовків“ чи „Яструбів“ (Підковичів). Звідси виходить отже у польських геральдиків певне непорозуміння, чи радше непослідовність, бо коли вони вважають рід Шиптицьких за рід українського до того давнього походження, то вже їх герб трактують як польський герб та виводять його по схемі польської геральдичної системи.

д.) Закид суспільно-культурної натури. Яструбці й інші — по словам проф. Пєкосінського — находять на Польщу з північного заходу, зі зброєю в руках, приборкують давнє тамошнє, автохтонне населення та засновують польську державу, займаючи в ній найвидніше місце шляхотсько-правлячої верстви.

Ще цікавіше, але zarazом правдоподібніше, пояснює нам становище Підковичів мало використаний польськими авторами манускрипт Мишковського з XVI ст., що є власністю Амількара Косінського, зацитований гр. Мєрошовським в його (Uwag-ach.¹⁾ Наводимо за Мєрошовським інтересніші для нас місця²⁾: „...Książęta mazowieccy przeciw Prusakom do obrony kraju sprowadzali rycerstwo z innych okolic, jako z Dobrzyńskiej: Toporczyków i Gryfowczyków, z Mławy, Przasnysza³⁾ i indziej: Jastrzębczyki (Підковичів), które tam zowią się Boleścice,...“ одначе... „mało który prawy Jastrzębiec, ale do klejnotu wzięci z prawa wojskowego, jak pod chorągwią taką stojący...“ Потім додано про спосіб їх опранізації: „Siedzieli (Jastrzębczyki) na militarnem prawie, ale mieli własne rotmistrze, a tylko pułkownicy mieli od książąt, stawali do wojny w 4 i 5 chorągwi, po starym obyczaju...“

Отже, по словам Пєкосінського — Підковичі, це зісловянщені норманські вікінги, з місією ширення культури ex Occidente. Досить вчасний рукопис Мишковського представляє Яструбчиків-Підковичів як наємних кнехтів, платних в натурі, що виводилися з корінної Польщі, до них легко при-

¹⁾ Мєрошовський, Kilka uwag, ст. 425.

²⁾ Мєрошовський, ibid.

³⁾ Добжинь, Млава, Пшасниш — є на Пруссько-Мазовецьким Поозері.

ставала всяка наволоч, *ex post* nobілітована, що її набирали мазовецькі князики до боротьби з Прусаками¹⁾.

А тимчасом Шептицькі — це „нарочиті“ земські бояре, що належали до тубильного, спокійного населення, по занятті — земляни, рільники-гречкосії, які по традиції беруть зброю лише для власної оборони проти Татар. Їм і не снилося брати на себе ролю якогонебудь ширення псевдо-культури *ex Occidente*. А що населення Підкарпаття взагалі, а українське зокрема, виявляє часто давні консервативні форми свого внутрішнього життя, то воно (разом з родом Шептицьких) мало свою, своєрідну, як не більшу, то на всякий случай не меншу культуру, свої релігійні практики, суму своїх життєвих форм й суспільно-правних звичок так, що не потребувало ждати на прихід „*lucis ex Occidente*“.

А якщо припустити навіть якийсь нахід фантастично-бундючних нашельців на українське прикарпатське населення, то воно заняло би до наїздника якесь вороже, чи хоч рішуче становище, як до менше, чи різно культурних, воєнних нашельців, мандрівних заволок, прибудів з руничними знаками на чолі, різних вірою, мовою, заняттям, культурою і пр. А про це все не маємо й сліду в нашій історії, ні в історії роду Шептицьких. Врешті ані з документів, ані по традиції не чуємо про якусь тенденцію Шептицьких до родового волокитства, ані до такого роду „лицарських подвигів“. Правда, деякі автори підносять, зрештою в науковій літературі неприхильно прийняту, теорію приходу Шептицьких, як болохівських князів зі сходу, в околиці Підкарпаття (о. Петрусевич), але подають вони діаметрально-противний напрям їхньої мнимої мандрівки.

е) Закид політично-державного характеру. Як було зазначено вище, Пекосінський та деякі польські геральдики виводять філіяльне споріднення Шептиць з Підковичами, яке нібито мало відбутися під кінець XIII і з початком XIV ст., однак вони при цьому забувають на уложення фактичних політично-державних сил Галицько-Володимирської Держави та Польщі в тому часі.

Положення Польщі в її „*rozbiściu dzielnicowem*“ ядерно й влучно характеризує Михайло Грушевський²⁾ тими словами: „Польща була розбита на нічим не звязані групи

¹⁾ Проф. Пекосінський є противний „теорії *bractw chorągiewnych*“ (О *dynastycznym pochodzeniu*, 1896, т. I, ст. 59—76), однак вона тут виразно справджується.

²⁾ Грушевський М., Історія; т. III² ст. 1928.

князівств; на великокняжому столі — чеський король, в містах чужий, німецький елемент; окремо ворожа Церква, на півночі пруське лицарське братство. А було це тоді, коли Українська Західня Держава стояла на поважному політичному та матеріальному становищі, виборовши собі перевагу над сусідами, головно за часів Льва Даниловича, якого рід Шептицьких вважає своїм протектором та сувереном своїх прапредків, а який так дуже високо підніс престиж Галицько-Волинської Держави. Цей „здібний, енергійний і амбітний князь“ — як каже Грушевський — стоячи під протекцією Татар, споріднений з угорським двором, в союзі з чеським володарем, та живучи в безпереривній приязни з пруським лицарським братством, мусів викликувати велику до себе повагу у своїх сусідів. Посідаючи крім Володимирсько-Галицьких Волостей ще частину угорської Руси, маючи вплив на Київ та претендуючи на литовський престіл — посягав певною рукою по Люблин та Краків.

Це була, як слушно каже Грушевський, остання доба переваги Руси над Польщею¹⁾, отже переваги, скажемо, не лише на політичному полі! Тому припускати, щоби тодішні українські бояри за часів такого знаменитого Льва Даниловича стояли під якимнебудь впливом чи зависимістю та ще на геральдичному полі й то не польських магнатів, а дрібної, геральдично не певної шляхти-заволок — якими були, як згадано — Підковичі, та ще в філіяльному відношенні, а не навпаки — є прямо абсурдом!

ж) Останній закид опирається на суб'єктивній, родинній традиції та на перших урядових джерелах.

З історії роду Шептицьких видно, що чим даліше взад у століття, тим Шептицькі більше чуються греко-східними по вірі, Українцями по нації та автохтонами в Перемиській Землі. Тому певним є, що коли би найдавніше відомі нам предки роду вчули, що вони є потомками якихось „чужих Вовків“, чи якихось лехітських князиків, то могли би з призи́рством сказати устами Федора або Кузьми: „Откуда мнѣ сія?“ А навіть ще в XVII ст. рід Шептицьких проголосив устами владики Варлаама, що: „Наш руський рід старий, як Русь стара й віра на ній Христовал!“...

Вкінці самі два найстарші предки Шептицьких в двох перших, відомих нам, урядових джерелах признаються до зовсім іншого гербу, а не до Підковичів.

¹⁾ М. Грушевський, *ibid.* III², ст. 98.

І так Федір Шептицький в 1469 р. в доказуванні свого шляхотства виводить себе геральдично „ex clenodio luna cum duabus stellis“. А Косма в 1552 р. виступає як „verus nobilis post patrem de clenodio et armis Vilce Kosy et duabus crucibus et luna, proclamatione Napole“.

Б) Формальні:

Коли з доказів мериторичної натури бачимо, що Шептицькі не належали й не могли належати до Підковичів, то деякі завваги формального значіння вкажуть нам, що герб „Шептиці“ взагалі не вміщається в рамці польської геральдичної системи. А саме:

а) В гербі Шептиць не достає клича. Як відомо, ріжницю (між іншим) між польською а західньо-європейською геральдичною системою становить це, що в польській системі, крім зорового боку гербу, т. є емблеми на щитовому полі, є ще й клич („zawołanie“), цебто т. зв. „слухова“ його сторона. Кличем польського гербівництва, як його ціною на одно або на півтора століття старшою та важнішою від першої і для польської геральдики дуже характеристичною, займаються найкращі польські вчені геральдики, як Малицький, Пекосінський, Шельонговський та В. Семкович. Цей останній, обговорюючи в своїй Енциклопедії польську геральдику, більше місця присвячує якраз слуховому бокові польського гербу¹⁾.

Для нас цікаве якраз це, що гербові „Шептиці“ клич є зовсім незнаний.

б) Рідкість родівника гербу. Дальше належить завважити, що рід гербового іменника, чи скажیم „sexus“ гербової назви Шептиць в польській системі є дуже рідкий, майже неіснуючий. Мєрошовський²⁾ заперічує, що в назвах польських гербів грає переважну ролю гідрографічний елемент, живло рік, тому на його думку, дві п'яті назв усіх польських гербів є жіночого роду в однині (пр. Lubicz, інакше „Luba“, Pilawa, Rudnica, розуміється ріка або осада на ній). Подібної думки є В. Семкович³⁾ в своїх „Uwagach“, догадуючися крім вище згаданих імен-

1) Семкович, Скрипта, про герби, стр. 314—345. Про піднесену німецькими вченими Ільгеном (Ilgen) та Зігенфельдом (Siegenfeld) ріжницю між напечатними а гербовими знаками взагалі гл. ibid. (у Семковича), ст. 304 і сл.

2) Мєрошовський, Kilka słów, ст. 70—72. На 64 штук чисто польських гербів є аж 50 штук женського роду в однині, гл. idem, Kilka uwag, ст. 436.

3) Семкович, Uwagi metodyczno-krytyczne, ст. 41—47.

ників жіночого роду, ще таких слів, як „kry (krew), bronia, cho-gagiew“.

Тимчасом герб Шептиці має форму *pluralis tantum* (отже в польській літературі є зовсім „*rara avis*“¹⁾), згідно *ma-sculini gen.* („Шепт“).

в) Ріжниця краски щитового поля. Рівнож під огля-дом краски гербового поля „Шептиці“ (давніша синя) ріжняться вельми від пересічного загалу польських гербів. В польських гербах краска гербового поля є найрадше чер-вона²⁾, як краска вживана польськими „воями“, а пізніше й шляхтою — землянами, що брали участь в боях і тому радо змінiali іншу краску поля на червону, як символ крові та му-жества³⁾.

Тимчасом краска поля гербу Шептиць була зразу дуже правдоподібно синя, як краска олов'яної, або як сніть мід'яної, чи залізної та олов'яної печаті⁴⁾, яку зрештою звичайно стрі-чаємо в гербах української системи Західньої а то й Соборної України, і лиш при змодернізуванні гербу Шептицьких замінено синю краску на червону, уподібнюючи цей герб свідомо чи несвідомо до польських гербів.

г) Вельми замітною ціхою для гербу Шептиць є недо-стача легендарних пояснень гербу. І так за виїмком панегіричної праці Кс. Ходикевича, у якій він владику Ата-насія та інших Шептицьких виводить від Септиціїв в цілі прить-марення традиції щодо українського походження роду, (за ним

¹⁾ У Лелевеля (Herby, ст. 461—65) вчислено 250 -важніших поль-ських гербів, (гл. „Objaśnienie tablic“). На цих 250 гербів маємо лише кілька *in plur.* і то або чужого походження (як Bradacice, Czepele, Klamry) або вуль-гарніші по назві, які рівночасно давали опис гербового знаку (як Kozieglowy, Kosy, Traby, Trzy gwiazdy) отже ніколи *in plur. tantum* і то лише в відношенні 8:250.

²⁾ Меровшовський, Kilka Uwag, перед стор. 432 запримічує, що на 30 і кілька головних первісних гербів аж 27—28 має червоне поле, 4 біле, 1 золоте, а синє лише 3 герби.

³⁾ Маліновський, Heraldyka, ст. 43.

⁴⁾ Серед найдавніших галицьких печаток, найдених в Крилосі, Спасі коло Галича, Звенигороді коло Львова та Ступниці коло Самбора і ін. перева-жають олов'яні. Докладніше описані вони у Свенціцького Описі Музея Ставропігійського Інститута, ст. 219, чч 15, 17 та 18. Порівнай реферат І. Кр. (євевського) в Записках Н.Т.Ш. т. 88, ст. 191 і сл.

Про ці найдені печатки гл. розвідки Мих. Грушевського „Звени-город“, (ст. 19—22, пльомби та енкалпії у XII ст.) і „Печатка зі Ступниці“ теж олов'яна, приблизно з XI—XIII ст.

йде духово споріднений Анонім ркпсу Народного Дому), — не находимо ніде легендарних пояснень на походження гербу, так часто уживаних польськими геральдиками. Навіть В. Потоцькому, якому „*bajało się wiele*“ при польських гербах, при описі гербу Шептиць не стало ніякого концепту:

„Podkowa,... że ma strzałę w boku,...

Ale nic nowego przydać nam o strzale,

(I o tej strzale) w różnych miejscach baiało się wiele...

Szeptyccy sami herb ten noszą na sygnecie,

Przydajcie, Panie Bracie, ieśli więcej wiecie“...¹⁾

Відсутність цієї легендарности в польській геральдиці щодо гербу „Шептиці“ запримітив вже раніше Ю. І. Крашевський, в'язучи його з українськими гербами²⁾ І в цій відсутності лежить ріжниця гербу Шептиць від їх мнимої філіяції з польськими гербами.

д) Вкінці ще одна дуже характеристична ціха гербу Шептиць, яку запримітив вище наведений В. Потоцький, що „*Szeptyccy sami herb ten noszą na sygnecie*“, через що хотів підкреслити числове обмеження фамілій, що печаталися гербом Шептиці та що в них герб є вперше на печаті.

Як вище згадано, польський герб має ціху громадности, колективности, як герб спершу воєнної хоругви. Само собою зрозуміле, що зразу приймає під знамя, при захованню деяких формальностей, без великих трудностей. Це лежало неначе в інтересі сили та слави даного племені, в інтересі чести даного гербу. Тому то й число шляхотських родин, що належали до одного гербового стягу — воєнного прапора родин, що печаталися тим самим „клейнотом“, доходило до соток та тисячі.

Возьмім лише під увагу позірно „матерні“ герби Шептиць — Підковичів чи Яструбців. По словам Ельзнера³⁾, число Підковичів в Чехії та Польщі а головно на Мазовші та Куявах виносило около тисячі родин. З рукопису Мишковського з XVII ст. знаємо, що під гербову хоругву (т. є до гербу) приймає кого попало („*mało który prawy Jastrzębiec,... ale do kleynotu wzięci z prawa woyskowego, iak pod chorągwią taką stoiący*“)⁴⁾.

¹⁾ Потоцький, *Poczet*, ст. 684—5.

²⁾ Крашевський, *Poezja szlachecka i legendy herbowe*. *Gazeta Warszawska*, 1854, ч. 332 і інші. — подаємо за Даровським, *Znaki* ст. 3—4.

³⁾ Ельзнер, *Betrachtungen*, ст. 522.

⁴⁾ Меровський, *Kilka uwag*, ст. 425.

Подібно інші автори потверджують легкість припинання нових людей до гербу¹⁾.

По словам Мєрошовського Підкова дає початок 21 са-мостійним і 55 відмінам, то є 76 гербовим знакам, яких вживало 968 родин²⁾, число ж родин все ще побільшувалося через припинання нових співгербовців. Подібно й Лєлєвель начислює Підковичів до тисячі родин³⁾. Зрештою, коли візьмемо якийбудь новіший гербар, то під кожним навіть менше знатним гербом відчитасмо цілі ряди різних фамілій, які до нього належать (напр. пор. гербарі Хшонського, Лєщица, Жєрніцького, й інших).

Зовсім інакше маєтьс я річ з гербом Шєптиці. Вже В. Потоцький запримітив, що „Szeptyccy sami herb ten noszą na sygnecie“. Подібно й Ельзнер підчеркує цю цікаву обставину, що „nur wenige (родин) gehören zu Szeptycki“⁴⁾, (роз. до гербу).

І дійсно крім самих Шєптицьких, як співгербівників цього гербу, нотують ще деякі новіші геральдики лише родину Штремів та Шистовських⁵⁾, які цим сигнетовим — як підчеркує Потоцький — гербом печатаються, та здається не випадково, бо їх прізвища зачинаються саме від букви „Ш“.

З цього видно, що герб Шєптиці є майже виключно в тісному значінні — родовим знаком самих тільки Шєптицьких, т. є цих родин, що носили це родове прізвище або інакше, що це печатний знак чисто індивідуального характеру. — А що власне таку ціху носять якраз герби української геральдичної системи, тому можемо припускати, що й герб Шєптиці є по великій правдоподібності знаком української гербової системи.

Поминаємо в нашому доказі дрібніші питання, напр. питання прикраси трьох струсиних пер у клейноті⁶⁾, справу інших гербових акцесорій і ін.

¹⁾ Пєкосінський, Rycerstwo, т. I, ст. 260.

²⁾ Мєрошовський, Kilka słów, ст. 7 і 47.

³⁾ Лєлєвель, Herby, ст. 334, нот. 5.

⁴⁾ Ельзнер, op. cit., ст. 522.

⁵⁾ гл.: Жєрніцький, der Adel, ст. 422—3 і ст. 82; Хшонський, Tablice, ст. 59, таблиці X, abc; Пєщиц, Herby, т. II, sub voce.

⁶⁾ Мєрошовський в своїх „Увагах“, ст. 414, підчеркує велику рідкість цього верхів'я (трьох струсиних пер) у польських Підковичів. Натомість часто затикувалися ними „руські“ (московські та українські) роди, що їх герби підходили під вплив західньої геральдичної системи, гл. Брокгаус Ф. А. і Ефронъ И. А., Энциклопедическій Словарь, Спб. і Липськ, ст. 462, т. VIII.

В рекапітуляції цієї частини бачимо, що зі сусідніх нам систем до проблеми походження гербу Шептиць ще найближче підходить польська система, пребагата в український геральдичний матеріал, — але й вона цієї квестії належно не розв'язує. Геральдичні джерела XV та XVI ст. та гербарі з XVI ст. завзято мовчать про цей герб, а пізніші гербарі від XVII ст. (перший Окольський) аж до XX ст. включно — крім блязонування цього гербу — не дають на питання генетичного походження гербу відповіді. А геральдичні гіпотези: кирилична (Лелевель, Даровський), гідрографічна (Мєрошовський), теорія автохтонного розвою (Малецький) та теорія знаходу (Ельзнер, а головню Пєко-сінський, поминаємо теорію Шельонговського) — лише при загальному розборі генези польських гербів — єдино натякують на Шептиці, та не всі є певні польщини цього гербу. Впрочім не все витримують ці гіпотези річеву критику (найменше Пєкосінський).

Відносно до ріжниць, які заходять між польськими гербами, головню ж між гербами Доленга та Побуг а Шептицями, то побіч завваг, намічених польськими геральдиками, спостерегли ми кілька мериторичних і формальних уваг, що поважно захитують приналежність гербу Шептиць до польської геральдичної системи взагалі, а до польських Підковичів *in specie*, та завважили ми, що Шептиці мають деякі ціхи, які вказують на правдоподібну приналежність цього гербу до української геральдичної системи.

§ 6. Питання українського походження гербу Шептиці.

Коли українська історіографія стоїть на певному щаблі розвою, має поважні збірки історичних джерел, ряд аналітично-синтетичних праць, історичні журнали, коли фундаментальною історією України-Руси М. Грушевського випередили ми навіть наших найближчих сусідів¹⁾ — то помічні історичні дисципліни є у стадії розвою, або й зовсім не розсліджувані.

¹⁾ Проф. А. Брікнер, в своїй рецензії на новий том історії М. Грушевського, висказавшись похвально про її добрі прикмети, як імпонуючі розміри книжки, ерудицію автора, всесторонність розслідів, з чого „i my (Польяки) wiele i dobrze pouczyć się możemy“, додає: „Podobnie obszerna, gruntowna, bystra praca o dziejach Polski niestety nie możemy się dotąd poszczycić

Між цими науками найменше може розвиненою є українська геральдика.

Це з певним докором стверджують деякі польські й німецькі вчені, як Олександр Яблоновський¹⁾, Л. Грохольський²⁾, К. Соханевич³⁾, О. Форст-Баталія⁴⁾ і інші, що Українці мало уваги присвятили цій доктрині; це саме з жалем признають найповажніші наші учені, як М. Грушевський⁵⁾, Степан Томашевський⁶⁾ та інші.

Є й деякі російські авторитетні голоси, що стараються пояснити цю sui generis нехоть чи легковаження „руських“ людей взагалі до геральдично-генеалогічних занять⁷⁾.

З причини повної у нас недостачі теоретичних праць над українською геральдичною системою, виходимо знов, як в попередньому уступі, від деяких зауваг про цю науку.

Вже вище згадали ми про кільканадцятилітню полеміку ізза руничної теорії проф. Пекосінського, для попертя якої ужив він велику силу українського геральдичного матеріялу. Критики цієї теорії, як Яблоновський, Лагуна і ін., виказували Пекосінському невмістність та нестійність його аргументування при доказуванні окремішності й незалежності української геральдики. То теж ця наукова польська полеміка замінилася в наукову боротьбу за і проти самостійності української геральдики. При цій нагоді виринуло теж питання походження й характеру цієї дисципліни.

Як свого роду résumé наукових вислідів цієї майже двадцятилітньої полеміки про окремішність і походження української

Oby przykład jej podzielał na naszych historyków, abyśmy na tem polu nie pozostali w tyle za Rusią (sic!) (підчерк. наше, Kwart. hist. p. 1906, ст. 679 і попередні).

¹⁾ Яблоновський, Najnowsze teorje, ст. 134, 136.

²⁾ Грохольський Людгарт, Alex. Jabłonowski, Nekrolog. Miesięcznik heraldyczny 1913, ст. 130.

³⁾ Соханевич Казимир, W sprawie heraldyki ruskiej i badań nad rozszedleniem szlachty na ziemiach ruskich. Pamiętnik IV zjazdu historyków polskich, serja VI, ст. 1—10.

⁴⁾ Форст-Баталія, Bibliographie, ст. 702 і 723.

⁵⁾ Записки Н. Т. Ш., т. 41, ст. 4—5, рецен. М. Грушевського на Пекосінського, О źródłach heraldyki ruskiej.

⁶⁾ Томашевський Стефан, Український національний герб. „Неділя“ 1912 р., ст. 2.

⁷⁾ Сенатор департ. Геральдії, Анучін, в листі до гр. А. Милорадовича, представника чернігівського дворянства, називає це мало культурністю (пор. рец. Ол. Маркевича в Записках Н. Т. Ш. т. 51, бібліогр. ст. 47—8).

геральдики — являється остання відповідь О. Яблоновського на А. Малецького — „O znaczeniu Unji Horodelskiej“... та Фр. Пекосінського — „O źródłach heraldyki ruskiej“. Із цього résumé О. Яблоновського виходить, що українська шляхта мала окремі печатні знаки, а опісля герби, які, щодо їх походження, не є однакові: одні з них є варяго-руського джерела з основою скандинавських рун; темою других є кирилична азбука; треті джерела є східнього походження, а їх належало би шукати в степових тамгах і серед кавказьких народів; та врешті невиключені є теж західні впливи, але вони є не лише польського але й шлезького й угорського походження¹⁾. Є ще автори, що видять в українських гербах античні, мітологічні елементи та релігійні християнські мотиви²⁾.

Так загально представляється справа характеру української геральдики та поділу геральдичного матеріалу, а тепер насувається питання, до якого гурту української геральдики належить герб Шептиці?

З попереднього знаємо, що герб Шептиці є поза засягом автохтонної теорії (у польському розумінні), як також поза засягом теорії масового знаходу, як рівнож герб Шептиці щодо свого походження не підходить до гурту західнього типу, та що він зовсім чужий західньо-європейській геральдичній системі. В цьому гербі не находимо теж ані античних, мітологічних, ані християнських, релігійних мотивів, (хрест в гербі Шептиці, як зараз побачимо, означає зовсім що іншого).

Коли ж з топографічного огляду, це є з огляду на місце поселення роду Шептицьких, герб Шептиці є задалекий від північних, а ще більше від якихсь східніх, чи північно-східніх впливів, то належить підтягнути цей гербовий знак у гурт кирилично-азбучних, печатних знаків, а опісля гербів.

На кириличний елемент українських гербових знаків вказував в польській літературі перший, здається, Лелевель.

На основі гербаря Несецького-Бобровича доказує він в своїх „Herbach“, що українські гербові знаки пішли від печатних знаків, в яких найчастіше є розвинені герби з букв М, Т і П [гл. у нас табл. III, чч. 18—20], що означають ініціали слова „метка“ (від сл. мяти, тиснути, печатати) та від слів „тайня“ і „печать“³⁾. Опісля Даровський в своїй, нераз вже нами цитованій статті,

¹⁾ Грохольський, Jablonowski, Nekrolog, ст. 130—1.

²⁾ Брокгаус, Енциклопедія, s. v. „Сфрагистика“, т. 32, ст. 170, 172.

³⁾ Лелевель, Herby.

що її в цілості присвячує кириличним печатним знакам, годиться вповні з выводами Лелєвеля, зазначує лише, що буква Т є радше ініціалом слова: „тавро“ — знак, пятно¹⁾. Він виловлює та збирає ці гербовані знаки, що розвиваються в різних комбінаціях з букв М, Т, а головню з букви П, і в цей спосіб дає, як каже М. Грушевський, найстарший альбом українських гербів²⁾. А завваживши влучно у деяких українських гербах перехід з кириличного мотиву до польських і західніх мотивів, висказує Даровський думку, що герб Семейновича [табл. III, ч. 7] то не Корибут [табл. III, ч. 8]; що герб Яхимовича [табл. III, ч. 9] нічого не має з Огончиком [табл. III, ч. 10]; що Побуги не є гербами литовсько-українського походження, та що герби Монтовтів, Пилиповичів, Несторовичів, Толлочків та вкінці оба роди гербу Шептицьких — є кириличними знаками³⁾.

В тому місці Даровський станув на половині дороги. Признаючи, що герб Шептиці є кириличного походження, не пояснює, як розвинувся цей герб з гранчастого, азбучного виду в підковисту породу, і врешті, які саме букви можна доглядіти в цій азбучно-кириличній поліграмі?

Та заки ми це питання розглянемо, мусимо вперід застановитися, по перше — чи в писарській практиці в нас був звичай надавати округлаву форму гранчастим взагалі, а in specie кириличним буквам, а опісля й кириличним печатним знакам? По друге — які були норми сполуки гранчастих і з ними споріднених кириличних букв, як теж і печатних гербових знаків?

а) Заокруглювання гранчастих взагалі, та кириличних знаків.

Щоб заповнити прогалину, яка є між гранчастими кириличними буквами, а більшою округлістю гербових знаків польської та західньо-європейської системи, мусимо застановитися, чи не було випадково писарської практики у писарів гранчастих, а міжтим і кириличних знаків, хочби вчасти заокруглювати ці кириличні букви. Тоді власне знайшли би ми поміст до зрозуміння, якто дорогою хоч трохи злагоджених форм кириличних знаків деякі українські азбучні, гербові знаки прийшли від гранчастости в табір гербів польської чи західньо-європейської системи.

З нашого дещо докладнішого обсліду при кінці нашої розвідки видно досить ясно, як з причини загальних прав графіки

²⁾ Даровський, *Znaki*, ст. 6.

¹⁾ М. Грушевський, *Історія*, т. VI, ст. 611—12.

³⁾ Даровський, *Znaki*, ст. 28, табл. гербів, №№ 121 і 122.

(заміни писального матеріалу та зміни техніки) наступає зміна письма взагалі (напр. в китайському, грецькому, норманському та глаголицькому письмі), — а особливо, як геометричні ломані форми переходять на гнуті, округлаві лінії. Це добре пізнати з кількох наведених примірів так з подальших письм прасемітського походження (письмо: арамейське, Естрангелю, сабейське), як зі семітських знаків, ближчих нашій письмовій території (письмо гебрійське, арабське, турецьке). Рівнож і матерні (нашій кирилиці) клясичні письма грецькі та італійські (через унціал, курсив, мінукул і скоропис), як теж й похідні від них (георгійське та словянські знаки) заокруглюються. Особливо так глаголицькі й кирилицькі письмові знаки (via устав, півустав, скоропис і гражданку), як теж їхні рукописні орнаменти стремлять від гранчастости до чимраз то більшої округлости, аж до фантазійних мотивів арабесків (йдучи за взором грецьких монотандилій) включно.

Звідси повстають певні права графіки, обосновані то зовнішніми та внутрішніми причинами (характер письма), то знову ближчими (практичними) і дальшими (ідейними) мотивами писців.

Так річ мається в узагальненні та в науковому обґрунтуванні.

Слід ще ствердити, чи такі графічні зміни в напрямі заокруглення деяких ближчих нам письм, були відомі на нашій письмовій території, і чи хоч котресь з названих вище письм знане було в українській писарській практиці. Можна саме здогадуватися, що українському кириличному писареві, чи взагалі Українцеві Західної України, що інтересувався письмом, часто приходилося стрічати з чотиригранчастим та писаним єврейським¹⁾ письмом, деколи може, хоч рідше, з арабським²⁾, зглядно зі спорідне-

¹⁾ Загально відома різниця між квадратним, друкованим письмом, опертим на єврейському уставі а жидівським округлим рукописом (гл. напр. Dr. C. H. Vosen — Dr. Fr. Kaulen, *Kurze Einleitung zum Erlernen der hebräischen Sprache*, вид. 16, Відень, ст. 3). З практики відомо, з якою насолодою виводить учитель гебрійського письма напр. верхню чертку букви сін чи шін, надаючи їй майже вид півкола. Навіть в печатаних єврейських буквах стрічаємо нахил до заокруглення, пор. заголовні чи згл. букви в назвах єврейських часописів. Коли жидівська *Tagblatt* уживає ще квадратних букв, то *Der Moment*, *Ha-jnt*, а особливо *Roman Cajtung* мають вже зовсім округлі букви. (Вільшість названих часописів виходить у Відні).

²⁾ Напр. арабське письмо на монетах, найдених на нашій території гл

ним турецьким¹⁾ письмом. А вже зовсім часто приходилося стрічати з грецькою азбукою²⁾ та її графічними змінами в напрямі до заокруглення³⁾, та вкінці якийсь час з глаголицьким письмом.

Ще більшому впливові в цьому ж напрямі мусіли підлягати в нашій країні кириличні знаки зі сторони латинської азбуки через часті звязки Західньої України з Мадярщиною,

у М. Грушевського, Ілюстр. Історія, ст. 48, рит. 47; арабська грамота патріярха Іоакима з кінця XVI ст. (Свенціцький, Опис Музея, ст. 160, № 37) і прочі.

¹⁾ Як гарно заокруглюються турецькі букви, особливо долом, видно з підручника F. E.—L. *Leçons de langue turque, cours élémentaire*, Царгород (Enseignement des langues vivantes). Гл. ст. 8: „Valeur figurée des lettres de l'Alphabet turc“, от хочби букви: ha, hy, sin, szin, aïñ, gaïñ, lam... Що турецьке письмо на нашій території було стрічне, гл. напр. у Свенціцького, *ibid.*, турецький фірман, даний на проїзд бояринові Папарі ще в XVIII ст. (ст. 158, № 871; ст. 169, № 182 та ін.). Дальше козацька печать з турецьким написом у М. Грушевського, Ілюстр. Історія, ст. 467, рит. 361. Порів. J. Рурка, *Zur Korrespondenz der hohen Pforte mit Bohdan Chmelnyckyj*, (2 т. *Archiy Orientalni* — три причинки) подано за Prag. Pr. з дня 19 падолиста 1930.

²⁾ На предметах, викопаних (1908 р.) в Крилосі, під Галичем, є грецькі написи; як інтересні також найдені там же олов'яні печатки, енколпіони (нагрудні образки) з часів Української Держави. (Свенціцький, Ілюстр. провідник, ст. 11, обр. 4). Про ці печатки писав М. Грушевський: „Печатка зі Ступниці“ (З. Н. Т. Ш. т. 31—2) і „Печатки з околиць Галича“, деякі з них дуже гарної роботи. Інтересні особливо для нас печатки найдені на перемиській Землі. Порів. його ж, Ілюстр. Історія: Княжі та владичі печатки з XI—XII ст., ст. 100, рит. 93, ст. 113, рит. 104 і ін. Грецьке письмо в грамотах, листах, тощо, стрічаємо в Галичині часто ще в XVI—XVII ст.; можна здогадуватися, що перед тим було ще частіше (гл. Свенціцький, Опис Музея, грецькі письма: ст. 137, № 585; ст. 161, № 47, 49; ст. 162, № 65; ст. 164, № 109; ст. 196, № 250—51 і ін.). З хибної ортографії грецького письма там же ст. 212, № 636, можна здогадуватися, що це писали ремісники (тут золотар). Часто стрічалися на галицькій Землі такі написи на пам'ятниках, намогильних хрестах. Головацький Т. Яків, виводячи, якто Рвсь черпала знання грецької мови та науки за княжих часів, твердить, що: „оу насъ, надъ Днѣстромъ, знали греческій языкъ и читали творенія греческіи въ тоє время, коли еще на Западѣ о нихъ ледви що слышно было...“ (Ставроп. Братство, Зоря Галицкая, яко Альбумъ, на годъ 1860, ст. 448).

³⁾ Інтересні увипуклення — головню ж верхніх частин великих букв бачимо саме в грецькій азбуці, що є так споріднена з кирилицею. Цікаву напр. сполуку гранчастости основи з округлим верхом маємо у великому Ω, при цілковитій округлости ω; таке поломане велике Σ — виведене в скорописі як майже колова чертка з вужоватою на верху σ і ін. (гл. якийбудь, хочби шкільний підручник старогрецької мови Фідерера, Цвіклінського і ін., або до новогрецької мови, напр. Karl Wied, *Lehrbuch der neugr. Volks-Sprache*, 4. вид. Відень—Липськ, стор 1 і сл.).

а почасти з Чехією в XII—XIII ст., особливо за кор. Данила та кн. Льва, а опісля ще в більшій мірі впливало польське АВС, головню ж в західніх землях нашої ближчої вітчизни.

Вже за останніх володарів Західньої України було видно неабиякий вплив Заходу на княжу канцелярію¹⁾ на полі сфрагістики, та в ділянці культури взагалі²⁾.

Ще більше мусіло зживатися західнє українське боярство під впливом повільного приноровлювання, після часу „*iugis gutthenicalis*“, під звичку польського права, його правних практик³⁾, чи теж під впливом напряду моди в графіці, чи то з огляду на естетичний вигляд азбучного сплету, чи економічного використання округлавого поля печатки. Одним словом прямі черти кирил. азбуки стають вигинатися та заокруглюватися і після пезної, як можна сподіватися, переходової фази (в XIII—XIV ст.) стали приноровлюватися до цих форм також на полі модерної сфрагістики та геральдики на лад польської чи західньо-європейської системи.

Вкінці дотепно завважує Даровський⁴⁾, що заки печатні, кириличні знаки попсували польські геральдики своїми лихими недотепними поясненнями, то їх вже зміняли самі вла-

¹⁾ В державних канцеляріях, на політ. територіях, доменах впливів двох письм, повстає окремий тип канцелярйного письма, що має багато схожости до другого письма свого соперника. Причиною повстання такого типу було це, що: 1) уряди могли провадити рівнобіжно кореспонденцію та урядові „письма“ в обох мовах-письмах; 2) писарі могли знати й уживати цих обох почерків та 3) писарі могли мати безпосередні зі собою звязки. Так було за пізніших цісарських часів в Римі, а головню у Візантії з подібними деякими ціхами почерків в грецьких та латинських канцеляріях. (Гардтгаузен, Gr. Palaeographie, т. II, ст. 183—185). Таксамо болгарські та македонські писарі, що вміли писати так добре кирилицею, як і глаголицею, які нераз переписували з одного почерку в другий, нерідко мимо-чи доволню уподібнювали одну письмову форму до другої. (Карскій, Кирил. палеографія, ст. 218; на ст. 221 і сл. подано 14 стрічок такого перепису). Подібно й пізніше було в Литовській Канцелярії, де часто одна особа знала оба чи три письма латинсько-польське та руське; в цей спосіб відбувалися мимовільні впливи цих письм на себе. (Карскій, *ibid.*, ст. 176).

²⁾ М. Грушевський Історія, ст. 128—9, ритов. 113 і 114: два боки печатки короля Юрія Львовича, вживаної Юрієм Болеславом — з латинським написом, як теж й малюнок Ярополка волинського і галицького з жінкою та матір'ю на латинській псалтирі (*ibid.*, ст. 137, ритов. 120) вказують на єднання західніх з византійськими впливами в нашій країні.

³⁾ М. Грушевський, Історія, т. V, ст. 19 і сл.

⁴⁾ Даровський, *Znaki*, ст. 12.

сники гербових печаток, щоби уникнути фальшування, підроблення, або щоби затерти різниці між печатками своїми а печатками сусідів, врешті псували печаті ще й ремісники-недо-тепи.

З вище сказаного виходить, що з причини загальних прав графіки, під мимовільним впливом сусідних азбук: з одної сторони з кирилицею споріднених або на Зах. Україні стрічаємих азбук (грецького, єврейського, арабсько-турецького альфabetу), з другої сторони під впливом латинки (via Угри, почасти Чехи, Польща) в кінці via absoluti facti (після „ius ruthenicale“) могли змінити й дійсно змінiali азбучні знаки свою первісну форму. Дальше, вільно нам здогадуватися, що такі ж форми переміни наступали й на полі сфрагістики та геральдики, а то з причини моди, техніки (примінення до гнутих форм печати) тощо, так теж могли змінитися за волею власників печаток та під руками ремісників, як в кінці із за невіжі польських геральдиків. Словом кириличні гранчасті знаки на українських, гербових печатях та українських гербах могли прибирати та й прибирали в часті (у верхній) або й в цілості округлаві форми.

(Продовження слідує).

Др. Микола Руснак.

Богослужební книги Східньої Церкви про примат Папи.

(Dr. Nikolaus Rusnak — Libri liturgici Ecclesiae Orientalis
de primatu Papae).

Argumenta pro existentia supremae potestatis papae reperiuntur in libris liturgicis et ritualibus Ecclesiae orientalis. Rem sine ira et studio perpendenti patet orientales dissidentes quotidie et manifeste primatum verbis saltem profiteri. Quid mirum Joannem Beccum, qui primo dissidens post longiora studia operum ss. Patrum fauorem unionis evasisse. Quia libri liturgici Orientalium dissidentium satis superque claris testimoniis de primatu Rom. Pontificum referti sunt omnia argumenta in sex classes dividimus. Ad primam illa pertinent, ubi de Petro tamquam primo, principali et protothrono Ecclesiae praeside dicitur. Ad secundam, ubi de praeside Apostolorum; ad tertiam, ubi de principe christianorum loquitur. Ad quartam, ubi de fundamento Ecclesiae Christi et petra fidei; ad quintam, ubi de summo pastore, ad sextam, ubi de electo et unico clavigeri est sermo.

І Частина.

1 §. Примат в Церкві.

Вища власть управи Церквою походить відсіля, що Ісус Христос із числа дванадцяти апостолів вибрав одного, а саме Петра, і поставив його каменем, це є основою Своєї Церкви, ключником небесного Царства і верховним пастирем цілої вселенної. Ісус Христос цю управляючу власть передав верховному Петрові, щоби вона по смерті Петра переходила по закону наслідства на його наслідників, а саме Римських Отців. Коротко, ця верховна власть Петра та його наслідників, Римських Отців, зоветься приматом ¹⁾.

¹⁾ Таку головну й управляючу власть найвищого пастира, а саме Папи римського, не треба мішати з таїнственною властю священних осіб, яка є їм дана в таїнстві священства. Бо щодо таїнственої власти священства, то римський Папа, як єпископ, має ту саму таїнственну власть як інші єпископи, а його власть, як верховного начальника, відноситься до управи вселенською Церквою Христа і тому вона стоїть вище за всяку канонічну власть і походить від самого Спасителя.

Слово примат означає першенство. В своєму етимольогічному змислі воно означає першенство у всякому відношенні. Але тому, що це слово уживаємо на означення управляючої власти, то під іменем примату ми розуміємо головну, начальну власть в правдивій Христовій Церкві.

Отже у цьому змислі примат являється перед нами в 4 видах: 1) почеси, 2) завідування, 3) нагляду і 4) юрисдикції¹⁾.

1. *Примат почеси*, τὰ προεβεία τῆς τιμῆς, primatus honoris — є це ніщо іншого, як право самого лише предсідательства, коли хтобудь займає перше місце серед інших на загальних зібраннях. Іншими словами, примат почеси є це почесть першого лиш місця між членами рівними межи собою (primus inter pares). Отже як з цього видно, примат почеси є першенством лиш по імені, яке не містить у собі ніякої власти управи.

2. *Примат завідування*, τὰ προεβεία τῆς ἀρχῆς або τῆς ἡγεμονίας, primatus directionis, — є це власть завідування зовнішнім ладом, коли вибраний предсідатель має власть наглядача, щоби установлені правила точно виконувалися. Із цього опрєдєлення терміну є ясным, що й цього виду примату не можна уважати за справжній управляючий авторитет.

3. *Примат нагляду*, τὰ προεβεία τοῦ ἀντιγράφειν, primatus inspectionis, — є це первенство управителя, що має власть наглядати, щоби законно винесені розпорядження товариства дійсно виконувалися його членами. Таким первенством можна назвати управляючу власть президента републики, що є обовязаним наглядати за цим, щоби підчинені члени републики виконували закони републики. Принципом такої власти є такий стан, у якому верховна власть остільки існує, оскільки вона є дана членами товариства, а не походить зі свого імені.

4. *Примат властивої власти, а саме юрисдикції*, τὰ προεβεία τῆς ἐξουσίας, primatus iurisdictionis, — є це найвища власть управи, яку має власник, як лиш йому одному належну, отже виконує її не як одержану від якоїбудь людської власти, або як дану йому самими людьми, але як лиш йому одному уділену найвищу верховню власть. Отже послідовно — примат юрисдикції містить в собі всю повноту власти. А саме власть: 1) законодатну, 2) суддейську і 3) карну.

Отже цей четвертий вид примату є формальним поняттям вищої управляючої власти й означає технічний вислів примату.

¹⁾ Ми покористовуємося латинськими термінами тому, що й саме слово „примат“ є латинським.

На основі ясної науки Католицької Церкви — Ісус Христос передав особисто апостолові Петрові та його наслідникам, Римським Отцям, повну й дійсно первонаціальну власть, цебто, повний примат юрисдикції і тому Римські Отці, як видима голова Церкви, управляють Церквою на основі даної їм самим Богом влади, яка ніким другим і в ніякому змислі не може бути обмеженою, але є найвищою і одинокою начальною властю в Христовій Церкві.

2 §. Примат блаженного апостола Петра.

Є католицькою догмою це, що Ісус Христос установив блаженного, верховного апостола Петра — Головою своєї Церкви і дав йому примат повної влади.

Ватиканський Собор так учить: „Коли хто твердив би, що бл. апостол Петро не був Господом нашим Ісусом Христом поставлений начальником всіх апостолів та видимим головою всієї воюючої Церкви, або що він одержав лиш первенство почести, а не прямо й безпосередно правдивий і дійсний примат юрисдикції, — нехай буде проклятим“¹⁾.

Докази на примат Петра черпається із обох джерел Божого Об'явлення, цебто із Св. Письма й св. Передання.

Ми тут розглянемо лише докази із літургічних книг Східньої Церкви, відсилаючи читача в справі інших доказів до догматичних авторів католицького богослов'я.

3 §. Докази на примат Петра, взяті зі східніх богослужбних книг.

Дуже важним та рішачим доказом на примат треба уважати свідоцтва, зачерпнуті з богослужбових книг Сходу. В цьому доказі найважливішим є це, що цитованими нами текстами користуються також і східні незєдинені, через що потверджують, що це, що вони у практиці заперечують, це саміське сильно визнають у своїх обрядах. Супроти такого значіння цитатів, ми наведемо їх із літургічних книг, виданих самими незєдиненими, через що вага такого доказу для незєдинених єще збільшиться.

Тому, що богослужбові книги Східніх є обильно вивінувані в дуже ясні та переконуючі докази на примат Петра, ми поділимо їх на такі групи:

1) такі, що вважають Петра — за першого, верховного, найвищого первопрестольника та предсідателя Церкви,

¹⁾ C. V a t i c., De Eccl. Christi, sess. 4, can. 1.

- 2) за начальника та предсідателя апостолів,
- 3) за начало християн,
- 4) за камінь Христової Церкви, камінь віри,
- 5) за основу й будівлю Церкви Христа й віри,
- 6) за найвищого пастиря,
- 7) за належного та одинокого ключаря Церкви.

Всі ці групи доказів вибрані нами з богослужбових книг у цьому порядку, у якому вони в цих книгах чергуються.

4 §. Літургічні докази на первенство верховного Петра.

Память св. верховного апостола й голови Церкви, блаженного Петра, рік-річно згадується в східній Церкві на трьох особних празниках, присвячених торжеству цього ж великого апостола.

Св. Петро прославляється нами, а також і східніми незєдиненими:

1. 16 січня — цебто в день: „Поклону чесним оковам св. і всехвального апостола Петра“.¹)

2. 29 червня — у час урочистого празника св. славних та всехвальних верховних апостолів Петра й Павла.²)

3. 30 червня — разом з прочими дванадцяти апостолами в день: „Собору св. славних і всехвальних 12 апостолів“.³)

Крім цих днів, посвячених виразно для прославлення св. ап. Петра, його память святкується також, як взір для інших апостолів та святих, кілька разів протягом року. О цім прославленні ап. Петра ми згадаємо осібно на другому місці.

До цих доказів, взятих зі служби на ці свята, ми долучимо єще похвали, уложені самими незєдиненими, які в своїх особних обрядах, ними написаних в честь їхніх нових святих, в цей спосіб величають Петра, що з цього їхнього прославлювання ми законно можемо заключати, що причиною цього є якраз сам примат бл. Петра.

¹) Мінея, Видання незєдинених. Почаїв 1863 р. 16, I, стр. 202—207 Μηναίων Βερετίας, 1895, 16, I, стр. 124—131. Ἡ προσκύνησις τῆς τιμίας Ἀλύσεως τοῦ Ἁγίου καὶ πανευφύμῳ Ἀποστόλου Πέτρου — Μηναίων, стр. 124.

²) 29, VI, тамже, стр. 194—205. Μνήμη τῶν Ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφύμῳ Ἀποστόλων καὶ Πρωτοκоруφαίων Πέτρου καὶ Παύλου. Стр 103—112.

³) 30, VI, стр. 205—212, Ἡ σύναξις τῶν Ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφύμῳ Ἀποστόλων τῶν ΙΒ. Стр. 113—120.

5 §. Доказ на примат, взятий з обряду на свято 29 червня.

Тому, що цей день вважається урочистим празником цілої вселенної, ми перш усього наведемо свідоцтва на примат із обрядів на цей день, в яких:

а) „Св. апостол Петро звеличується, як перший, верховний, найвищий первопрестольник і заступник Церкви¹⁾“.

Перший, *πρῶτος*, — означає першого або в ряді чисел, або ізза достоїнства. Так зоветься Петро на мал. вечірні, в 4 стихирі на стиховні: „Христось тя перваго избравъ, Петре“²⁾. А дальше: „Человѣкомъ ловца тя, якоже обѣща Христось, содѣла божественна своя Церкве, первому вручивъ кормила“³⁾.

Тут Петро називається „первымъ“ не ізза свого звання, але ізза влади, уділеної йому Христом, бо по званню першим був не Петро, а його старший брат — св. ап. Андрій, названий тому „первозваннымъ“. І тому цей епітет, даний Східньою Церквою св. Андрієві, уживається в змислі технічного терміну і придається виключно Андрієві. Бо читаємо в Св. Письмі: „Один з двох, що вчули від Йоана й пішли за ним, був Андрій, брат Симона Петра. Той перше найшов брата свого Симона, і сказав йому: ми нашли Месію, що значить: Христос“⁴⁾. Так же само визнається це й у східньому обряді: „Сродникъ, Петре, тебѣ Андрей проявляєть Мессію Христа, къ нему же вѣрою приступилъ еси“⁵⁾.

Верховний, *κορυφαῖος*, *верховніший*, *κορυφαίωτατος*. Це слово вже зовсім ясно означає виключно церковне звання Петра, а саме бути приматом Церкви. „Петре, верховный учениче“⁶⁾. „Πέτρε κορυφαῖε τῶν ἐκκλησιῶν Ἀποστόλων“⁷⁾. „Верховнѣйшаго апостоловъ днесъ... воспоемъ“⁸⁾. „Τὸν κορυφαίωτατον τῶν Ἀποστόλων... ὑμνήσωμεν“⁹⁾.

¹⁾ Вже сама назва свята: „Св. сл. і верховних апостолів Петра й Павла...“ підтверджує науку Православно-Католицької Церкви. Але тому, що наведені слова ужиті тут одночасно й до звеличення ап. Павла, то ми пропускаємо цей доказ тут, а займемося ним окремо.

²⁾ 29, VI. Мінея, стр. 195.

³⁾ Там же, утр. канон Петрові, 2 стих на IV пісні, стр. 200: „πρῶτῳ ἐγγερίσας τοὺς οἰκίας.“ — *Μηναίον*, стр. 108, ст. 2.

⁴⁾ Йоан, I, 40–41. порівнай 30. XI. Мінея, стр. 290: „Св. и всехвальнаго апостола Андрея первозваннаго“.

⁵⁾ 30, VI. Утреня. I канон, 2 стих на 3 пісні, стр. 207.

⁶⁾ Мала вечірня, 3 стих на стиховні, стр. 195.

⁷⁾ *Μηναίον*, стр. 105. *Στιχηρὰ Γερμανῶν*.

⁸⁾ Утреня, канон Петра, 2 ст. на 1 п., стр. 199.

⁹⁾ *Μηναίον*, стр. 107.

Значіння цього слова ще тимбільшої набирає ваги, бо слово „*κορυφαῖος*“ у грецькому своєму виді уживається в богослужбових книгах, як технічний термін, виключно все лише в приміненні до Петра, як голови Церкви, або до його наслідника, римського Папи. А апостол Павло лише в злучі з Петром зовється *κορυφαῖος*, а за причиною цього треба шукати в спільній діяльності цих апостолів¹⁾. Найважливішим тут є це, що назва *κορυφαῖος* ніколи не уживається у відношенні до других, хочби найвизначніших святих. Лише один св. Кирило Александрійський зовється в обряді *κορυφαῖος*, а це тому лише, бо він на третьому вселен. Соборі в Ефезі був предсідником в імені св. Целестина, римського Папи²⁾).

Дальше дуже важним є це, що самі східні незєдинені називають Петра „первоверховнымъ“. Напр. Дмитро Ростівський³⁾), якого незєдинені почитають як святого, в своїй проповіді каже: „Святыи первоверховный апостоле Петре“⁴⁾). А щоби навести свідоцтво самої Східньої незєдиненої Церкви, ми похиснуємося обрядом, написаним на памятку побіди під Полтавою Петра Великого, руського царя, над Карлом XII. Тут св. Михайло зовється також „верховнѣйшимъ“ тому, бо предсїдає в архангельських хорах⁵⁾).

Первопрестольником, προεδρος, — називається Петро в каноні, в 3 стиху I пісні: „Тя предвѣчный проувѣдѣль проустави, всеблаженне Петре,... своя Церкве первопрестольника...“⁶⁾ Св. ап. Петро зовється первопрестольником тому, що його престіл слід уважати першим серед усіх інших престолів, бо Христос назначив Петра як *πρωτάτης τῆς Ἐκκλησίας*. А про це читаємо в цім же самім стиху канону Петра: „Тя.. предустави... Петре, як предстателя своя Церкве“⁷⁾. „Σὲ.. προώρισε... Πέτρε, ὡς πρωτάτην Ἐκκλησίας“⁸⁾).

Ці вискази не можна осібно один від другого пояснювати. Бо слова: „первый, верховный, верховнѣйшій первопрестоль-

¹⁾ Гл. нижче різницю між почитанням Петра й Павла.

²⁾ Мінея, 16, VII, Память шости Соборів. Утреня, на I п., 4 ст., стр. 142 і 2 канон, 3 ст. на IV п., стр. 144.

³⁾ Уродився 1651 р, умер 28. X. 1709. Память його у незєдинених 21. IX.

⁴⁾ Шляпкинъ, Св. Димитрій Ростовскій. СПб. 1891, стр. 289.

⁵⁾ Мінея, 27, VI, 4 стихира на литії, стр. 182.

⁶⁾ 29, VI, стр. 199. Σὲ ὁ προαιώνιος, προεγνωκώς προώρισε, παμμακάρισε Πέτρε... Ἐκκλησίας προεδρος, Μηναῖον, стр. 107.

⁷⁾ Там же, канон, 2 ст. на I п., стр. 199.

⁸⁾ Μηναῖον, стр. 107.

никъ Церкви и предсѣдатель“ — самим своїм значінням потверджують первенство, чи як нині кається примат бл. Петра. Коротко — в цих словах вміщається наука католицької Церкви про це, що Петро є головою Христової Церкви.

Це ясне ужиття висказів одночасно примінюється і у відношенні до св. ап. Павла. І він зветься верховним, первоверховним, але не в значінні председательства в Церкві Христа, лише, щоби прославити його успішну та широку діяльність, яку виявив в супроводі Петра. Цебто Павло величається, як: „сосудъ избранный“¹⁾ серед апостолів не лише ізза своєї успішної діяльності та свого ревного, апостольського духа, але радше тому, що він ділав враз із председателем Церкви, бл. ап. Петром.

Таке розуміння слова підтверджується рішучим та офіційним поясненням самого літургичного тексту Сходу, в якому зовсім ясно та ділово переведено розрізнення між апостолами Петром та Павлом, напр. в стихірі: „Кіими похвальными вѣнцы увяземъ Петра и Павла, раздѣленныя тѣлеси, и совокупленныя духомъ, богопроповѣдниковъ первостоятели: оваго убо яко апостоловъ предначальника (τὸν μὲν, ὡς τῶν Ἀποστόλων προεξάρχοντα), оваго же яко паче инѣхъ трудившагося“ (τὸν μὲν, ὡς ὑπὲρ τοὺς ἄλλους κοπιῶσαντα²⁾). Тут маємо офіційний східний переклад слова й висказу: „Апостоловъ первопрестольницы“³⁾, „Οἱ τῶν Ἀποστόλων πρωτοθρόνοι“⁴⁾.

Цей ясний переклад, зроблений самою торжественною і офіційною наукою східнього обряду не викликає ніякого сумніву щодо того, що Петро зветься верховним тому, що він є председателем, цебто „предначальником“, іншими словами головою Христової Церкви, а Павло називається таким лише за успішну свою діяльність.

З огляду на важність тези ми наведемо ще й другі докази із офіційного пояснення Східньої Церкви. А саме: „Петре верховный учениче, Павле апостоловъ исполнение, первіи проповѣдницы“...⁵⁾, а дальше: „Петре апостоловъ основаніе, каменю Хри-

¹⁾ Гл. 1. X в память св. Ананіи, що охрестив ап. Павла. Вечіря, ст. на Гди воз. на Слава. Мінея, стр. 1: „Ты Павле чудный богодѣтельнымъ крещеніемъ отъ Ананіи просвѣтилъсяеси“. 30. VI, утр. 1 канон, 2 ст. на III п., стр. 207.

²⁾ Гл. 29. VI, вел. веч. 1 ст. на Гди воз. стр. 195. Це саме на 30. VI, стр. 204.

³⁾ 29. VI, тропар, стр. 195.

⁴⁾ Μηναίον, τροπάριον, стр. 106, стовп 2.

⁵⁾ 29. VI, Мала вечіря, 3 ст. на стиховні, стр. 195.

стовы Церкви, христіановъ начало“¹⁾. „Павле языковъ ловче... уста немолчна Христа живаго Бога...“²⁾ „Петре верховне славныхъ апостоловъ, каменю вѣры, и Павле чудне, святыхъ Церквей витіа и свѣтильниче“³⁾.

Наведеніи нами цитати більше, як треба, доказують внутрішній змісл слова „верховного“, яким називаються Петро й Павло. Тому — *dato sed non concessio* — коли би й міг повстати якийсь сумнів щодо пояснювання цього слова у відношенні до св. ап. Павла, то це толкування є офіційно дозволене лише по думці самого обрядового толкування авторитетом, єдино до цього покликаним, а саме Східною Церквою, яка ясно викладає свою науку в зацитованих текстах. Наука ця полягає в тому, що Петро є видимим головою Христової Церкви, поставлений на це місце самим Христом, а Павло названий таким самим, але лише у супроводі Петра, як предсідателя Церкви, з яким він дуже успішно співділав над поширенням Євангелія.

А що головним містом їх діяльності, а одночасно й смерти є Рим, тому їх представлено не лиш рівночасно в цім самім святі, але й зовнішнім ужиттям висказів, які одначе сутево ріжняться межи собою, так щодо значіння, як також щодо самого їх примінення. Вони оба були „Рима свѣтлая удобрення“⁴⁾, яким „Римъ срадується ликовствуя въ пѣснехъ и пѣніихъ“⁵⁾ і тому просимо у них утвердження словами: „...Петре вѣры каменю, Павле похвало вселення, от Рима сошедшеся утвердите нас“⁶⁾.

Це саме розріжнення в почитанні Петра й Павла у подібному зміслі ясно підчеркується навіть самими незєдиненими руськими. А важним є це, що самі руські признають це розріжнення в почитанні Петра й Павла не лише на основі оригінальних обрядів з перших століть, які вони виконують нарівні з нами, але також на основі цих руських обрядів, які вони уложили вже виключно для почитання своїх нових власних святих. І так напр. 12 лютого руські

¹⁾ Там же, 1 ст., стр. 194.

²⁾ Там же, 2 ст., стр. 195.

³⁾ Литія, 3 ст., стр. 197. *Πέτρε, χοροφαίε τῶν ἐνδόξων Ἀποστόλων, ἡ πέτρα τῆς πίστεως, καὶ Παῦλε θεοπέσιε, τῶν Ἀγίων Ἐκκλησιῶν ὁ ῥήτωρ καὶ φωστῆρ... Μηναίου, стр. 105.* „Петре, вѣры каменю и основаніе, Павле проповѣдниче и учителю языковъ“ — четвер 2 тижня вел. посту, утр. канон, IX п., 6 ст. Тріодъ постна, стр. 168.

⁴⁾ 29. VI, вел. вечірня, 3 ст. на Гди возв., стр. 195.

⁵⁾ Там же, стихіра на стиховні, на Слава, стр. 198.

⁶⁾ Там же, утр. іпакой на III п. кан., стр. 200.

почитають крім св. Мелетія, архієпископа Великої Антиохії¹⁾, еще Олексу, митрополита і „всея Россіи чудотворца“²⁾. В службі, уложеній на його честь, ми читаємо: „Кіими бодренными устнами похвалимъ святителя, Христовы Церкви красителя, Петру верховному ревнителя и Павлу наслѣдника“³⁾. Ця стихіра є оригінальним твором самих руських незєдинених, а відноситься до почитання чоловіка, якого вони проголосили вже святым. В цій стихирі згадується про відношення цього нового святого до самих верховних апостолів Петра й Павла, при чому бачимо зовсім ясне розрішнення між почитанням одного а другого. Петра визнається як „верховного“, а Павла лиш як примір, гідний до наслідування.

Тому, що в офіційних текстах вміщається внутрішнє визнання правди, то тут ми бачимо не лише сутєве розрізнення почести, віддаваної Петрові та Павлові, але теж одночасно й саме визнання первенства Петра.

б) Літургічний обряд свята 29. VI. прославляє дальше св. ап. Петра, як предсідателя і предначальника апостолів.

Предсідатель, *προεδρος*, це слово означає власть головування. На це сутєве значіння слова вказує пояснення цього слова самим супровідним церковним текстом, у якому ап. Петро прославляється предсідателем самих апостолів, чим виразно підчеркується сутєву ріжницю між Петром а прочими апостолами. Причиною цього прославлення Петра не може бути його особисте совершенство, більше, чим у інших апостолів, бо прецінь Петро відрікався Христа. Отже основою для цієї великої почести Петра було щось іншого, — очевидно найвища власть головства, що вміщала в собі повноту управи. „Тебѣ Христосъ первозванному и зѣло возлюбленному, яко предсѣдателю благодатну апостоловъ первому являється воскресъ отъ гроба“⁴⁾.

Наведені слова вказують, що Петро був першим між апостолами та предсідателем у них. Іншими словами, що він мав над

¹⁾ Св. Мелетій, родом із арменської Мелітини, від 357 р. єпископ Севастії, від 361 р. архієпископ Антиохії, поборник Аріяна і Аполінаристів. Умер підчас засідання II всел. Собору, в 381 р.

²⁾ Олекса (Алексій), митрополит Москви. Уродився 1292 р. Митрополитом став 1354 р. Умер 1378 р. Виправляв Євангеліє, переложив св. Отців, писав поучення та грамоти.

³⁾ Мінея, 12. II, стр. 118—129.

⁴⁾ 29. VI, утр. I канон, 3 ст. на VII п. Мінея, стр. 202. *Σοὶ ὁ Χριστὸς πρῶτῳ Κληθέντι, καὶ σφοδρῶς ἀγαπήσαντι, ὡς προέδρῳ εὐκλεῶς, τῶν Ἀποστόλων πρῶτῳ ἐμφανίζεται, ἀναστὰς ἐκ τοῦ μύματος. Μη ναι οὐ*, стор. 110, стовп 2.

ними управляючу власть. А що повищі слова лиш так слід розуміти, то їх підтверджує другий епітет Петра, яким він називається:

Предначальником, *προερέαρχος, ἀρχηγός*, апостолів. Етимологічне значіння цього слова так в грецькій оригінальній мові, як теж у словянській, ніщо іншого не є, як зовсім ясне вираження верховної і начальної власти. *Ἐρέαρχον εἶναι* — значить бути начальником, мати верховну власть управи. Значіння цього слова збільшається степенуванням — *προερέαρχος*, предначальник. Цим словом висказано першу, стоячу над всі інші, начальну власть. Тому послідовно *προερέαρχοντα* означає — бути головою товариства, а тут — бути видимим головою Христової Церкви.¹⁾

Таким же визнається св. ап. Петро на вел. вечірні в 1 стихіри на Гди возвах: „Кіими похвальними вѣнцы увяземъ Петра... яко апостоловъ предначальника.“²⁾

Тут ясно Петро зоветься першим начальником, а це слово тим повнішого набирає значіння, що Петро називається тут „предначальникомъ“ самих начальників, цебто апостолів. Отже очевид-

¹⁾ Слово „начальствовать“ у цьому змислі уживається в стихіри на Гди возвах в н. сироп. „Создатель мой Господь, перстъ отъ земли приємъ мя, жи-
воноснымъ дуновениемъ вдушивъ оживи, и почте на земли начальствующа
видимыми всѣми.“ Тріодь пост. н. сироп. стр. 67. Тут ясний натяк на слова
Св. Письма: „И сотворилъ Богъ человека... мужчиною и женщиною сотворилъ
ихъ. И благословилъ ихъ Богъ и сказалъ имъ: ...наполняйте землю, и обла-
дайте ею, и владычествуйте... надъ всякимъ животнымъ по земли.“ (Битіє,
1, 27—28). Порівнай там же 1 стихіру на хвал., стр. 74: „...иногда царь сый
земныхъ всѣхъ созданий Божіихъ“ — каже Адам.

Бо подібно, як сам Ісус Христос зоветься первоначальником, так повинен
і Петро уважатися в імені Спасителя первоначальним Його діячем. „Древа
жизненнаго плодъ объялъ еси, безсмертныя преблаженне жизни, человекомъ
первоначальника приобрѣтъ; егоже радости наслаждаяся богато, о поющихъ
тя вѣрою молися.“ — 20. VI. Св. свмч. Методія, еп. Патарського. Утр. канон,
4 ст. на IX п. Стр. 116.

Εὐλοῦ ζωῆς τὸν καρπὸν ἐτρήγρας, τῆς ἀθανάτου Πατρίδα, τῆς ζωῆς τῶν
ἀνθρώπων, τὸν ἀρχηγὸν ἐμπροσθάμενος· οὗ τῆς χάρις ἀπολαύων πλουσίως, ὑπὲρ τῶν
ὁμνούτων σε, πιστῶς ἐκδοσώπηρον. — *Μηναίου*, 20. § VI. стр. 70, стовп 1 і 2.

В подібному значінні уживається це й в новоутвореному обряді незеди-
нених руських, а саме в день „Пилипа, митр. москов. і цілої Росії нового
ісповідника“ (3. VII. Мінєя, стр. 15—24): „...священноісповѣдникъ Филиппе,
пастырю добрый, начало пастыря Хрнста угодникъ, положивый твою душу за
люди московскаго народа...“ (Там же, утр. сідален по 2 стихословію, стр. 19).
Послідовно отже це саме слово ужите в відношенні до св. Петра, повинно це
саме означати.

²⁾ Мінєя, стр. 195. „Ποίσεις εὐφημιῶν στέμματιν ἀνὰ δέσωμεν Πέτρον, „ὡς τῶν
Ἀποστόλων προερέαρχοντα“. *Μηναίου*, стр. 104, стовп 1.

ним є, що самим офіційним текстом східнього обряду визнається виразно первенство апостола Петра. А що цей текст уживають східні незєдинені, то тим самим вони визнають свідомо чи не-свідомо й сам примат Петра.

в) У дальшу чергу первенство чи примат Петра доказується тим, що він названий єще „началомъ христіановъ“: „Петре... христіановъ начало.“¹⁾

Цей термін зове Петра „началомъ“, значить, начальним, верховним управителем всіх христіян. Інакше кажучи, св. ап. Петро є началом всего світу, ясніше-христіянського світу. Це пастирство христіян поручив Петрові сам Христос, через що Петро обов'язаний пасти всіх христіян. А що Петро має власть управляти паствою, то це ясно висказано зрештою в цій самій стихирі. А саме дальший текст каже так: „Петре... христіаномъ начало, паси овцы твоего двора славно, агнцы твоя сохрани отъ волковъ льстивых, избави стадо твое отъ напастей лютыхъ“²⁾.

Ріжниця між значінням грецьких слів *βόσκειν* а *ποιμαίνειν* — в самому тексті ясно виражена, бо Петрові не лише поручена власть прокормлювання, але й власть зберігання та спасення, а це вже означає власть управи. А це якраз становить суть примату Петра.

г) Так же ясно визнається Петра каменем Христової Церкви і каменем віри: „Петре... каменю Христовыя Церкве...“³⁾ „... О Петре каменю...“⁴⁾ „Петре верховне славныхъ апостоловъ, каменю вѣры“⁵⁾. Або: „... На камени твоего богословія водрузи Владыка Іисусъ Церковь непреклонну, въ ней же ты апостоле Петре славимъ“⁶⁾ „...Тѣмже и блаженъ еси Симоне, варъ Іона, возмездіе пріялъ еси, ибо славить Богъ... каменя тебе непостыдна Церкви“⁷⁾.

¹⁾ 29. VI. Мал. вечірня, 1 ст. на стиховні, стр. 194.

²⁾ 29. VI. стр. 195. Для повнішого зрозуміння грецький текст має: „βόσκειν, ποιμαίνειν“.

³⁾ 29. VI. мала вечірня, 1 стихіра на стиховні стр. 194.

⁴⁾ Там же на вел. веч. 2 ст. на литії, ст. 197. ὦ Πέτρε, πέτρα., Μενατον, стр. 105.

⁵⁾ Утрєня по І катізмі сід. на Сл., стр. 198. Πέτρε κοροφαῖε τῶν ἐνδόξων Ἀποστόλων, ἡ πέτρα τῆς πίστεως. Там же стр. 105.

⁶⁾ Там же, Утр. І канон, 3 ст. на III п., стр. 200. Ἐπὶ τὴν πέτραν τῆς σῆς θεολογίας ἐπήξατο, ὁ Δεσπότης Ἰησοῦς, τὴν Ἐκκλησίαν ἀκλονήτου ἐν ᾗ σὺ Ἀπόστολε Πέτρε δοξάζομεν. М ѣ ν а : о у, стр. 108, стовп 1. Скрізь там, де св. ап. Павло називається каменем, то в грец. тексті уживається не „камінь“ — πέτρα, але λίθος, яке хоч перекладається на „камінь“, то всеж виражає розрізнення між Петром і Павлом. Напр. Σὺ λίθον θεμέλιον, ταῖς τῶν πιστῶν ψυχαῖς τέθεικας, πολυτελῆ, ἀκρογωναῖον, τὸν Σωτῆρα καὶ Κόρυτον. М ѣ ν а : о у, стр. 108, стовп 1.

⁷⁾ Там же, на хвал. 2 стихіра. Стр. 204.

В грецькому оригіналі текст 3 стихіри на хвалітех починається так: „Σὺ ἐπαξίως πέτρα προσηγορεύδης, ἐν ᾗ τὴν ἀκράδαντον πίστιν ὁ Κῆριος, τῆς Ἐκκλησίας ἐκράτυνον, ἀρχιποιμένα, τῶν λογικῶν προβάτων ποιήσας σε¹⁾).

На основі цього тексту Петро є зображений як достойний камінь, твердо уложений Спасителем, на якому укріплено непоколимому віру Церкви, що її архипастирем установлено св. Петра. ...„Петре каменю вѣры“²⁾. ...„тѣмже по достоянію воистинну показался еси камень вѣры“³⁾. ...„пѣсньми похвальными почтимъ Петра каменя вѣры“⁴⁾. ...„Петре вѣры каменю, Павле похвало вселенныя“⁵⁾. Цей текст треба підтвердити грецьким, у якому виразніше бачимо, що ця друга часть лиш до Павла відноситься: „Ἀλλ' ὁ Παῦλος Ἀπόστολε, τὸ καύχημα τῆς οἰκουμένης, προφθάσας ἡμᾶς στήριζον“⁶⁾. „Но о Павле апостоле, похвало вселенныя, сошедшихся насъ утверди“.

Ці цитати є зовсім ясні й мають своє підтвердження в поясненнях, як „камень, камень Церкви, камень вѣры“. Коротко, у всіх наведених нами частях тексту богослужбового обряду ми находимо одночасно й обосновання відношення слова „Петро“ до самої віри, основою якої він являється, цебто представляється віру, як єство існуюче в особі самого Петра, отже існуюче не само в собі, але в особі апостола Петра.

д) Дальше первенство Петра виражено словами, якими Петро називається основою і підпорою Христової Церкви і віри:

„Петре апостоловъ основаніє“⁷⁾. „О Петре, каменю и основаніє, и Павле сосуде избранный“⁸⁾. „Христось ты перваго избравъ, Петре основаніє вѣры вѣнча тя“⁹⁾. „Иже отъ Отца явлься Божіє Слово... тебе... Церкви водруженіє и основаніє положи“¹⁰⁾. Внутрішню силу та значіння отсих цитатів подали ми вже вище.

е) Петро називається верховним пастирем Церкви: „...тѣмже къ нему Спасъ: паси овцы моя, паси избранныя моя, паси агнцы моя, яже моею кровію снабдѣхъ во спасеніє“¹¹⁾.

1) Μηναιον, стр. 112, стовп I.

2) На литії, на Сл., стр. 197.

3) Утренья, по I катізмі сідален, стр. 198.

4) Там же, стих по 50 пс., стр. 199.

5) Там же, іпакой по III п. канону, стр. 200.

6) Μηναιον, стр. 106, ст. 2.

7) 29. VI. Мал. вел., 1 ст. на стиховні, стр. 194.

8) Там же, литія, 2 ст., стр. 197. Ὁ Πέτρος, πέτρα καὶ κρηπίς, καὶ Παῦλος σκεῦος ἐκλογῆς. Μηναιον, стр. 105.

9) Мал. веч., на стиховні, на Сл., стр. 195.

10) Там же, утренья, на хвалітех 2 стихира, стр. 204.

11) Вел. веч., на Гди воз., на Сл., стр. 195. Ὅθεν πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτήρ.

Відтворенням цих слів, взятих, як бачимо, зі св. Письма, східня Церква ясно висказує свою науку о внутрішній силі врученої Петрові влади. Він має бути головним та верховним пастирем усіх, як овець так і агнів, цебто пастирюванню Петра є підчинені не лише віруючі, але й рівночасно учительська Церква, значить Петрові є підчинені й самі єпископи та священники¹⁾.

Щоби зрозуміти значіння слова „пастир“, треба навести це слово у відношенні до самого Христа. Спаситель називається „пастиремъ первѣйшимъ“²⁾ в богослуженні, уложеному на 25 травня, в честь св. Івана Хрестителя. Ця назва Христа безумовно означає первенство пастирства Христа, який рівночасно є також головою Церкви³⁾. А що Петра називається тим самим іменем „пастир Церкви“, то відси слідує, що ужите тут слово слід зрозуміти в цьому самому змислі, що в відношенні до Спасителя⁴⁾.

ж) Ясним доказом на примат Петра є уживане в богослужебних книгах порівняння Петра до ключника. Він є ключником Христової Церкви, якому передано власть розрішати та звязувати як на землі, так і на небі.

„Свѣтильники великія Церкве, Петра і Павла восхвалимъ... овъ убо на крестѣ пригвождя, къ небеси шествіе твоя, идѣже царствія ключи пріяты, овъ же мечемъ усѣченъ бывъ ко Спасу отшедь, по достоянію ублажаются“⁵⁾.

Цими словами висказується не лише найвища власть дана ключареві, але й рівночасно суттєве розрізнення між званням Петра а назначенням Павла. Перший поставлений видимим головою Церкви Христа, а другий, як невтомний апостол, поставлений лиш в ряд прочих апостолів. (Продовження слідує).

ποιμαίνει τὰ πρόβατά μου, ποιμαίνει τὴν ἐκλογὰν μου, ποιμαίνει τὰ ἀρνία μου, ἂν ἐν τῇ ἰδίῳ αἵματι περιποιήσῃμιν εἰς σωτηρίαν. М҃η να : ο ν, 29. VI. стр. 104.

¹⁾ Гл. 29 VI. Мал. веч., 1 стихира на стих., стр. 194.

²⁾ 25.V. Трете знайдення голови Івана Хр. У тр. 1 к. 3 ст. на VIII п., стр. 200.

³⁾ Кол. 1, 18. Еф. 1, 22—23 і д.

⁴⁾ Гл. 3.IX. св. Антима, еп. Нікомедії, на утрєні цього дня Христос зовєся первопастирем. „Тебѣ первопастырю священнодѣйственникъ твой приведеся“, У тр., 1 к. 3 ст. на I п., стр. 22, пор. „началопастырь Христосъ“ — 1.IX. У тр., к. Богород. на VII п. ст. 5.

⁵⁾ Τοὺς φωστῆρας τοὺς μεγάλους τῆς Ἐκκλησίας, Πέτρον καὶ Παῦλον, εὐφημήσωμεν... ὁ μὲν τῷ σταυρῷ προσηλωθεὶς, πρὸς οὐρανὸν τὴν πορείαν ἐποιήσατο, ἐνθα τῆς βασιλείας, παρὰ Χριστοῦ τὰς κλεῖς ἐγκραίριστο· ὁ μὲν τῷ ξίφει ἀποτμηθεὶς, πρὸς τὸν Σωτῆρα ἐκδημήσας ἐπαξίως μεχαρίζεται. М҃η να : ο ν, 29.VI. стр. 106.

Вибрані питання

(Analecta)

Нова праця про берестейську Унію*). В поодиноких розділах обговорює автор внутрішнє безладдя православної Церкви на Україні — Білоруси перед берестейською Унією, діяльність Острожського в напрямі санації відносин, розвиток та культурну діяльність церковних братств та тертя між католиками й православними на тлі реформи календаря, доповнюючи місцями літературу джерельним матеріалом. Переважно на джерельному матеріалі опирається автор у розділі про генезу берестейської Унії (друкованону в 1929 р. в „Pras-ach Hist.“), де висвітлює заходи римської нунціятури і Єзуїтів у Польщі приєднати до католицизму Острожського від кінця 70-их рр. XVI ст.

Обговорюючи питання перших унійних намірів серед православних єпископів виказує автор похибки в висвітлюванні Ліковським єпископських зїздів у Белзі й Бересті 1590 р., як от думку Ліковського про приявність Рогози на зїзді в Белзі та хибну інтерпретацію уступу одної з постанов берестейського собору з дня 20.VI. 1590 р. та наводить переконуючі аргументи, що Рогоза ще в 1591 р., не був повідомлений про унійну конспірацію єпископів.

Застановляючися над пересуненням речинця собору в 1591 р. з червня на жовтень подає за Ліковським, що невідомі є причини цього пересунення.

А далі після обговорення резолюції цього собору в справі санації відносин у Церкві пише: „Дуже цікаве було би вяснення, в якому розмірі брали участь в нарадах і редакції згаданої резолюції ці єпископи, що вже в 1590 р. ухвалили приступити до єдності з Римом. Головно дуже інтересно було би довідатися, яка була роля Балабана, з двох причин: а це, з приводу його становища до львівського братства, що було предметом нарад собору, і з огляду на те, що Балабана вважає дехто за ініціатора розмов про Унію серед православного єпископату. Не відомо чи становище Балабана супроти унійних тенденцій інших єпископів, викликало якийсь наслідок на висліді нарад жовтневого собору. В кожному випадку в резолюціях, присвячених відносинам львівського братства з Балабаном, дається відчуті менша суворість проти єпископа ніж це бувало в подібних постановках з інших часів“ (ст. 83).

3 травня 1591 р. маємо низку листів царгородського патріярха Єремії до київського митрополита відносно різних справ православної церкви на Україні; між іншим також у справі спору львівської Ставропігії з Балабаном, що захопив її монастир св. Онуфрія та не зважаючи на своє приречення під клятвою звер-

*) Гл. „Богословія“ т. XI, кн. 3-4, стр. 262.

нути, держав його досі. Тому поручав патріарх Рогозі на соборі позбавити Балабана єпископського чину, як що виявилося би, що він не поступив згідно зі зарядженнями вищої церковної влади. Без сумніву це поручення патріарха, (з початку травня), що могло дійти до митрополита щойно в червні, вплинуло на відрочення собору на жовтень; треба було перед скликанням собору порушені патріархом справи прослідити. Сам Балабан не був на жовтєвому соборі в 1591 році, на який вплинули скарги від братства і священників львівської єпархії на нього. В резолюціях відносно його спору з братством не можна відчутти зменшення суворости супроти єпископа, як це пише автор.

В постанові собору 1590 р. була заборона „абы его милость епископъ лвовский и по немъ будучие зрушати ни въ чомъ всѣхъ речеи братства лвовского і рогатынського никакож не дерзнули, подъ запрѣщеніемъ не прощеннымъ и конечнымъ зверженемъ сану“. Собор з 1591 р. станув також по стороні Ставропігії: „Протожъ нинѣ съборне повелѣваемъ и утверждаемъ вѣчне перебувати братству сему съ всѣми волностями порядков ихъ братскихъ нѣ в чомъ ненарушаючи ведле привилеовъ и всѣхъ декретовъ вселенскаго патріарха Киръ Іеремея зверхнѣйшаго пастыра своего. Также и нашего в року прешломъ съборнаго утверженія, якосмы и бытностю нашею во Львовѣ на грунтѣ будучи судомъ нашимъ о всемъ по ряду испытавши постановили и утвердили. Аще же кто въскошетъ порушити сія или завистию всякою съпротивити ся, аще епископъ нинѣшний и по нѣмъ будучіе или протопопа или священникъ, да будутъ от сана своего чюжѣ и прокляти“.

Ці погрози собору Балабанові виконав митрополит у 1593 р., коли він далі поповнював беззаконня в своїй єпархії (Mon. Confrat. I, 297—301, 317—321, 451—2 і 475—6).

Далі автор здогадується, що Острожський перед початком 1595 р. мав вістки про унійну конспірацію єпископів, одначе не прикладав до них більшої ваги (ст. 83—85). Цей здогад автора міг би потвердити до певної міри поданий ним на іншому місці (ст. 133—5) лист Острожського до Радивиля з 2 липня 1595 р. В ньому згадує Острожський про унійну конспірацію деяких наших духовних і пише: „А що передніше я про це зовсім певно не знав і вірити мені не хотілося, бо такі справи не мали бути виконувані нишком, тайком...“.

Обговорюючи універсал Жигмонта III для луцького, львівського, пінського й холмського владик з 18 травня 1592 р. автор здогадується, що він є відповіддю на деклярацію згаданих єпископів у Бересті з 24.VI. 1590 і пише: „нема тільки в ньому згадки про Терлецького, який, як виходить із змісту деклярації, предложив її королеви“. Що цей універсал є відповіддю на згадану деклярацію, нема сумніву. Одначе із текстів деклярації і універсалу видно, що разом з деклярацією мали подати згадані єпископи статті.

„A od J. Król. Mości P. n. m. wolności nasze przywilejami, aby były warowane y artykułami, które od nas podane będą, utwierdzone. A my za takowem upewnieniem i utwierdzeniem przywilejami od Najśw. Papieża i od J. K. M. P. N. M. przyrzekamy i tym listem naszym obowiązujemy słę i obiecujemy, zwierzchności i błogosławieństwa Najśw. Ojca papieża Rzymskiej Stolicy podlegać“.

Від запевнення і затвердження королем вольностей і привилеїв та поданих статей узалежнювали єпископи своє присту-

плення до Унії. В універсалі є запевнення короля як для всіх згаданих єпископів, яких вичисляється на початку й на кінці універсалу по черзі: луцького Кирила Терлецького, львівського Гедіона Балабана, пінського Леонтія Пелличького й холмського Діонісія Збируйського, так для всього духовенства „Церкви східної, релігії грецької“; неслухно отже пише Левіцький, що в універсалі нема згадки про Терлецького. Дивно розуміє автор компетенцію короля, коли пише, що „королівського документу не можна вважати за програмовий вступ пізнішої Унії; про Унію, яка обіймала би велику групу людей, оперту на конкретні умови й правні форми, нема тут бесіди, так далеко, що універсал Жигмонта III не містить навіть деяких тих згадок, що є в берестейській декларації 1590 р., в якій говориться, що єпископи постановили не тільки самі підчинитися під зверхність Риму але й „cerkwi nasze“, чого не порушує королівський універсал“ (ст. 87—88).

Про заяву єпископів віддати послух римському Папі й піддати під його зверхність і благословення „Церкви Божі“ (а не „наші“, як подає в знаках наведення автор) згадується на початку королівського універсалу загально: „хотѣчи подъ зверхностію и благословенствомъ едного пастира найс(вя)тѣйшого быти и оному старшенство и зверхность признати, заховавши собѣ вцалѣ вшистки sprawy и порядокъ и церемонїи въ церквахъ божїихъ“. Натомість ширше розводиться король про свою ласку для тих, що приймуть Унію: „прирѣкаемъ и обѣцуемо сами за себе и за наяснѣйшіи потомки наши ихъ милости королевъ польскихъ, же хотъ бы на тыхъ вышъ вспомененныхъ епископовъ по датѣ того листу нашего привилею отъ патріарховъ и митрополитовъ зъ якої колвекъ причины ку не благословенству были на нихъ вынайдованы и клятвы выношены и выдаваны, ижъ то имъ епископомъ самимъ и вшисткому духовенству ихъ, немнѣй нѣгди нѣвчомъ шкодити немає. А обѣцуемо словомъ нашимъ королевскимъ для большого оскарженія и клятвы оглошенія, бы и добро противъ становъ ихъ веде правъ духовныхъ и свѣцкихъ было для вшисткихъ таковыхъ причинъ тыхъ достоинствъ, владыцтвъ, на которыхъ мѣшкають зъ даники предковъ нашихъ, отъ нихъ того не одимати и при ихъ животѣ иншимъ особамъ не давати, але заховати ихъ цалѣ обѣцуемо, зъ множеніємъ ласки нашої и вывышенемъ уцтливости въ покою на тыхъ владыцтвахъ, яко вѣрныхъ подданныхъ и богомолцовъ нашихъ, поки ажъ остатнего ихъ живота ставати будетъ. Придаючи имъ еще надѣ то и каждому, кто бы ся до такой едности и порядку прихилилъ, свободѣ и волности такъ, яко ихъ милости духовные римскїи мають, такъ и они мають мѣти...“. Маємо отже в запевненнях короля натяки про збереження єпископів і всіх духовних, що приступлять до Унії, при їх урядах на випадок клятви, киненої на них патріярхами й митрополитами, та про урівноправнення їх з латинським духовенством. *Sui generis* — конкретні умови й правні форми для тієї групи людей, що приступила б до Унії.

Жаліючись на неясність ходу унійних змагань єпископів від червневого берестейського собору 1590 р. задля недостачі джерел та вичисляючи невисвітлені питання пише автор: „До таких неясних справ належить також питання, чи Терлецький, що брав участь в луцьких рочках 1593 р. разом з кн. Острожським, розмовляв з князем і в якому дусі про справи Унії“ (ст. 88—89). Відповідь на це знайде автор у вже згадуваному листі Острожського до Радивиля з 2. 7. 1595 (ст. 133—5).

При обговоренні номінації Адама Потія на володимирського єпископа зазначає Левіцький, що погоджується частинно з думкою І. Савицького про втаємниченість Потія в унійні пляни єпис-

копів ще перед досягненням володимирської катедри, однак не приймає всіх уваг цього автора щодо участі в самій організаційній і агітаційній акції чотирьох єпископів, що попередила офіційні декларації Унії. До цієї заваги Левіцького додаю, що до поглядів Савицького в цьому питанні слід ставитися критично, бо він не наводить тверджень, опертих на джерелах, а тільки нічим не поперті здогади. Сам др. Левіцький виказує тут за слабе знання джерел до взаємин між Острожським і Потієм та ролі останнього в культурно-церковному русі ще перед своїм священством і тому спонує здогади про помилку київського воєводи, чи замилення Потієм Острожського (91—93).

В розділі про „Стан справи Унії від листу Острожського до Потія 1593 до декларації православних єпископів у грудні 1594 р.“ старається виказати автор безпідставність закидування Ліковським Острожському протестантських уявлень з приводу поставлення князем св. Тайн на рівні з людськими видумками.

Текст цієї точки меморіалу Острожського з умовами Унії, поданий в „*Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis*“ (I, 474): „Потреба тежъ поправы нѣкоторыхъ рѣчей въ церквахъ нашихъ, а звлѣща околѣ вымысловъ людскихъ“ не має в собі згадки про св. Тайни, як це подає „*Ἀντίρρησις*“: „Потреба тежъ поправити некоторыхъ речей въ церквахъ нашихъ, а звлѣща околѣ сакраменту и инълихъ вымысловъ людскихъ“. (Пам. Пол. Лит. III, 587).

Однак, котрий текст є вірніший, цього автор не вирішує.

З признанням треба підчеркнути захоплення автора унією концепцією Острожського з 1593 р., яку вважає подібною до концепції флорентійської Унії. Думки автора слід навести в дослівному перекладі: „В доданих до листа умовах Острожського не було нічого такого, чого не можна би взяти під увагу: збереження східних обрядів сталося одною з точок берестейської Унії, конечність охорони маєтків православної Церкви перед її займанням латинською Церквою, було зовсім природним жаданням, і уніяти опісля дуже часто мусіли боротися в обороні свого стану посідання. Те саме відноситься до засади не приймати членів зуніфікованої Церкви до латинської Церкви, яку пізніші уніяти також присвоїли собі з цього меморіалу Острожського, й застерегли навіть в соймах, щоби перехід з Унії на латинство був недопускаємий. Точка про конечність покликання єпископату до сенату була зовсім раціональною, якщо з'єднання Церков мало відбутися на засаді: рівні з рівними. В практиці уніяти не знайшли ніколи стільки підтримки серед міродатних кругів, щоби їх єпископи засіли на рівні з латинськими єпископами в сенаті. Очевидно, якщо б Унію заключено, принайменше по думці частини постулятів Острожського, то при його підтримці, і при підтримці тих, яких би він зумів потягнути, цю справу поладжено би правдоподібно успішно“. Автор вважає, що ані Потій ані Ліковський не зрозуміли глибокого змісту листа Острожського; на його думку — Унія по концепції Острожського, хоч мала би менше даних ввести в життя всі постуляти, „була би не викликала такої бурі спротивів, що пізніше берестейська Унія“ (97—8).

При обгорюванні нарад собору 1593 р. автор зазначає, що „аж до евентуального пізнання матеріалів собору з 1593 р., трудно є ствердити, чи лист Острожського став підставою соборної дискусії“ (100). Автор проходить мовчанкою оповідання в „Атірризісі“, що Потій аж до 1595 р. про це з ніким не говорив („Пам. Пол. Лит“. III, 591—2). Автор стверджує недостачу джерел до вияснення дальших унійних змагань. „Не хочеться просто вірити, — пише, — щоб Острожський, після написання так поважного листа до Потія в червні 1593 р., на час довгих місяців опісля перестав інтересуватися станом і долею православної Церкви“ (ст. 100—101). На основі листа Потія до Христофора Радивиля зі згадкою про свою балачку з Острожським не виключає автор гіпотези, що в цій балачці „порушувано також справи евентуальної Унії у звязку з червневим листом Острожського до Потія“ (ст. 101).

На основі рукописного матеріялу кидає автор дещо світла на хід переговорів у справі Унії в Кракові 1594 р. (108—9). З дальших пошукуваних автором питань заслугує на увагу відношення Рогози до унійних змагань; митрополит, хоча засадничо був за Унією, то одначе з боязни перед прикрими наслідками був проти скорого темпа введення її в життя, як того собі бажали католицькі й урядові круги (113—5). Коли король видавав універсали поручаючи Унію, Рогоза в листі до Острожського та у відозві до вірних зазначував своє привязання до православія (121) і обурювався на „інсинуації“, мовбито він сприяв Унії (141). Ця двобічна гра митрополита викликала обурення у Острожського; в листі до Радивиля представляв він Рогозу як „dwojedusznego człowieka a jako Judasza“ та оповідав, що перед ним у Турові митрополит говорив про унійну конспірацію луцького владики (ст. 134). Як це відбилося на популярности митрополита, про це пише автор так:

„Безупинне відпекування Рогози від співучасті й солідарности з Унією, та одночасне безнастанне зачислювання Рогози до приклонників Унії, вчинили, що ні прихильники Унії, ні противники (Острожський) не числилися із заявами і становищем митрополита“ (ст. 153).

Одначе, коли йде про особистих противників митрополита, то вони добре вважали на те, по чийм боці він стане. Автор підчеркує, що серед підписів під декларацією Унії, ухваленою на львівському соборі дня 28 січня 1595 р., „видно назвище Никифора Тура, печерського архимандрита, пізнішого дуже відомого опозиціонера Унії“. Тому вважає, що „мотиви присутности Тура на львівському синоді слід би прослідити основніше“ (117). Спір з митрополитом за архимандрію печерську спонукував Тура шукати підтримки серед ворожих йому кругів. Це власне зблизило його до Балабана, який не то, що не слухав заряджень митрополита й постанов соборів відносно його спору з Ставропигією, але й вивідав у царгородського патріярха декрет, що „київський митрополит не має мати жадної влади й старшинства

у львівському єпископстві" (Mon. Confr. I, 361-2). Чи не в непримиримих відносинах між митрополитом і Балабаном слід шукати причини того, чому один з ініціаторів Унії серед православних єпископів її пізніше поборює? Відповідь на це дасть основне прослідження взаємин між Рогозою і Балабаном.

Ближче з темою праці в'яжеться питання відносин Балабана й Тура до Острозького. При обговорюванні скликаного з ініціативи Балабана львівського собору др. Левіцький не звернув уваги на схожість тенденції соборної унійної декларації із статтями Острозького з 1593 р. Вже самі підписи під декларацією чужих східних архієреїв (білгородського митрополита Луки, грецького єпископа Паїсія та архимандрита Атанасія) вказують, що Балабан був за Унією усієї православної (не тільки руської) Церкви так, як це висловив у своїх статтях з 1593 р. Острозький. Декларація навіязує до традиції флорентійської Унії, після якої „нерозумнѣ“ відірвалися грецькі патріархи від соборної католицької апостольської римської Церкви (Ibid. 563-5). Цей львівський собор не був „партикулярний“ — як це пише автор; бо хоча скликавав його львівський єпископ, то не для обговорення внутрішніх справ своєї дієцезії, а задля переведення Унії всієї східної Церкви із західною. Взяли у ньому участь представники духовенства „з ріжних воєвідств, земель і повітів“ не тільки України, але й інших православних країн. Скликуючи цей собор львівський амбітний єпископ хотів мати в руках ініціативу в унійній акції; коли ж спостеріг, що провід в цій акції завдяки переговорам з урядовими й католицькими кругами обняли Терлецький і Потій, які приєднали до себе ненависного йому Рогозу, перейшов до опозиції проти Унії.

Зі самого основного завдання, а саме відношення Острозького до берестейської Унії, автор вповні вивязується. Що боліло князя, коли довідався про унійну конспірацію єпископів, пише він у листі до Радивиля (оповіщеного автором з рукопису Курницької Бібліотеки): „такі справи не мали бути виконувані нишком тайком, але явно за відомістю всіх тих, про кого йде гра“ (ст. 134). Та не тільки Острозький але й прихильний Унії новгородський воєвода кн. Федір Скумин-Тишкевич обурюється з приводу того, що єпископи вели самі на власну руку переговори (Mon. Confr. 639—640). І от — як представляє автор — ініціатори її прихильники Унії числили на приєднання Острозького до Унії і тому поінформували його Потій і Терлецький про стан унійної акції перед своїм виїздом до Риму; „причím — пише далі автор — постійно старалися показати перед Острозьким вдаване чи фактичне побоювання перед консеквенціями Унії“ (140). В цьому останньому твердженні опирається автор на уривках листа Потія до Острозького після повороту з Кракова, поданих в „Апокрізісі“. В листі оповідав Потій, що в часі переговорів обстоювали єпископи скликання собору перед виїздом до Риму; спершу на це уряд згодився, однак згодом відмовив і робив натиск на єпископів, щоби їхали скоро до Риму. Чого хотів Потій від Острозь-

ського, коли писав; „А такъ, милостивый пане, кгдажъ тое теперь въ рукахъ своихъ маешь, можешь Церкви Божой много добраго учинити и зацному имени своему вѣчную а несмертельную память и славу зъеднати“ (Пам. Пол. Лит. II, 1066-68) не можна з цього уривку збагнути, як рівнож і тенденції Потія. Очевидно, інформуючи читачів про те, що й прихильники Унії серед єрархічних кругів поділяли думку Острожського й Скумин-Тишкевича про необхідність явної дискусії на спеціально на це скликаному соборі, не маю наміру заперечувати думок автора що при сучасному стані джерел не можуть бути інакшими. Хочу тут тільки сказати, що — як виходить з Потієвого листу — відповідальність за не скликання передунійного собору паде не на наших єпископів, а на польські католицькі й урядові чинники.

У звязку з кампанією, яку вели проти Острожського польські католицькі чинники, що старалися його скомпромітувати перед самим актом берестейської Унії, виказує автор безосновність приписуваного князеві інспірування нападів козаків Наливайка на прихильників Унії (ст. 161-3). Реакцію Острожського після оповіщення королівського маніфесту про Унію і напередодні її берестейського акту та його звязки з вождями протестантів Христофором Радивилом і Іваном Абрамовичем в справі помочі для православних висвітлює автор за рукописними матеріалами (ст. 168). Представляє відтак причини, що прискорили акт Унії, оптимізм римських кругів відносно Острожського, та організування ним антиунійної опозиції, що увінчалось поладнанням спору між Балабаном і львівською Ставропигією (170—173).

Врешті в останньому розділі „Унія та її епілог“ обговорює уніятський і православний жовтневі берестейські собори 1596 р. (ст. 174—184). Унійні справи на соймках і соймі 1597 р. (188—197) та суд над ексархом Никифором, що проводив православним берестейським собором (185—188 і 197—209). Автор наводить гданську реляцію, що в Польщі приготовано волоське обвинувачення Никифора за шпіонажу в користь Туреччини й волоським післанцям наказано обвинувачувати Никифора. Цією реляцією попирає свій здогад, що цілий політичний процес Никифора уряджено на те, щоби „зломити головного опозиціонера Унії Острожського та здискредитувати православіє, чи пак його репрезентантів в очах мас“ (198). Процес Никифора кидає світло на відносини в колишній Польщі, хоча йому не доведено слухности закидуваної провини (206), все таки залишили його у в'язниці в Мальборку. Нічого не помогли інтервенції Острожського, волоського воєводи Михайла Хороброго й турецького султана; канцлер Замойський заявив на соймі 1599 р., що поручив мальборському підстарості випустити Никифора, „одначе — пише автор — якось це увільнення не йшло; чи уряд проволікав це доцільно, чи була це тільки пинявість мальборського підстарости, досить, що не маємо жадних вказівок, щоби після цієї заяви канцлера Никифор перебував на волі“ (ст. 207).

Автор не розглядає відношення Острожського до Унії аж до

кінця його життя. В кінцевих увагах кидає тільки здогади щодо заінтересування князя в останніх його роках; притім видвигає коначність основного прослідження цього, як також обробки цілості біографії кн. Василя Константина Острожського. Монографію Острожського вважає автор „першорядним постулятом для польської історичної науки“ (210). Тим більше є пожадана основна монографія Острожського для української історичної науки, як також потрібні є основні досліди над берестейською Унією. Останню розглядали досі основніше тільки римо-католики й православні, отже не ті, яких вона повинна найбільше обходити, себто уніяти. Переглядаючи побіжно джерела при писанні цих уваг з приводу праці д-ра Левіцького мав я змогу ствердити, що навіть на основі опублікованих джерел можна змінити деякі погляди в дотеперішній літературі на унійні змагання Руси (України — Білоруси) з кінцем XVI ст. При дослідях над Острожським, чи над берестейською Унією, праця д-ра Левіцького віддасть і українським історикам значну прислугу.

Висловлюючись на загал із признанням про працю д-ра Левіцького не можна поминути мовчанкою цього, що автор цінної праці не зладив совісно бібліографічного покажчика. Ця несовісність автора проявляється в реєстрі творів полемічного письменства, з яким — як я вже зазначував вище — він як слід не запізнався. Тому в бібліографії джерел (ст. 212—213) стрічаємо такі дива як: „Arkadyusz, Antirrhizis albo apologia przeciw K. Philaletowi Smotryckiemu, Wilno 1600“. Др. Левіцький з Аркудія зробив „Аркадія“; можна прийняти це й за друкарську помилку, але з тексту праці (ст. 77) довідуємося, що автор іде за „більшістю літератури предмету“, яка приписує авторство „Αντιρρησις“ Потієві. Супроти цього заходить питання, який звязок є між текстом праці і бібліографічним покажчиком джерел, на яких повинна вона опиратися? Також хибно вважає д-р Левіцький Христофора Філялета Мелетієм Смотрицьким, приписуючи йому авторство „Апокрисису“. Цей останній твір вийшов спершу по польськи у Вільні 1597 р. з. „Αποκρισις або odpowiedź na książki o synodzie brzeskim“, а відтак у тодішній книжній руській мові в Острозі 1598 р. п. з. „Апокрисисъ албо отповѣдь на книжки о съборѣ берестейскомъ“; автор комбінує собі ось такий, ні польський ні руський, чудацький заголовок твору: „Αποκρισις albo odpowiedź na knisзки (?) ó soboru (!) brest. (!) (s. loco), 1597, 1598“.

Написану Скаргою і переложену на книжну руську мову Потієм оборону берестейського Собору приписує автор Іллі Мороховському й подає також недокладний у макаронічній польсько-руській мові заголовок. Місце її видання подає „Wilno 1595, 1597“, внаслідок чого можна догадуватися, що автор мішає цей твір з виданою у Вільні 1595 р. „Унією“ Іпатія Потія. Твір Мороховського „Παρηγορία albo utulenie uszczypliwego Lamentu mniemanej cerkwie świętej wschodniej zmyślonego Teofila Orthologa“ називає Левіцький ось так: „Zawstydzienie mniemanej cerkwie na dzieło Melec. Smotryckiego“. Твір Скарги „Na treny i lament Teo-

fila Orthologa do Rusi greckiego nabożeństwa przestroga" пере-хрещує автор на „Przestroga do Rusi przeciw Filaletowі". Вкінці „Orthos" М. Смотрицького називає автор „Trinon, t. j. płacz cerkwi", а відтак подає ще один заголовок мнимого твору Смотрицького „Trenon, t. j. kapłan wostocznoj cerkwi, (s. loco), 1596". Чи може автор помішав із Смотрицьким, Клирика Острожського з 1590-их років?

Не заперечуючи вартости праці д-ра Левіцького для даль-ших дослідів чи то над історією берестейської Унії, чи над біо-графією кн. Константина Василя Острожського, мушу ще раз під-черкнути, що такий бібліографічний показник полемічного пись-менства тільки компромітує автора впрочім цінної праці.

Микола Андрусак.

Коли Хозари перейшли на жидівство?

І. Письмо Хоздая.Зрозумійте це володарі світу, бо хто з вас таке
чував, або бачив подібне,
Щоби рештки (Ізраїля) стали звитязями, — вони, що утікали та скри-
валися?

Та могуча рука Всевишнього в чудесний спосіб стала їм (Ізраїльтянам)
силою та поміччю.

Бо все, що Всемогучий по закону заслуженої кари доконує над гріш-
ними державами,

Все це веде до звеличення та прославлення народу, вже від уро-
дження свого вибраного.

Коли згадую о знаках давніх часів, то наче жовч я пю та гореч.

(Коли згадую о цих часах), коли Ізраїль жив у розкошах та спокої,

Тоді (щасливу долю) він мав лиш за собою, а нині він розсіяний по
всіх краях.

Сонце палить його, а він в одно блукає, не маючи ніде притулку;

Не викупився він (з неволі), та й час волі не вибив ще йому.

Проколені у нього уши (на вічне рабство), та не вирватись йому
на волю,

У безчині лишився він, в нещасті, а мимо всего не впився він гірким
напоєм.

Хижакі напали на него та із святилища прогнали...

А час пливе, дні волічуться, а чуда (визволення Ізраїля) не видати.

Нема пророка більше, нема видінь, ні духа (пророчого), й з'яв вже біль-
ше не видати.

З'яв пророка Даниїла еще нема, а з пророцтв його ні крихти не
осталось.

До Бога, моєї Сили, я руки простягаю (з проханням) а душа моя благає:
Розкинутих по узграницях світу, розсипаних у найдальших закутинах,

нехай Він схоче опять добути з темряви (прогнання),
Щоби нарешті могли вони у скрусі серця сказати до Бога: Нарешті прий-
шла ожида́на пора!

Столиця Великого Царя (Єрусалим) навсе прожене їх (ворогів Ізраїля)
так, як вже раз їх прогонила.

Очі решток (Ізраїля) будуть глядіти на вершини кріпости (Сіону)

І на царство сина Єсеевого (Давида), предсказане в тайні пророчого ви-
діння...

І (скаже Бог): силу твою я зроблю твердою, як криця на всі часи..!"

.. Та й еще покірне прохання моє до царя, якого володаря, по мож-
ності повідомити мене, чи є у вас які свідощтва на прихід Месії, якого вижи-
даємо ми вже від довшого часу, скитаючись з неволі у неволю, з прогнання
на прогнання. Де набрати нам сили видержки? Як можемо ми позабути про

зруйнування нашої святині, на рештки (що спаслися від) меча. Ми виставлені тепер на пробу вогня і води, лиш у малому числі залишилися. Скинуті з височин, пробуємо в неволі та й не в силі ми відповісти цим, що кажуть до нас: „У кожного народу є своє царство, лиш у вас одних його немає“.

А коли почули ми о царі, моїм володарю, о силі його держави, многоті його військ, ми дуже втішилися та підняли голову, дух наш воскрес і руки спотужніли. (Бо) царство мого володаря є найкращою відповіддю. Коби лише відомість о цім підтвердилася, а через це збільшиться й наша слава. Нехай буде благословенням Бог Ізраїля, що не позбавив нас спасителя, не знищив царства серед поколінь Ізраїлевих. Хай вічно проживає цар, наш володар¹⁾.

Ці слова написав в половині X ст. визначний жид з Кордови, Хоздай ібн Шапрут, прибічний лікар та міністер фінансів на дворі еспанських каліфів Абд-ер-Рахмана III та Аль-Хакама II. Є це початкові стихи та кінцевий уступ листа, якого післяв Хоздай із Кордови до хозарського царя Йосифа, на вість прийняття ним жидівської віри. Повищі, наведені нами, слова ясно, без зайвих пояснень, виявляють цю задушевну муку, яку переживав отсей культурний жид із середновіччя, на саму лише згадку о незавидній долі покороного „вибраного народу“ тай еще цей ясний промінчик надії, яка пробудилася у ньому на вістку, що ось є ще на землі місце, де жидів не переслідують, а навпаки вони в гаразді живуть в своїй, вільній державі, під владою жидівського царя.

Зацікавлення Хоздая цєю справою не є перебільшене, як не перебільшеним є це заінтересування, яке виявляє до неї сьогоднішня наука. Хозари — тюркське, напів кочівниче племя — приймали юдаїзм. Впродовж цілої своєї історії „вибраний народ“ ніколи не цікавився питанням прозелітизму, бо й не могло бути інакше, коли зважити, яке особливе Богом означене завдання мали жиди сповнити серед інших народів. І отсе переслідуване скрізь по цілому світі жидівство стремить перетягнути на свою сторону чуже племя, вступає у боротьбу за релігійну гегемонію з християнством та ісламом і у висліді виходить із неї звиятною. Розглянення цієї події дозволить нам вглянути в неперсліжені й до нині зовсім темні дії культурно-історичних явищ. Бо розслідивши питання переходу Хозар на юдаїзм, зможемо основніше розглянути дуже цікаве питання з історії ідей: які саме були загальні життєві та соціально-політичні відносини жидівства в даному часі, як теж, яким було це культурне середовище, що приневолило релігію погордженого народу вступити в активну боротьбу з побідоносним християнством та ісламом, ба що більше, — що дало їй силу та самопевність, так конечні, щоби досягнути побіду.

II. Хозари. Хозарська держава находилася на безмежних степах, що простягалися на північ від Каспія, кавказького хребта та Чорного моря. Країна ця, еще з часів глибокої давнини, заселена ріжними кочевими племенами, почавши з IV ст. уявляла собою арену, по якій пересунулися найріжнородніші племена іранського, тюрк-

¹⁾ Гаркави, Сказанія еврейскихъ писателей о Хазарахъ. Спб. 1874.

ського, монгольського, фінського, германського та словянського походження. В VI ст. східня група цих племен (у більшості тюркських) признавала над собою зверхність алтайських Турків, що недовго перед тим оснували в центральній Азії велику державу, яка розтягалася від китайської границі до чорноморського побережжя. Через межіособиці в половині VI ст. одна частина цих племен (під назвою Аварів) перейшла в середню Європу, а тоді одному з тюркських племен — Хозарам удалося переняти владу над сусідніми ордами та об'єднавши коло себе різні тюркські та фінські племена, починаючи наступ на захід та південь. Вже зі самого початку вони старалися звільнитися з-під верховної влади алтайської тюркської держави, що з дня на день слабшала та тому не могла стати грізною перешкодою для розвитку хозарського царства. Поширенні Хозар на захід почали сприяти теж межіособиці болгарських племен, що проживали в сусідстві з Озівським морем, тому Хозари вже з кінцем третьої четвртини VI ст. поширили свою владу до Меотиди (Озівського моря) та звідси почали випади на кримський півостров, який відобрали византійській імперії впродовж VII ст. Мабуть вже з початком VIII ст. Хозари дійшли до своєї західної границі — Карпат, де пізніше їхні сліди найшов угорський писатель „Нотар Белі“.

В тому саме часі, коли посувалися Хозари на захід, повели вони наступ на південь. Пройшовши кавказькі верхи, вони поширили свою владу до ріки Аракс. З початком VII ст. воюють вони в союзі з византійським цісарем Іраклем проти Персів. Та по розгромі перської держави на її місці появилася новий могутий ворог, великанський арабський каліфат. По двох роках від смери Могамеда почався арабський наступ на північ, а по кількох літах Араби заволоділи вже Сирією, Палестиною, Єгиптом, Триполісом та Персією, на північному пограниччі якої вони стрінулися з Хозарами. Впродовж всієї другої половини VII ст. та першої VIII ст. ведеться жорстока війна між Хозарами та Арабами, у більшості нещасливо для Хозар, доки вони остаточно побіджені в 737 р. не звернулися до каліфа з проханням замирення, яке дістали, але під умовиною, що перейдуть на магомеданізм. Та мир не тривав довго, бо вже в другій половині VIII ст. Хозари опять передираються кавказькими просмиками до Грузії і Арменії, пустошать ці краї та полоняють народ.

Рівночасно з неудалою боротьбою на полудні просувалися Хозари на північ, в лісисті фінські околиці, та на північний захід, в словянське Подніпров'я. Тут Хозари наткнулися на словянську кольонізацію, що просувалася від Дніпра до Оки та середньої Волги, і покорили під свою владу словянські племена Вятичів, Радимичів, Сіверян а врешті Полян, що проживали на правому березі Дніпра. Так отже з початком IX ст. хозарська держава простягалася від Кавказу до фінсько-словянських лісів, та від ріки Уралу до Пруту. Незначна тюркська орда, що появилася на історичному фоні в середині VI ст. поширила свої границі

на величезний простір, заволодівши областями Турків, Фінів, Слов'ян, Греків, Готів та Іранців так, що в IX ст. населення хозарської держави уявляло собою під етнічним оглядом дуже зложений конгломерат кочівничих, напів кочівничих та осілих вже елементів найрізноманітнішого походження та зовсім різного культурного рівня. Поганські племена, порозкидані своїми родами по лісових прогалинах над берегами рік; примітивні лісові ловці, темні шаманісти, Фіни, дикі наїзники-грабіжники Угри і Печеніги; кочівничі орди бургасів, що в розшуках за кормом для своїх овець та верблюдів блукали по безмежних степах долішнього Поволжя, напів ззеленізовані іранські Аляни на північному Кавказі та Готи на Кримі; підприємливі арабські торговці, що осіли по містах каспійського побережжя; і врешті представники культурніших народів, що почитали одного Бога — Греки та Жиди в старинних городах на берегах Чорного моря, — всі вони ввійшли в одну політичну організацію під владою хозарського кагана, що наспів зі своїм товаришем в державному правлінні, каган-бегом (або царем) проживав в столиці Ітилю, великому торговельному осередку, при впливі Волги до Каспія. Зрозумілим отже стає, що різні мусіли бути відношення цих елементів до державної влади. В пору, коли по містах з розвиненим, цивілізованим способом життя хозарський намісник (тудун) дбав лише про безпеку та дорібок громадян, заступаючи владу кагана, то многі племена (Слов'яне) були обов'язані платити лише данину, а були мабуть і такі, від яких Хозари не ждали навіть данини в заміну за призначення їхньої верховної влади (Угри, Печеніги). Врешті існували й самостійні князівства (як Зихія на чорноморському побережжі), які можна би прирівняти до васальських державок Хозар. Та якби воно й не було, хозарська держава уявляла собою в VIII-IX ст. могутній чинник у міжнародній політиці на близькому Сході, про що свідчить хочби й уважливість до неї цісарів візантійської імперії. В пору, коли документи до володаря Франків та Папи заосмотрювалося в золоту печатку величиною двох сольдів, то до писем *πρὸς τὸν ὁ θεῖον εὐγε-νέστατον, περιφανέστατον Χαγάνον Χαζαρίας* — привішувалося печатка величиною трьох сольдів (*βούλλα χρυσῆ τριζολδίας*). Дійсно, в політичному житті Візантії від VII до X ст. хозарська держава відіграла доволі поважну роль. Візантійська дипломатія втягає Хозар в союз для спільної боротьби з Персією, а пізніше з Арабами. Імператори ставши жертвою дворських переворотів, шукають поратунку серед Хозар. Грецькі інженери розбудовують хозарські твердині. Візантійські володарі заключають супружжя з хозарськими князівними. Царгород старається зорганізувати на хозарській території християнську Церкву, засновуючи там єпископії та висилаючи туди здібніших місіонарів.

А мимо цього, без огляду на всі ті безперервні та міцні зв'язки, що існували між хозарським двором і Царгородом — християнська релігія не могла поширитися серед Хозар, а побідили Жиди.

(Продовження слідує).

Огляди й оцінки

(*Conspectus et recensiones*)

Ks. Dr. Józef Umiński, Historja kościoła. Podręcznik dla szkół akademickich. T. I. Lwów 1933 (Wyd. Zakł. Narodowego im. Ossolińskich).

Цей перший на ширшу міру закроєний підручник історії Церкви в польській мові професора львівського університету о. Йосифа Умінського належить повитати як вислід серйозної праці на полі церковної історії. Вправді не є він вповні оригінальний, бо опертий на німецьким авторі Кнöpfler'і, однак остільки повніший від німецького підручника, що містить в собі церковну історію Польщі, київської і галицької України та Литви і взагалі словянського Сходу. Іменно історія польської Церкви є належно узгляднена в додаткових уступах, при огляді загально церковних періодів, на основі дослідників польської Церкви Абрагама, Фіялка, Кантака, Птасьніка, Німця Völker'a й других. Тому підручник Умінського перевищає перестарілу вже історію Церкви Щесняка та новішу Криницького.

Попри свої прикмети має однак цей підручник о. Умінського деякі хиби, яких сам автор свідомий і які хотів би, як це зазначає у передмові, виминути при другому виданні книжки. Ці похибки відносяться передусім до деяких фактів, які переповідає автор за Кнöpfler'ом, які однак інакше виглядають в освітленні других німецьких істориків Церкви, напр. Hergenröter'a або Funk'a. Коли б не пієтизм автора до Кнöpfler'a, як до колишнього свого професора, то може би він був дещо інакше насвітлив многі справи, що відносяться до історії первісної, християнської Церкви та пізнішої византійської, в чім оба учені історики здобули рекорд. Тому й підручники церковної історії таких авторитетів, як Hergenröter'a й Funk'a стоять о много вище, чим підручник монахійського історика Церкви Кнöpfler'a.

Щоби не бути голословним, виберу декілька важніших фактів з історії Церкви, які поділю на а) неясно, б) хибно, в) недокладно, г) некритично — представлені та на д) звичайні помилки — lapsus calami.

Ad a: Неясно представлений в історії о. Умінського, за Кнöpfler'ом, розвій первісної церковної організації, яка розвивалася

після адміністративного поділу римської імперії, довершеного ще за Диоклеціана, на префектури, дієцезії, провінції або єпархії і парохії, згл. єпископства з парохіями. Автор бере прямо цілу справу в нинішнім вигляді й уважає, що історичний розвій церковної організації починався від парохій (сільських і міських з єпископами і хорєпископами); їх надбудовою були єпархії а вищою ще одиницею митрополії чи провінції, з яких деякі еволюціонували в ексархати і патріярхати. Тимчасом фактично було не так. Єпархії не були цією одиницею, що відповідали нинішній області єпископа, але найвищою одиницею, що відповідає пізнішому патріярхови. Ця справа вже давно вирішена старим дослідником XVII ст. Schelstrate, опісля Harnack'ом, Hergengöter'ом, Funk'ом і нині не може бути тут жадної неясности, яку стрічаємо в 11 § історії Церкви о. Умінського.

Так само не точно є висвітлена справа безженности клиру, про яку говорить автор в 13 § і далі (на ст. 211). Бо хоч в загальних чертах сказано тут правильно, що на Заході целібат впровадив собор в Ельвірі, а на Сході аж до трулянського Собору вільно було женитися й єпископам, то збуте є мовчанкою важне питання, за яке ішла цікава диспута, чи целібат є апостольською установою. Цю справу вирішив негативно Fr. X. Funk в „Abh. u. Untersuch.“ (дещо з такого погляду маємо в однім реченні нашого автора: „Prawa atoli celibatu żadnego pod tym względem Kościół pierwotny nie znał“ ст. 72), однак те, що говорить автор в попередніх реченнях про Христа і апостолів та про засаду ап. Павла; проголошену в I листі до Кор. 7, 32, творить ілюзію, неначе би целібат був установою апостольською. Тому треба виразно підчеркнути, що ані Христос ані апостоли не установили целібату, вони уважали целібат євангельською радою. Особливо на Сході не лише Пафнутій „podobno“ (ст. 211) мав спротивитися канонічній установі целібату на I нікейському Соборі, але 5 апостольський канон і пізніші канони трулянського Собору виключають целібат і впрост противляться постанові ельвірського Собору, коли кажуть: „Коли би котрий священник під позором святости опустив жінку, най буде анатема“. Коли автор цитує 33 канон ельвірського Собору (ст. 73) то з рівним правом повинен зацитувати 5 апостольський канон, бо цього вимагає історична правда й ясність представлення предмету.

Ad 6: До хибних поглядів зачисляю справу глаголиці, яку по словам автора (ст. 268) приняла Болгарія до своєї літургії разом зі словянською мовою. Якраз глаголиця була азбукою придуманою Методієм для панонських Словян і в неї убрано латинську літургію, щоби в цей спосіб захоронити західних Словян перед культурним напором Німців. А Болгари, що знайшлися в подібнім положенні до Царгороду, приймали від учеників Методія кирилицю, це є змінену грецьку азбуку, для свого язика й грецької літургії, щоби захоронити себе перед згреччинням. Цю справу вирішив Ягіч в своїй праці „Die Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache“ і річева похибка не є простима

не лише у польського чи взагалі словянського, але навіть у німецького історика Церкви, яким є Knöpfler.

Також хибним є погляд, що византинізм а цезаропапізм це все одно (ст. 125, 166, 369). Византинізм означає культурну форму, як геленізм або грецький клясицизм, а цезаропапізм це дефективна форма ряду, властива також Заходови. Про це винесла IV пінська конференція в 1933 р. осібну резолюцію, щоби не ширилося баламутство. Подібно супроти нинішнього поступу византології нема потреби хвалитися вищістю римської культури і то в часі її цілковитого розбиття варварськими Готами в V ст., як це робить автор (ст. 132).

Хибний є погляд автора, що лист Хризостома до папи Іннокентія є свідоцтвом на папський примат. Лист цей вислав Хризостом до всіх патріархів і до папи, отже, як виказав це Chrystotus Baug в своїй двохтомовій праці п. заг. Johannes Chrisostomus, якого о. Умінський наводить в списі літератури (ст. 122), не може бути доказом на первенство папи. Впрочім в історії догм є відомим, що Хризостом є клясициним свідком культу Пресв. Евхаристії, але слабим або й жадним свідком примату по причині т. зв. антиохійської схизми, в якій стояв по стороні Мелетія а не римського ставленика. Так само хибний є погляд, що Іван Скот Єріюгена був раціоналістом і пантеїстом (ст. 313). Від таких закидів очистила його новіша історіографія. Впрост противно каже Bihlmair Funk, II, 49, що Іван Єріюгена „panteistische Spitzen zu entkleiden sucht“. Також погляд, що уживання опрісноків увійшло в практику на Заході в VIII-IX ст. (ст. 307) не витримує критики через досліди, які в цім напрямі поробив Mabillon.

Ad в: 3 більших недокладностей, які поповнює автор нового підручника історії Церкви замітимо опис ухвал Франкфуртського Собору за Карла В., справу роздору за Фотія, пересадні западні впливи на церковно-правні установи київської митрополії та Базилея і фльорентійський Собор враз з великим речником унії Виссаріоном.

Франкфуртський Собор за Карла В. не був так невинний, як це представляє автор за Knöpfler'ом. Він не тільки поставився негативно до почитання образів, ухваленого другим нікейським Собором, але між іншими осудив як єретичну формулу *διὰ τοῦ* *Υἱοῦ* з простої ненависти до Греків і якби не опозиція папи Адріяна I, то непорозуміння ізза filioque було би завдяки Карлові В. вже 70 літ перед Фотієм розгорілося на добре між Сходом а Заходом. А так чекало воно аж на Фотія і болгарську справу, як на свіжо нагромаджений пальний матеріал. А Карло В. остав в історії великого роздору винний цього, що надто форсував тільки додаток filioque в літургії і то в співаній формі, якій по практиці Рим довго ставив опір.

Виступ Фотія і справа Болгарії представлена остільки недокладно, що Фотій перше, заки депонував урочисто при папських послах Ігнатія, вислав своє посольство до Риму з листом, в якому про Ігнатія згадує лише двома словами: „μετ' ἐξουχίας τῆς

αὐτοῦ ἀξίας“, — отже цілком не говорить про добровільне зречення Ігнатія, як твердить автор (ст. 286), тільки замовчує сю справу, отже поповнює т. зв. в праві канонічнім *subreptio* а не *obreptio* а це дуже змінює правовий стан справи. Однак папа не дався і на це взяти. Він признав Фотія неправим патріярхом ізза двох причин: а) що за життя Ігнатія не може бути другий правним патріярхом на царгородському престолі; б) що свячення були udzielені Фотієві протягом 8 днів з простого ляїка без канонічних інтерстицій. Посольству своему дав папа строгі поручення, що мають привернути Ігнатія на престіл, тому їх викляв на римському Соборі 863 р. за їх невиконання інструкції і за трусливість та продажність. Отже висказ автора: „którym (legatom) jednak pełnomocnictw żadnych nie dał“ (ст. 376) минається з історичною правдою. Також справу Болгарії, що передусім спричинила виступ Фотія, люблять деякі історики (між ними і Кнорфлер) завивати в бавовну. Чому то не сказати ясно і отверто: Фотій охрестив Болгарію для Візантії, не для Риму — а Рим знова уважав болгарську територію за підчинену собі на підставі старої границі між східньо — а західньо-римською імперією, яка вже давно була пересунена візантійськими цісарями на користь Візантії (за Теодосія, Льва III Ізаврійського). Ось тут лежить основа спору: два цілком собі противні правні поняття про стан посідання болгарської території. Тимчасом між двома спорючими сторонами була ще третя — сама заінтересована Болгарія, котра раз-у-раз підносила *oppositio tertii* в цей спосіб, що раз признавала Візантію, раз Рим, залежно від цього, хто давав її більші автокефальні права патріярші. При таких хитанню Болгарії між Сходом а Заходом зрозуміємо легко й хитання київської Руси, яка взяла з Болгарії єрархію та була взагалі під її впливом. Однак такі автокефальні змагання цілком ще не означають, що Русь стояла здекларовано (ст. 354) по стороні Риму, як подекуди висказується о. Умінський, зачинаючи реферувати цей погляд реченням: „Istnieje pogląd, że“ і т. д. (ст. 270).

Пересадні западні впливи на церковні установи київської митрополії видить автор за часів Володимира В. і Ярослава Мудрого (ст. 271). Розумію тут Устав Володимира і Свиток Ярослава, в якому є установлена десятина на річ духовних, як також судівництво не тільки в супружних, але й спадкових справах а також надзір надмірами і вагами, відданий в руки духовенства, дальше ксенодохії, орфанотрофії і т. д., все це має бути західнього походження. Це річ не так дуже певна, щоб можна категорично твердити, як це робить о. Умінський. З цікавої дискусії, яка велася на цю тему між Павловим і Суворовим виходить, що мабуть лиш право десятинне можна признати як західнього походження. Всі інші установи знаходяться у східних номоканонах. Подібно мається і з покутною практикою, яка датується на Сході покутним канонам Василия В., Софронія, Івана Постника і приняла зі Заходу в пізніших вже часах один одинокий лиш додаток сухого посту на хлібі і воді (ἐνροφαγεῖν-сухоястіє). Також невідомо, чому

мали би старі наші крилоси пригадувати скорше західні капітули, чим східній устрій патріяршого византійського двора з його 9 пентадами правого і лівого крила.

Односторонньо й неповно є представлений собор в Базилей і його продовження в Ферарі та Фльоренції, як також роля Виссаріона, як основника першої плятонівської Академії в Римі і його великий вплив на італійське відродження і гуманізм (129 §). А вже дочекалася в останніх часах ця справа знаменитого освітлення в монографії Mohlera п. з. Bessarion, яку стрічаємо в списі літератури у автора на ст. 549. На жаль твір цей не є належно використаний, як це виходить зі слів автора, що самотнім плятонівцем признає тільки Геміста Плятона (ст. 558) а про Виссаріона, того дійсного плятонівця, що перший познакомив західню Європу з творами цього філософа і мусів вести боротьбу за його добру славу на італійському ґрунті зі своїм земляком Юрієм Трапезунтським, згадує тільки мимоходом.

Натомість з признанням треба піднести безсторонність автора і його учителя в описі четвертого хрестоносного походу (ст. 389) з його варварськими подіями, доконуваними іменно Венеціанцями в Царгороді, та з його 60-літньою латинською єрархією над чисто грецькими провінціями. Все те скріпило лише стару ненависть Греків до Франків та поглибило релігійну пропасть між Византією і Римом. Про цю справу незгадували многі західні історики Церкви, щоби не затемнювати німбу культурної вищости Заходу над Сходом.

Ad g: Дальше підчеркнути треба деякі історичні факти, які приймає автор безкритично. До таких фактів належить пертракція патріярха Евстафія з Римом при кінці панування Василя II Болгаробійника (1024 р.), яку вложив Anton Michel в диспуті з Льореном між байки тому, що про це крім глухої вістки у західнього хроніста Рудольфа Глябра нема жадної згадки у византійських джерелах. Цю похибку тим легше буде можна усунути, що цілий період від Фотія до Керулярія (ст. 288—9) представлений згідно з новішими научними дослідями Michela, хочай дещо за побіжно. Подібно некритично приймає автор вістку Баронія про посольство папських послів від Керулярія на Русь, яку вже давно зложено до актів і нема потреби її видвигати (ст. 352). Також не розрізняє автор між київською а московською Руссю, коли каже: „Ruś stała się drugą podporą główną odszczepieństwa, a w zawziętości swojej i nienawiści do łacynizmu niejednokrotnie przewyższała bizantyńczyków, zarzucając im nawet niekiedy „zdradzanie prawosławia“. Це відноситься до Москви, де повсталала теорія про третій Рим якраз в часі, коли на українських землях ідуть унійні настрої і виділюється 9 дієцезій по фльорентійській Унії. Впрочім такий погляд автора про Русь є противорічний з тими фактами видержування по стороні Риму, які пересадно видвигає автор на інших місцях. Також менше критично бо дуже самохвальню відноситься автор до тих подвигів місійних Болеслава і Ягайла, з котрих останній не гірше від Карла V., що під позором христі-

янства вирізав Сасів, та не гірше від сучасних собі хрестоносців навертав мечем на віру Жмудь а рівночасно хвалився перед собором в Констанції своїми великими місійними подвигами на Жмуді, інсценізував пестрий похід через Констанцію з Цамблаком на чолі, який зложив папі заяву Унії, — однак місто унійної праці корисніше було для державної рації навертати „схизматиків“. Історія, яка й нині повторюється!

Також про частинне навернення Литви на християнство за Мендовга в р. 1252 нічого не згадує автор, приймаючи як першу дату навернення 1386 р., цебто рік хрещення Ягайла (ст. 356).

Ad d: Вкінці замітимо деякі похибки, які вдерлися як lapsus calami. На ст. 236 має бути Стефан II (752—755) не Стефан III, який засідає на престолі дещо пізніше (768 р.). На ст. 287 має бути Адріян II, за котрого привернено Ігнатія на престіл в Царгороді собором 869 р. не Адріян I, як хибно подає автор. Собор халкедонський рахував 630 учасників не 650 (ст. 188). Додаток filioque дістався перший раз в Іспанії до символу віри не в VII віці (ст. 291) а в VI-м на третім толетанському соборі 589 р. Опісля повторює його собор толетанський осьмий 653 р., дванадцятий 681 р., тринадцятий 683 р. Синод скликаний Карлом в 809 в ціли потвердження filioque відбувся в Аквісграні не в Орлеані, як хибно каже автор (292 ст.). Епископство цельовецьке називається в німецькій мові Klagenfurt не Gurk (ст. 268). При виступі Керулярія повинні бути хоч в кількох реченнях подані причини його виступу, з яких був теж політичний союз Константина Мономаха з папою проти Норман. Також нема згадки про лист Керулярія до єпископів Заходу і самого папи, писаний Львом Охридським а про „паноплію“ Керулярія, яку опублікував A. Michel вже й не говорити, хотяй автор цитує в літературі сей твір на ст. 281.

о. А. Ішак.

Franciscus Diekamp, S. Th. D., in Univ. Monasteriensi professor p. o., Eccl. Cath. Monast. canonicus. S.S. praelatus domesticus, **Theologiae Dogmaticae Manuale secundum principia S. Thomae Aquin.** iuxta editionem sextam versionem latinam curavit Adolphus M. Hoffmann, O. P. S. Th. Doctor et Lector. Vol. I. Introductio in Theologiam Dogmaticam. — De Deo Uno. — De Deo Trino. Мала 8°, pp. XIII + 412. — Vol. II. De Deo Creatore. — De Redemptione per Jesum Christum. Мала 8°, pp. 454. — Typis Soc. S. Iohannis Evang., Des. et Sociorum. Parisiis, Tornaci, Romae 1933.

Не без причини появляються голоси критики проти появи щораз то нових підручників догматичної богословії, які часто не причинаються нічим до поступу богословської науки та до богословської науки не вносять нічого нового. Більшим успіхом і загальним приняттям тішаються монографії особливших богословських квестій, праці з обсягу мало або зовсім неспросліджених чи неопрацьованих ділянок або нові солідні опрацьовання

поодиноких догматичних трактатів. Вимогою нинішнього стану богословської науки є синтетичне зібрання й зіставлення та введення до догматики тих дослідних праць, що їх багато вийшло в останніх десятиліттях, передусім у повоєнних роках, зокрема з позитивної богословії, як напр. наука поодиноких св. Отців і церковних письменників про різні догми віри чи богословські kwestії (ось з нагоди ювілею св. Августина видано величезну кількість праць і статей, що освітлюють майже всю його науку й погляди), як також з історії схоластики, яку з кожним днем щораз більше досліджують і то не лише важніших її представників (напр. св. Альберт з нагоди проголошення його святим і учителем Церкви), але й менше відомих чи важних.

Та без сумніву треба щиро витати такі підручники, що відзначаються прикметами, яких в інших підручниках немає. Коли чи-то підходом до догматичних справ чи-то уявленнями і з'ясуванням цілості богословської науки чи своєю методою й системою причиняються тим способом самій богословській науці або її присвоєнням, словом коли вносять щось нового.

Підручник догматики о. проф. Дікампа треба зачислити до ряду таких, що їх поява не є зайва. Прихильна оцінка наукової католицької критики перших видань праці о. Дікампа в німецькій мові й висказане побажання, щоби ця праця появилася латинською мовою, як офіційною мовою теології і тим чином стала приступною іншим націям і можливою до вжитку в школах, спонукала о. Гофмана до перекладу на латинську мову. Головна вартість праці в тому, що автор дуже вміло отримав спекулятивну частину з позитивною і тут саме проявив велике знання історії догм (з цієї ділянки теж видав працю) і вмілість у своїх місцях те знання примітити. Між німецьким оригіналом і латинським перекладом у цих перших двох томах майже нема ніяких суттєвих різниць, крім деяких дрібних, що їх зрештою зроблено за апробатою автора; перенесено напр. розділ *de voluntate salvifica* з трактату *de Gratia* до трактату *de Deo Uno*. — Дуже цінною прикметою цього латинського видання це виказ літератури майже повний, хоч не вичерпуючий (цеж не підручник бібліографії), доведений до останніх днів (повніший, як у німецькому виданні). Література розміщена так, що загальну подано на початку праці, а описля до кожного трактату спеціальну. Та не лише це, але й до найменшої kwestії подано відповідну бібліографію. У виказі літератури заступлені крім обширних праць також спеціальні монографії а навіть розвідки й статті з наукових журналів. Цитування місць надзвичайно солідне з поданням точних даних, де цитований автор займається даною kwestією. Тому таке точне подання літератури вважаємо дуже корисною річчю, передусім у шкільнім підручнику; коли хто хоче в поодиноких питаннях основніше розглянутися, не потребує витрачати часу на вишукування і перегляд цілих творів, лише відразу погляне там, де трактується таке питання.

Автор беззастережний томіст. У всіх kwestіях держиться

науки св. Томи Аквінатського, а де є сумнів або спір про погляд св. Томи в якійсь справі, придержується томістичної школи (напр. *de cognitione futurorum liberorum per decreta praedeterminantia*). У вступі й в першому загальному трактаті про догматичну теологію наводить усі важніші похвальні вискази Папів про св. Тому, а передусім теперішнього Папи Пія XI, між іншим і цей, що „Церква науку св. Томи прийняла за свою“ (*Enc. Studiorum Ducem*). Пригадує канон (1366, §. 2) Кодексу Права Кан., який обов'язує у викладі філософії і теології держатися св. Томи.

Перший том починається спеціальним трактатом: „Введення в Догматичну Теологію“. В цій трактаті автор розбирає поняття богослов'я, її гідність, єдність і поділ, описує подрібно переходить предмет догматики і джерела догматичної богослов'я. Влучно з'ясовує завдання догматики, поняття догми і еволюцію догм. При кінці трактату подає короткий нарис історії науки догматики. Цей трактат заслуговує на вирішення, хоча він короткий та проте змістовний; справді добре „вводить“ в догматичну богослов'ю, дає погляд на цілість науки в давнішому й сьогодні, та притім основно пояснює деякі конечні поняття в студіях дальших трактатів. — В цій частині ми мали би лише закид проти такого формулювання догми, що догма є „*veritas a Deo immediate revelata...* etc.“ (т. I, ст. 12). Автор, як виявляється з його пояснень, правильно цей висказ розуміє, однак вислів, що сам у собі є неясний і двозначний міг би довести до помилкового погляду, наче догмою є лише те, що Бог безпосередньо комусь обявляє. Для зазначення, що догмою може бути лише те, що *immediate* міститься в Божім слові обявленім, а не те, що можна висувати з Божого слова, католицькі автори вживають точнішого формулювання, а саме „*dogma sensu stricto est veritas a Deo formaliter revelata (explicite sive implicite, revelatione mediata sive immediata respectu subiecti) etc.*“ Адже сьогодні для нас лише правда обявлена *revelatione mediata* може бути догмою. Об'явлення приватні, які одинокі могли би бути сьогодні *revelatio immediata* не можуть стати догмами обов'язковими до вірування для всіх людей. В наступних трактатах про Одного Бога, св. Трійцю, Бога Сотворителя і Христа Відкупителя автор придержується загально прийнятих у догматичній схем; ставить багато тез, дає всюди богословську кваліфікацію тези й переводить докази зі св. Письма й Передання, однак в доказах вдовольється наведенням текстів, а не розбирає і не пояснює їх здебільша.

Коли взяти під увагу, що праця автора це підручник, то треба признати, що загально зібрав багато матеріялу й торкнувся щонайменше кожної важнішої квестії. Однак виповнення тез, цебто матеріял вміщений у самих тезах не обширний, навіть скажемо занадто малий. Рідко де обіймає теза більше як дві сторінки, навіпаки досить часто кілька тверджень впродовж одної картки. З того випливають і деякі недостачі. Абсолютно за мало автор дає пояснень до тез; *status questionis* обмежується не раз до одного речення. Авжеж у шкільнім підручнику це одно з важніших. Закидів чи труднощів ніяких не ставить. Автор є досить обережний у надаванні цензур, та деколи здається таки за слабо кваліфікує тези (напр. II, 139 і 153), принайменше дає легшу цензуру, як інші богослови. Відносно богословських кваліфікацій тез уважаємо, що не вистарчає її подати, але теж треба подати рацію, чому ставимо саме таку а не іншу, основуючися в цім на рішеннях Церкви. Зрештою це робиться в усіх новіших богословських працях а й в підручнику повинно це зазначитися. Де-не-де трапляється неповна дефініція (напр. II, 135). Це впрочім дрібні недо-

тягнення. Крім прикмет вище відмічених, підручник о. Дікампа відзначається ясністю і при тім великою ядерністю викладу, що робить його цінним набутком для підручної богословської літератури.

На кінці ще одна справа. По появі енциклік теперішнього Св. Отця Пія XI про Схід і по порученні Ап. Столиці, щоби не лише по університетах чи богословських виділах, але й по семінаріях визначити лекції на виклад східної богословії, автор або перекладчик повинен був звернути увагу й на цю ділянку. Проте в підручнику, крім подання в бібліографії праці о. Жіжі, в усіх трактатах нема ніде згадки про погляди чи становище в деяких квестіях незєдиненої православної Церкви й православних богословів. А воно сьогодні вже й не так тяжко це зробити, як було давніше. Деякі праці православних богословів є перекладені на знані європейські мови й багато самі православні (для інформації) видають тими мовами, та й з католицького становища опубліковано вже декілька праць і багато розвідок, статей порівнюючої богословії так, що є в чім зорієнтуватися і з чого користати. Правда — в своїм короткім начерку історії згадує автор деяких визначніших східних Отців і богословів, але це замало. На кінці кожного тому додає автор індекс усього, що міститься в книжці, що робить користування підручником зручнішим. Очікуємо двох останніх томів, у яких будуть поміщені трактати про Ласку й Церкву (т. III) та про св. Тайни загалом і про кожну зокрема й про останні річи. (т. IV).

о. Б. Липський.

1. E. Herman, S. J. De „Ritu“ in Iure Canonico. Відбитка з „Orientalia Christiana“ з 1933 р. Num. 89, 8°, стор. 64 (від стор. 95—158).

2. Sacra Congregazione Orientale, Codificazione Canonica Orientale, Fonti, Fascicolo IX. Disciplina generale antica (sec. II—IX), 1933, 620, 6°. Fascicolo X. Disciplina bisantina — Rumeni, Testi di diritto particolare dei Rumeni, 1933, 880, 6°.

1. Накладом Папського Інституту Орієнтального в Римі появилася розвідка о. Германа Т. І. п. з. „De „Ritu“ in Iure Canonico“, як відбитка плідного в опрацюванні східних дисциплін журналу „Orientalia Christiana“. Автор, виходячи зі заложення, що нині так в обрядових квестіях, як і в питанні самого юридичного поняття обряду дещо знаходиться єще в стадії дискусії, а інше ще недосліджене, — ставить собі завдання цією розвідкою вказати на деякі нерозв'язані правничі квестії, зв'язані з обрядом, та подати їх розв'язку, щоби спонукати інших до обширнішого та глибшого опрацювання.

Щоби з'ясувати юридичне поняття обряду, автор на основі папських документів, почавши від XII ст., кодексу канонічного права та праці визначних каноністів подає історичний начерк еволюції в уживанні слова обряд (ritus). Воно хиталося межі означенням літургічних звичаїв та форм та означенням цілої дисципліни якоїсь Церкви, отже не тільки літургічних звичаїв,

але також дисциплінарних канонів та всіх законів, якими нормується свята Єрархія. З другим напрямі, т. є означування цілої дисципліни, слово „ritus“ еволюціонувало, почавши від XI ст., від розділу Східної Церкви від Західної. Описля подає автор дефініцію юридичного поняття „ritus“ в той спосіб: „Ritus est ordo iuris ecclesiastici, quo non solum res liturgicae sed universa quoque disciplina unius partis Ecclesiae universalis ordinatur“. У зв'язку з поданою дефініцією автор дає новий поділ церковного права на: 1. всесвітнє право цілої Церкви (ius universale totius Ecclesiae), — т. є понадобрядове право, що зобов'язує всіх без огляду на обряд; 2. спільне право цілої Східної Церкви (ius commune Ecclesiae Orientalis); в Східній Церкві, відмінно від Західної Церкви, є тільки деякі канони спільні всім східним партикулярним Церквам, що становлять ius commune Східної Церкви; 3. право поодиноких обрядів чи обрядових груп (ius singulorum rituum); 4. партикулярне право поодиноких обрядів (ius particulare singulorum rituum), ц. є право поодиноких епархій чи інших територіальних частей, що належать до одного обряду.

Потім вичисляє автор за „Statistica“ Східної Церкви з 1932 р. п'ять обрядових груп Східної Церкви, а це; александрийську, антиохійську, вірменську, византійську або грецьку та халдейську враз з їх обрядовим відмінням; подає негативні та позитивні критерії, на основі яких переводиться поділ на обряди та устійнює на основі заповіданих критеріїв, що в зміслі церковного права під обрядом (ritus) требв розуміти не вищі обрядові групи, а радше обрядові відміни, пр. не византійський обряд (бо це є обрядова група) а румунський, український обряд, не відмовляючи поділові на обрядові групи не лише — літургічного, історичного та наукового, але теж юридичного значіння. В четвертій та п'ятій частинах розвідки подає автор свою розв'язку двох важних юридичних квестій а іменно: 1. Чи Східні є обов'язані папськими Конституціями і декретами та рішеннями вселенських Соборів, що відбувалися на Заході (річ іде про ці церковні закони, в яких законодавець не зазначив виразно, що своїм законом хоче зобов'язати і східних); 2. Під яким оглядом орієнтали, що перебувають на чужій території зобов'язані держатися свого обряду.

Треба привитати цю розвідку про обряд в канонічній праві. Вона промощує шлях до точного опрєдєлення поняття „обряд“ (ritus), до остаточної ясної розв'язки питання зобов'язання східних папськими законами та рішеннями вселенських Соборів, що відбулися на Заході; до точного опрєдєлення цієї правової матерії, щодо якої орієнтали, перебуваючи на чужій території (прим. серед латинян) зобов'язані держатися правних приписів тої ж території та устійнює за „Statistica“ з 1932 р. східні обрядові групи та відміни. Треба підчеркнути в праці коротке та ядерне схоплення в дефініції юридичного поняття обряду в розумінні його як дисципліни якоїсь частини католицької Церкви; ця дефініція видається мені найкращою зі всіх дотеперішних мені відомих дефініцій поняття обряду (ritus). Влучним є в ній дефініювання обряду через genus proximum — „ordo iuris ecclesiastici“.

Поправки потребує таке місце на ст. 111: „praesertim in Ruthenis observatur quod fideles unius ritus non solum politice ad varios Status (Poloniam, Cecoslovacchiam, Jugoslaviam etc.) sed etiam ethnice ad varias gentes, Ucrainos, Rusinos, Croatas etc. pertinere possunt“. Українці (Ucraini) та Русини (Rusini) не є двома різними етнічними групами, а тільки частинами одної і тої самої національної групи¹⁾, яка приходить з огляду на ріжний ступінь національного розвитку з одної сторони та

¹⁾ Поп. Sacra Congregazione Orientale — Statistica, 1932. ст. 169.

денаціоналізуючі тенденції сторонніх державних чинників з другої сторони, що під їх пануванням поодинокі частини цієї національної групи находилися, чи находяться, під ріжними назвами, як Русини (давна історична назва), Малороси, Українці.

2. В 1933 р. появились два дальші об'ємисті томи джерел східнього права церковного. В першій томі (т. є в IX з черги томів джерел) подається східню церковну дисципліну перших девяти століть в цей спосіб, що під поазбучно упорядкованими гаслами канонічної матерії подається текст даних канонів в латинській мові. Над редакцією тому працювали о. Акацій Кусса, Василяннин з Алепо, відпоручник Мелхітів і о. Гарабед Амадуні, Мехітарист з Венеції, відпоручник Вірмен, поділивши між собою працю так, що о. Амадуні займався Канонами Апостолів, вселенських Соборів Нікейського I, Константиногородського I, Ефезського та всіх помісних, а о. Кусса займався канонами вселенських Соборів Халкедонського, Нікейського II, Константиногородського IV, Трулянського, двох соборів Картагінських (р. 255—56 і р. 419) та всіх Отців. Головними джерелами, з яких вони черпали давні канони до свого тому були: Pitra — *Iuris Ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, 2 томи; Migne — *Patr. Gr.* т. 31 і 137 та Mansi-Collectio Conciliorum, т. 4. — З давних канонів не взято до обговорюваного тому всіх тих канонів, що не є дисциплінарними; отже пропущено всі ці канони, що містять в собі приписи—обрядові, моральні, аскетичні, канони догматичні, карні, видані для потреб і умовин перших століть християнства, а які нині не мають примінення. — Цілий том, що є виданий в першій мірі для потреб Кодифікаційної Комісії східнього церковного права, є рівночасно з огляду на свою систематику цінним твором для всіх, що цікавляться основним законодавством східніх Церков.

В другому тому (т. є в X з черги томів джерел) є подані рівнож під поазбучно упорядкованими гаслами канонічної матерії тексти партикулярного права цілої румунської Церкви, на яке складаються конституції римських папів, декрети римських конгрегацій та канони провінціональних Соборів. Матеріал до тому призбирав і усистемізував о. канонік Іван Балян, конзультор Кодифікаційної Комісії від румунської Церкви.

о. Др. Лев Глинка.

Hegel nel centenaria della sua morte. Pubblicazione a cura della facolta di filosofia dell'Universita cattolica del sacro Cuore. Supplemento speciale al volume XXIII (Dicembre 1931) della Rivista di Filosofia Neo — Scolastica. Milano 1932, стр. 395.

Дня 14 листопада 1931 р. філософічний світ обходив столітній ювілей смерті Юрія Вільгельма Фридриха Гегеля (1770—1831), котрий того ж дня 1831 р. умер на холеру в Берліні. Несподівана смерть славного філософа порушила до глибини тодішній філософічний світ. Одні хвалили його наче подібного до Христа (Marheinecke), а другі ганили як автора ганебної філософії (Schopenhauer). Не дасться заперечити, що гегеліянські

теорії мали великий вплив на культуру і сучасну цивілізацію з наслідками позитивними й негативними. Неосхолястичні професори філософічного факультету на католицькій університеті Св. Серця в Медіоляні видали цей поважний том, щоби представити розвій гегеліянзму в різних краях, а саме в Америці й Ірландії, де не було природних диспозицій до високої метафізичної спекуляції, в Росії і Німеччині, де доля Гегеля не була ні глибока ні триваюча, — у Франції й Італії, де гегеліянзм дійшов до найдальшого логічного розвою. Видавці зібрали праці різних неосхолястичних учених на вище подані теми і видали їх в оригінальній мові їх авторів:

- Carlo Mazzantino, Libero docente di Filosofia: Lo Hegelismo in Italia.
 A. Forest, Docteur des lettres, Chargé de conférences à l'Université de Poitiers: L'Hegelianisme en France.
 P. Erich Przywara S. J.: Der Hegelianismus in Deutschland.
 Leslie J. Walker S. J. M. A. (Oxon. a Lond.), Lecturer in Philosophy in the University of Oxford: Hegelianism in Great Britain.
 James H. Ryan, Rector of the Catholic University of America, Washington D. C.: Hegelianism of America.
 Leonida Gancikoff, Dottore in Filosofia: L'Hegelianismo in Russia.
 Dr. Theol. et phil. Joseph Engert, ö. o. Hochschulprofessor für Philosophie, p. t. Prorektor Phil.-Theol. Hochschule, Regensburg: Die Grundprobleme der philosophischen Denkens und Hegel.
 Guido Gonella, Dottore di Filosofia: I dualismi nella Dottrina et icogiuridica di Hegel.
 Vincenzo La Via, Libero docente di Filosofia: L'autocritica dell'idealismo.

На доповнення є там ще поміщені додаткові праці:

- Eric Przywara: Lo Hegelianismo in Germania.
 Leslie J. Walker: Lo Hegelianismo in Gran Bretagna.
 Giuseppe Engert: I problemi fondamentali del pensiero filosofico e Hegel.
 James H. Ryan: L'Hegelianismo in America.

Для історії нашої філософії є цікава праця Леоніда Ганчикова про історію гегеліянзму в Росії. Ця історія виказує, що ідеалізм Гегеля прийняла російська філософія з великим довірям і признанням. Однак життява проба виказала в гегелівській системі чимало суперечностей і недотач. Філософічна спекуляція Росіян перейшла до реалізму, блукала по манівцях матеріалізму й позитивізму. В другій половині XIX ст. проявляється змагання створити в Росії самостійну, оригінальну філософію із містично-аскетичною тенденцією, що відзеркалює душу східно-російського християнства. Між представниками цього напрямку відзначився Володимир Соловйов (ур. в Москві 1853, помер як католик 1900 р.). Цю пробу введення нових філософічних думок спинили більшішки, що знищили всі умовини свободного духового розвою. Вони привернули матеріалізм Фєрбаха та вжили діалектичної методи Гегеля, переробленої в матеріалістичнім зміслі по думці Маркса й Енгельса.

Замітним є, що при деяких працях є зібрана бібліографія, яка відноситься до даного предмету.

При кінці книжки є поміщений повний катальог видань католицького університету Св. Серця в Медіоляні.

о. Др. М. Конрад.

Всячина — хроніка

(Varia — chronica)

З греко-католицької Богословської Академії у Львові. Літній семестер акад. року 1933/34 почався на греко-кат. Богословській Академії 1 березня б. р. В Академії вписаних було у зимовому семестрі: 327 звичайних та 4 надзвичайних слухачів, і так: 1. на Фільософічнім Виділі — звичайних слухачів 183, (99-І р., 84 — II р.), 2. на Теологічному Виділі — звичайних 144 (62 — III р., 53 — IV р., 29 — V р.) та 4-ох надзвичайних.

В порівнянні з попереднім роком фреквенція на Бог. Акад. в акад. році 1933/34 зросла о 42 слухачів (22 на Ф. В. — 20 на Т. В.).

† **О. Маврикій де ля Тай** (Mauritius de la Taille).

В Римі помер визначний католицький богослов, професор на Папським Григоріянським університеті, о. Маврикій де ля Тай.

О. Маврикій родився 30. XI. 1871 у французькій місті Самблянсай (Semblancay), Турської Епархії. 1890 р. вступив до Т-ва Ісусового в Кентербері в Англії, а зложивши там по двох літах обіти, віддався студіям через два літа в тому ж місті, а опісля через три літа студіям філософії в Джерсей. 1899 р. розпочав богословські студії в Парижі, продовжував їх до 1901 р. в Ліоні, а закінчив їх, перешкоджений недугою, в давній Кентерберійській Колегії. Від 1904 р. сповняв обовязок професора богословії на католицьким університеті в Анжу у Франції, а 1919 р. зістав покликаний до Риму на Папський Григоріянський університет, на якому викладав догматику на дворічній вищій курсі магістерії. На пості професора так на університеті в Анжу, як також на Григоріянським університеті в Римі (від 1919 р.) зеднав собі о. Маврикій загальні симпатії так слухачів, як професорів. З наших теологів слухав його і габілітувався в нього о. Др. Й. Сліпий („Богословія“ подала його переклад про слово „Православя“, гл. т. IX, 1931, ст. 157—159).

Споміж його опублікованих праць загально відомим та високоцінним є його твір „Mysterium Fidei“ 1921 р. Про нього писав о. Джоїс (Joyce) в Dublin Review Jan. Jun. 1931 такими словами: „Non immoderate loquemur si affirmare audebimus, nullum aliud post Conc. Vaticanum editum opus, tantopere in se omnium oculos convertisse, quam Mysterium Fidei. Immensus, qui in eo collectus

est, scientiae thesaurus; novum etiam consuetis veritatibus affusum lumen; acumen in arguendo dialecticum, et quae per totum opus spirat suaviter pietas, vix ullum primo etiam intuitu latere potest. Quam vero ingens ubique studium excitavit, vel ex disputationibus quibus locum dedit colligi potest". (Цитат за „Gregorianum“ 1933, Fasc. 4, ст. 637). — Неопублікованими осталися дві великі невикінчені ще праці покійного, а то: 1) „De gratia“, 2) „De ente supernaturali“.

Глибоко побожний та відданий Божому Провидінню за життя о. Маврикій помер, як годиться монахові та справжньому богословові, з останніми словами на устах: „Dieu soit bénit“.

Число студ. богословії в Чехо-Словаччині 1933/4 р. Часопис чехословацьких богословів „Музеум“ подає в I-шій числі ц. р. перегляд студентів богословії, які студіюють на трьох університетах (2 праські, 1 оломуцький) та в 13 дієцезіяльних семінаріях. Загальне число всіх студентів богословії виносить 1.712, з чого 545 припадає на три університети, решта на семінарські заведення. В тому загальному числі є після народности: 594 Чехів, 372 Німців, 354 Словаків, 74 Мадярів, 22 Поляків, 43 закарпатських Українців, один Лужичанин і 11 інших. Після училищ припадає на Оломуц 310, на праський Карловий університет 141, на праський німецький університет 94, на семінарії в Берні 162, в Градці 136, в Літомерицях 136, в Тернаві 136, в Будіовичах 114, в Кошицях 75, в Нітрі 72, в Спишу 72, в Бистриці 64, в Пряшеві 53, в Виднаві 52, в Ражнаві 32, в оломуцьких Домінікан 22, в оборитських Редемптористів 45. Крім цього студіює за границею 59 чеських богословів, а в різних монастирських заведеннях, які не є обняті загальним числом, 161 так, що всіх студіюючих разом є 1936. Мимо цього дається ще відчувати брак духовенства а навіть вакують деякі богословські катедри. Так напр. на праськім Карловім університеті бракує професорських сил до Ст. Завіту, церковного права і пасторальної, а на праськім німецькім університеті є необсаджені чотири предмети: історії Церкви, пасторальної, догматики і східних мов. Виклади після скількості годин виглядають так: На оломуцькім богосл. факультеті є тижнево 103 годин, в тім 16 годин вправ, на праськім Карловім є 80 годин, в тім 22 годин вправ, на праськім німецькім є 70 годин, в тім 9 годин вправ. Подекуди є проголошені надзвичайні години викладові: про католицьку акцію, про охорону церковних памяток, про вавилонську й асирійську культуру в розкопках, про літургії нез'єднаного Сходу і кирило-методіївське питання. Склад професорських сил на чеських богословських факультетах є такий, що на 17 членів є 10 звичайних і надзвичайних професорів, решта доценти, супленти, згл. асистенти.

Коли порівняти ці числа з числами нашої Богословської Академії, то виходить, що Академія має більше число слухачів, чим найсильніший в Чехах оломуцький факультет, рівнож більше годин тижнево (125) та більше число професорських сил і різнородних викладів.

Хорватська Богословська Академія в Загребі, анальогічна до Бог. Наук. Т-ва у Львові, відбула 6. ІІІ. 1934 р. 11 з черги Загальні Збори. Замість голови згромадження Дон Франа Буліча, відомого археолога дальматійських країв, котрий ізза старости не міг бути прийвним у Загребі, перевів Збори містоглова проф. др. Фран Барац, який у довгій промові зясував відносини у нинішньому науковому світі, звернувши зокрема увагу на хорватський нарід. У добі різних модних течій з виразно протихристиянським наставленням, завданням католицьких учених є оборонити віру й культуру перед нападами ворожих таборів. На католицизм у Югославії ідуть напади не лише зі Заходу але й зі Сходу, тому вдвоє трудніша праця чекає хорв. кат. вчених і ХБА. З голосом хорв. учених мало хто дотепер числився та така доля стрічає усюди кат. науку. Як приклад наводить предсідник філософа й лювенського професора а пізнішого кардинала Mercier-а та знаменитого етнографа Schmidt-а, автора „Ursprung der Gottesidee“. Їхня праця не находила узнання. Та сьогодні схолястика має домінуюче значіння у Церкві й шану в противних філософічних напрямках, а хто не знає Schmidt-ових ідей, не може мати претенсій на сучасного вченого. На кінець зясовує бесідник завдання на найближчу майбутність хор. кат. учених, а саме вратувати перед цілковитим упадком нову генерацію, молодь, устійнити її релігійне переконання та охоронити її перед нападами модернього безбожництва.

Як видно зі звіту секретаря постійні видання обмежено до місячника „Bogoslovsk-oї Smotr-и“- Крім 6 ч. релігійно-церковного журналу „Croatia Sacra“ та брошури дра А. Жівковича „Культурний большевизм“ не вийшла ніодна публікація накладом ХБА, а це з причини дуже лихого господарського стану. Рівнож не можна було видати „Словянського Збірника“, хоч матеріял уже давніше є зготовлений.

Протягом ц. р., як прийнято на засіданні Виділу, має вийти 7 ч. „Croatia Sacra“ та „Вістник Старословянської Академії“. Діяльність назовні ограничалася до двох циклів рефератів з обсягу філософії, теології та аскетички, виголошуваних перед аудиторією, звичайно до 100 слухачів, у салі товариства св. Єроніма в Загребі. Бібліотека значно не побільшилася, бо прибули тільки надіслані до рецензій книжки. Обіймає вона 1500 творів у понад 2000 томах. Також не можна було бібліотеки скатальогувати ізза браку гроша.

Збори вислали телеграфічне поздоровлення Дон Франу Булічеві, котрий під теперішню хвилю перебуває над працею у Сплітським Археологічним Музею.

Errata: У попередній книжці „Богословія“ на ст. 262, стрічка 2 з дол. в поданому заголовку праці др. Левіцького надруковано хибно 1396 р. а має бути 1596 р. Ред.

Богословське Наукове Т-во (Societas Theologica)

VII Загальні Збори Богословського Наукового Товариства у Львові відбулися 26 грудня 1933 р. в авлі Духовної Семинарії. До президії Зборів увійшли о. др. Василь Масцюх як предсідник і др. Константин Чехович як секретар. — Збори відкрив Голова БНТ о. Ректор др. Йосиф Сліпий, згадуючи перш усього померших членів Т-ва: дра Ковшевича, о. мітрата Ол. Бачинського, о. Т. Бородайкевича і о. дра Фіголя. Присутні повстанням з місць вшанували їх пам'ять.

Після того Голова БНТ о. Ректор Др. Сліпий дав загальний звіт з діяльності Т-ва за останній час, підчеркуючи, що рівно десять літ тому в тій самій салі приступлено до оснування БНТ. Була це переломова хвилина в діях української богословської науки. Треба було побороти спочатку багато труднощів, які здавалися іноді не підсилу, та будувати з нічого. Але вже в короткому розмірно часі, за несповна десять літ, БНТ стало на міцній основі й нині може похвалитися неабиякими здобутками. БНТ за цей час видало XI томів тримісячника „Богословія“, XII томів „Праць Богословського Наукового Товариства“, XIII томів „Видань Богословського Наукового Товариства“, розбудувало бібліотеку, призбирало чималий архів рукописів і т. д.

В дальшу чергу Голова БНТ вказав на те, що згідно з постановами попередніх Загальних Зборів появилася на сторінках „Богословія“ праця о. дра Л. Глинки з оцінкою проєкту нового подружого закону в Польщі, а крім того цілий ряд інших праць, що вийшли теж окремими відбитками. Завдяки підтримці БНТ др. Вол. Січинський з Праги закінчив вже свої науково-дослідні праці про храм св. Юра у Львові і приготував до друку наукову монографію. З рамени БНТ підготовано спільно з Українським Католицьким Академічним Сеніоратом цілий цикл публичних викладів з метою поширяти католицький світогляд серед української інтелігенції. Журнал „Нива“ вже перейшов на власність БНТ.

Секретар Т-ва др. К. Чехович подав звіт з діяльності БНТ у ділянці організаційній, науково-видавничій та репрезентативній за час від останніх Загальних Зборів, повідомляючи рівночасно, що докладніші відомости про це опубліковано вже у друкованому звіті БНТ за перше десятиліття його існування.

Скарбник Т-ва о. др. Л. Глінка вказав на те, що розходи Т-ва все ще перевищують суму приходів. Недобір є впливом того, що не всі члени Т-ва вирівнали свої членські вкладки. У зв'язку зі своїм світом о. др. Глінка запропонував Загальним Зборам такі резолюції: 1) „З. Збори БНТ звертаються з проханням до присутніх, щоби приєднували членів та передплатників для БНТ і „Богословії“ так зпоміж клиру як і зпоміж мірян“, — 2) „З. Збори БНТ констатують, що для успішного розвою БНТ та його видавничої діяльності — кінцевим є створення постійного видавничого фонду БНТ, тому взивають присутніх до спопуляризованя в українській суспільности ідеї жертв на видавничий фонд БНТ“.

Директор бібліотеки БНТ о. др. М. Конрад виказав у своєму звіті, що стан бібліотеки збільшився о 720 томів.

Після звіту о. сов. Лади від Контрольної Комісії ухвалено уступаючій Раді абсолюторію. Комісія-матка, зложена з др. М. Чубатого, о. др. Г. Костельника і о. С. Рудя, запропонувала Зборам вибрати цілу Раду у попередньому складі а до Контрольної Комісії запропонувала о. сов. Галянта, о. сов. Ладу і о. віцекертора Малиновського. Більшістю голосів Збори прийняли цю пропозицію Комісії-матки.

Дезідерати З. Зборів торкалися справи стягання залеглих вкладок, справи поширювання друком публичних викладів та справи опублікування скороченого звіту з діяльності БНТ за перших десять літ у латинській мові.

Засідання Ради Богословського Наукового Товариства у Львові відбулося в суботу 3 березня 1934 р. На цьому засіданню відчитано грамоту Митрополичого Ординаріату з затвердженням Голови БНТ о. Ректора др. Й. Сліпого та відпоручника Митрополичого Ординаріату о. кан. В. Лициняка. Заяву о. др. Л. Глинки, який не прийняв вибору на скарбника БНТ, прийнято до відома й передано ведення рахунків о. Голові.

О. Голова повідомив, що на черзі до друку є тепер праця дра В. Січинського про храм св. Юра і праця др. Сальомії Цюрох про історію монастирів С.С. Василіянок. Крім того БНТ має працю М. Возняка про М. Шашкевича і його кружок.

Видатки на редакцію і адміністрацію „Ниви“ зменшено а передплату на „Ниву“ обнижено на 12 зол. Для всіх, хто є передплатником і „Ниви“ і „Богословії“ установлено спільну передплату 20 зол. річно.

Як звичайних членів БНТ прийнято: 1) о. Євгена Модрицького (Судова Вишня), 2) о. Володимира Кучабського (Львів), 3) о. Йосифа Годунька (Львів) і 4) о. Сидорова (Турівка).

Книжки й часописи

(I Libri et II ephemerides)

I

Временникъ. Научно-литературныя Записки Львовскаго Ставропигіона на 1934 годъ. Львовъ 1933. Типографія Ставроп. Інститута. Ст. 118. 12^о.

Науковий Збірник Товариства „Просвіта“ в Ужгородъ за 1932 рѣк. Рѣчник IX. Ужгородъ 1932. Книгопечатня Юлія Фелдешія в Ужгородъ. Ст. 155. 8^о.

Українсько-Московська війна 1920 р. Оперативні документи штабу армії У. Н. Р. під ред. ген. В. Сальського. Праці Українського Наукового Інституту. Том XV. Варшава 1933. Ст. 401. 8^о.

о. Глинка Лев Др. — Чехович Константин Др.: Богословське Наукове Товариство у Львові в першій десятиліттю свого існування (1923—1933). Львів 1934. Накладом Товариства. Ст. 92. 8^о.

Зілинський Іван: Карта українських говорів. Варшава 1933. Праці Українського Наукового Інституту. Том XIV. Ст. 20 + 1 карта. 8^о.

Івасюк І.: Кредитова кооперація на Україні. Варшава 1933. Праці Українського Наукового Інституту. Том XI. Ст. 119. 8^о.

о. Каровиць М. ЧСВВ.: Велика реформа Чина св. Василя Великого 1882 р. Львів 1933. Видавництво Чина св. Василя В. Ч. I. і II. Ст. 225 + 202. 8^о.

Конрад Микола Др.: Нарис історії старинної філософії. Перша части Філософія Далекого Сходу. Львів 1934. Видання „Богословії“ ч 15. Ст. 54. 8^о

Маковський Василь: Талергоф. Спогади і документи. Львів 1934. Накладом автора. Ст. 260. 8^о.

Spomenica grkokatolika Križevake Biskupije za godinu, 1934, posvećeno 1900-godišnjici Hrista Spasitelja. Zagreb 1934. Izdao Dr. Janko Šimrak. Tiskara Narodne Prosvjete. Ст. 388^о 8^о.

Bocheński Innocenty Dr.: Die Lehre vom Ding an sich bei Straszewski. L w ó w 1932. Nakładem Księgarni św. Wojciecha. Ст. 106. 8^о.

Diekamp Franciscus: Theologiae dogmaticae manuale quod secundum principia S. Thomae Aquinatis. Volumen II. Tornaci (Belgium) 1933. Typis Societatis S. Joannis Evangelistae. Ст. 454. 8^о.

Grabmann Martin: Die Aristoteleskommentare des Simon von Faversham. München 1933. Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaft. Heft 3. Ст. 40. 8^о.

Klostermann Erich Dr.: Origenes Werke. Elfter Band Origenes Matthäuserklärung. II. Die lateinische Übersetzung der Commentariorum series. Leipzig 1933. Verlag der J. C. Hinrichsen Buchhandlung. Ст. 304. 8^о.

Kowalski Kazimierz Dr.: Filozofja Augusta Hr. Cieszkowskiego w świetle zasag filozofji św. Tomasza z Akwinu. Studium porównawcze. Poznań 1929. Nakładem Księgarni św. Wojciecha. Ст. 246. 12°.

Kowalski Kazimierz Dr.: Odrodzenie nasze w miłosierdziu. Odbitka z Ruchu Charytatywnego. Poznań 1933. Ст. 15. 8°.

Kowalski Kazimierz Dr.: Zagadnienie piękna. Lwów 1932. Nakładem Księgarni św. Wojciecha. Ст. 92. 8°.

Lang Albertus Dr.: Henrici Tötting de Oyta quaestio de veritatibus catholicis. Opuscula et textus historiam Ecclesiae eiusque vitam atque doctrinam illustrantia. Series scholastica. Fasc. XVI. Monasterii 1933. Typis Aschendorff. Ст. 28. 16°.

Łapot Josephus: De eleemosyna. Kielcisi 1933. Typis officinae S. Josephi, Karczówka. Ст. 91. 8°.

Padovani Umberto A.: Arturo Schopenhauer. Pubblicazioni della Università Cattolica del Sacro Cuore. Serie prima: Scienze filosofiche. Vol. XXI. Milano. 1934. Società Editrice „Vita e Pensiero“. Ст. 230. 8°.

Soubigou P.: L'enseignement de Saint Paul dans les épîtres de l'année liturgique. Paris VI 1933. P. Lethielleux, éditeur. Ст. 309. 12°.

Wais Kazimierz Dr.: Kosmologja szczegółowa. Część II. Gniezno 1933. Ст. 169. 8°.

II

Дзвони. Львів (Японська 7).

1933. ч. 11—12. *У. Кравченко:* З вертепу. *Н. Королева:* Мумтаз-і-магаль. З перекладних віршів; *Й. В. Геме:* Піснь мандрівника ніччю. З творчости молодих; *Славчик Олена:* Свят-вечір. *Дж. Паніні:* Пайдократія. *Андре Мороа:* Американські прилавки (століття поступу, сучасні політ.-суспільні спроби, зміна духа). *М. Луцицький:* Вплив жидів на сучасне письменство й культуру. *М-р. П. Ісайв:* Корінь криз і вихід з них. *С. Лишкевич:* „Між двох сил“ (оцінка книжок 95 гр. Укр. Бібл.) *С. Шелухин:* Слова і факти (відповідь на спростування І. Раковського; докінчення). *Редакція:* Звідки походить Русь (спеціалістам з УЗЕ). *Р. Монцібович:* Університет і світогляд. *Х.:* На сторожі ідей. Хроніка. Рецензії. Чорна ліста довжників. Нові книжки і т. д.

1934. ч. 1—2. *В. Пачовський:* Листвинська битва. *Б. Ленкий:* Із „казки могого життя“. *Ю. С.:* Кольомбіна (під карнавал). *Г. Костельник:* Цар над соняшниками. *У. Самчук:* Волинь. *† М.:* З відродження катол. думки у світовій літературі (Виймок з творчости Йоргенсена. Давний і християнський натуралізм. Святі героями новітніх повістей). *С. Лишкевич:* На українському Парнасі (оцінка нагороджених книжок: С. Гординського, Б. Кравціва, Ж. Процишина, Г. Журби і Ст. Левинського). *Н. Коцубей:* Спроба оформлення синтези сучасного. *В. Кучабський:* Українська державна путь. З преси. Хроніка. Рецензії і т. д.

Добрий Пастир. Станиславів (Липова 11).

1933. ч. 3. *о. Д. Ткачук ЧСВВ:* Хто заснував згромадження СС. Службниць Неп. Зачаття Прч. Діви Марії? *о. Д-р В. Василук:* Почитання Найсв. Серця Ісуса й „Апостольство Молитви“ в посланнях і зарядженнях Високопреосв. Григорія Хомишина. *о. О. Орський:* Корпораційний устрій у світлі енцикліки Пія XI. „Quadragesimo anno“. *В. Д.:* Статистика католицького Сходу. На вибрані теми і т. д.

Душпастирь. Ужгородъ (Епархіяльна Касса).

1933. ч. 9—10. *Д-р А. Немет:* Основны понятія о поганскихъ миссияхъ. *Ignotus:* Замѣтки къ объясненію евангел. изгнанія демоновъ. *Нето:* Что

такое то: „бѣсъ полуденный“. *о. Г. Станинецъ*: Необходимость еще одной газеты для Подк. Руси. *А. Плицкий*: Часопись что намъ „непотребна"? Отъ Епископа Мукачевскаго і т. д.

***За Соборність.** Луцьк (вул. 3 мая 28).

1933. ч. 7 *Sursum corda*. *І. В.*: Т-во Петра Могили про сучасне положення в Православній Церкві в Польщі. *Самовидецъ*: В Почаївській Лаврі 10 вересня 1933 року. *К. М.*: Відгомін Почаївських подій в пресі. *Б.*: В боротьбі за Автокефальну Православну Церкву в Польщі. *Credo*: У чому Голгофа Православя в Польщі.

Збірник Хліборобської України. Прага II (Resslova 2).

1933. Том II. *Н. Кочубей*: Вступне слово. *В. Кучабський*: Завдання Гетьманського руху на Західній Україні. *В. Залозецький*: Прояви кляскратичного світогляду в реформістичних течіях Зах Європи. Недопустимі методи політичної боротьби. Лист *В. Липинського* до *Василя Кучабського* з 15. грудня 1930. З листа *В. Липинського* до *Володимира Залозецького* з 24. січня 1931 і т. д.

Життя і Право. Львів (Ринок 43).

1933. ч. 3. Пятиліття нашого Видавництва. *Проф. Д-р М. Аллерганд*: Кілька слів про відношення к. ц. п. до пізніше виданих законів. *К. Л.*: Перший зїзд леканів Адвокатських Рад. *Мір. М. Бараболяк*: До § 1431 ц. з. і арт. 1 права про устрій Загальних Судів. *Л. Г.*: III. Міжнародний Конгрес карного права в Палермо. Організаційний рух С. У. А. і т. д.

Нива. Львів (Комерника 36).

1933. ч. 10. Каум. *о. С. Матковський*: Похвала або культ Пресв. Діви Богородиці в гр.-кат. Церкві. *Священник*: Ми самі винні трохи, що воно так є. *Б. Горалевич*: Духовенство в бельгійським Бурембонді. *о. В. Р. Рабій*: Дещо з лемківської сторони. *о. Д-р Г. Костельник*: Український переклад єрейського молитвослова. *Х.*: З голосів преси. *о. Ю. Дзерович*: Вісти з наших установ. *Всячина* і т. д.

1933. ч. 11. *Митрополит Андрей*: Духовна Семинарія це символ Церкви. *о. Д-р Йосиф Сліпий*: Зі столядесятилітньої перспектив. *Д-р Олександр Надраба*: Нашим духовним Старшинам з львівської Дух. Семинарії. *Х.*: Ювілейні торжества львів. Дух. Семинарії. *Я. Яцикевич*: На шлях духовної обнови народу. *Всячина* і т. д.

Analecta Bollandiana. Bruxelles (Société des Bollandistes 24).

1933. Fasc. III—IV. *P. Peeters*: Une Vie grecque du pape S. Martin I. *H. Delehaye*: Constantini Acropolitae, hagiographi byzantini, epistularum manipulus. *A. Wilmarit*: Les reliques de S. Ouen à Cantorbéry. *Baudouin de Gaiffier*: La controverse au sujet de la patrie de S. Emilien de la Cogolla. *P. Grosjean*: La prophétie de S. Malachie sur l'Irlande. *Pl. Lefèvre*: Le miracle eucharistique de Bruxelles. Bulletin des publications hagiographiques.

Annales Misiologicae. Poznań (Gwarna 14).

1933. Rok VI *O. W. Schmidt*: O istocie modlitwy i ofiary u Indjan Selisch w Ameryce Północnej. *Ks. D-r W. Hozakowski*: Misje a Królestwo Boże na ziemi. *Ks. D-r K. Kowalski*: Cnota teologiczna nadziei a misje. *D-r Leon Koczy*: Misje polskie w Prusach i na Pomorzu za czasów Bolesławów. *Ks. D-r J. Nowacki*: Opactwo Cystersów w Szpetalu a misja pruska biskupa Chrystyjana. Informacje, etc.

Antike und Christentum. Münster i. W.

1933. H. 2. Die Blutsalbung des Soldaten mit der Lanze im Passionsspiel Christus Patiens. Der Einfluss des Origenes auf die Beurteilung der Epilepsie und Mondsucht im christlichen Altertum. Der Ausschluss der Besessenen von Oblation und Kommunion nach seinen kultur- und religionsgeschichtlichen Grundlagen unter-

*) Книжки й часописи зазначені зізвдкою є некатол. теол. видання.

sucht. Die Eingliederung des Taufsymbols in den Taufvollzug nach den Schriften Tertulians. Echo aus Antike und Christentum, etc.

Archivum Historicum Societatis Jesu. Roma (Borgo S. Spirito 5).

1933. Fasc. 2. *S. Tromp S. I.*: De manuscriptis praelectionum Lovaniensium S. Roberti Bellarmini S. I. *S. Bednarski S. I.*: Déclin et renaissance de l'enseignement des Jésuites en Pologne. *A. Jaeger*: Caaro, der Ort des Martyriums der Diener Gottes Roque Gonzalez de Santa Cruz und Alfons Rodriguez. *O. Marchetti S. I.*: Un'opera inedita su di una mistica del 700 attribuita al P. Scaramelli S. I. Textus nediti vel rarissimi. Commentarii breviores, etc.

Ateneum Kapłańskie. Włocławek (Seminarjum Duchowne).

1933. Tom 32. Z. 1. *Ks. Dr. K. Wilk*: Św. Paweł jako wzór duszpasterza. *Ks. Dr. J. Pastuska*: Prądy materialistyczne w filozofii współczesnej. *Ks. J. Unsłach*: Naturalizacja francuska a duszpasterstwo polskie. Sprawy pasterskie i religijno-społeczne. Przegląd naukowy, etc.

1933. Tom 32. Z. 2. *Ks. Wł. Karasiewicz*: Wychowanie współczesne a religja. *Feliks Koneczny*: Tło cywilizacyjne odsieczy wiedeńskiej. Sprawy pasterskie i religijno-społeczne. Przegląd naukowy, etc.

1933. Tom 32. Z. 3. *Ks. J. Dr. Borowski*: Zagadnienie miłości ojczyzny czy sprawiedliwości społeczno państwowej w drugim kazaniu sejmowym Ks. Piotra Skargi? *Ks. Dr. A. Jankowski*: Wychowanie i nauczanie. *Ks. Dr. Wł. Dziubek*: Ks. Jakób Wujek jako tłumacz Psalterza Dawidowego (c. d.). Sprawy pasterskie i religijno-społeczne. Przegląd naukowy, etc.

1933. Tom 32. Z. 4. *Ks. Dr. Józef Pastuska*: Filozofja H. Bergsona. (Próba syntezy). *Ks. Dr. A. Roszkowski*: Kartele w oświeceniu katolicko-społecznym. *O. Bernard*, *Karmelita Bosy*: O Rafał Kalinowski, Karmelita bosy. (Z okazji 70-tej rocznicy powstania styczniowego). Sprawy pasterskie i religijno-społeczne, etc.

Biblica. Roma (Piazza della Pilotta 35).

1933. Fasc. 4. *A. Kleinhaus*: Der Studiengang der Professoren der Hl. Schrift im 13. und 14. Jahrhundert. *A. Mallon*: Deus fortiterres au pied des monts de Moab. *A. Vaccari*: Antica e nuova interpretazione del Salmo 16. *A. Bea*: Lucrari mundum perdere animam. *F. Diekamp*: Nikomedes ein unbekannter Erklärer der Apokalypse. *P. Joüon*: Divers emplois métaphoriques du mot „Yād“ en hébreu. *J. Ziegler*: Das Heuschreckengleichnis. *F. Zorell*: Gibt es im Hebräischen ein „ki recitativum“? Recensiones, etc.

Bogoslovskaja Smotra. Zagreb.

1933. Broj 4. *Brusić Vlado*: Crkva Navješnja Bl. Dj. Marije na Košljunu. *Žuvić Nikola*: Sastav Otkrivenja sv. Ivana. *Wagner Vjekoslav*: Povijest katoličke crkve u Srbiji. Prikazi, izvještaji, bilješke, etc.

Divus Thomas. Piacenza (Collegio Alberoni).

N. 4—5. *E. Nevent*: Du mérite de convenance chez le juste. *P. Castagnoli*: L'Opuscolo „De forma abs lutionis“ di San Thomasso d'Aquino. *J. F. Rossi*: An textus quidam D. Thomae quem „maculista“ suum faciunt genuinus sit. *S. Bersani*: De mente Cardinalis Caietani circa vim conclusionum quinque viarum. *G. M. Perrella*: L'figli di Dio“ e le „figlie dell'uomo“. *G. Crosignani*: A proposito di interpretazione scritturale. Operum iudicium, etc.

Ephemerides Liturgicae. Roma (Via Pompeo Magno 21).

1933. Fasc. 5. *J. M. Hanssens*: Le texte du Liber officialis d'Amalraire. *B. Botte*: La première fête mariale de la liturgie romaine. *A. Raes*: Le consentement matrimonial dans les rites orientaux. *Pl. de Meester*: Autour de quelques publications récentes sur les habits des moines d'Orient. Documenta et commentaria, etc.

1933. Fasc. 6. *J. M. Hanssens*: Le texte du Liber officialis d'Amalraire. *J. Fr. RIVERA*: La controversia adopcionista del VIII y la ortodoxia de la liturgia mozárabe. Documenta et commentaria, etc.

Gregorianum. Roma (Piazza della Pilotta).

1923. Fasc. 3. *S. Tromp*: Disputationes S. Roberti Bellarmini de praedestinatione. *J. de Ghelinck*: Diffusion utilisation et transmission des écrits patristiques. *F. Pelster*: Die Quaestiones des Alexander von Hales. *B. Leeming*: A note on a reading in Tertullian's de Baptismo. „Credo quia non credunt“. Conspectus bibliographici, etc.

Irénikon. D'A may-Sur-Meuse (Belgique).

1933. Nr. 4. *D. C. Lialine*: Orthodoxie à propos d'Oecuménisme. *D. M. Schwarz*: Le chant ecclésiastique byzantin de nos jours. *D. A. Harang*: Revue des Revues. Bibliographie, etc.

Les Questions Liturgiques et Paroissiales. Louvain (Abbaye du Mont César).

1933. N 4—5. *D. B. Capelle*: L'histoire des rites et la participation active à la messe. *D. F. Cabrol*: La question du lan. *Dr. J. Pinski*: La liturgie et la „réalité spirituelle“ de l'Eglise, du diocèse et de la paroisse. *Dr. B. Capelle*: La vraie prière humaine et la liturgie. Notes et documents, etc.

Prąd: Lublin (Uniwersytet).

1933. Październik. *Ks. Dr. Wł. Goral*: Pamięci Bohdana Rutkiewicza. *St. Kunowshi*: Prof. Bohdan Rutkiewicz. *Ks. Szydelski*: Stosunek kultury moralno-duchowej pierwotnego chrześcijaństwa do ówczesnej pogańskiej. *A. Romer*: Próba obiektywnego sądu o Polsce. Dokumenty, etc.

1933. Listopad. *J. Wędrychowska*: Najwyższe prawo miłości. *Mg. Konstanty Turowski*: Społeczny program Lewjatan, Narodowo-socjalistyczny program G. Feder. Z kraju i ze świata, etc.

Nouvelle Revue Théologique. Louvain (Rue des récollets 11).

1933. N. 8. A nos abonnés. *P. Galtier*: L'âge de la Confirmation. *Fra Agostino Gemelli*: Encore l'avortement indirect. *A. Vermeersch*: Une courte conclusion. *J. B. Lenain*: Beauraing du Saint-Siège, etc.

1933. N. 9. *A. Van Hove*: Le Concordat entre le Saint-Siège et l'Etat de Bade. *M. Goussette*: Les directeurs spirituels de Démétride. *R. Plus*: La femme, la direction, les lettres de direction. *Ch. Martin*: A travers six siècles d'exégèse. Bibliographie, etc.

Nova Revija vjeri i nauci. Makarska.

1933. Br. 4. *Dr. fr. Božo Vuco*: Fridrih Ozaman i njegovo djelo. *Dr. Ivanov*: Promatranje-današnjice u znaku moderne slobode. *F. Ignacij Radić*: Stanje općenite krize. Kulturni pogledi, etc.

Przegląd Homiletyczny. Kielce (Seminarjum Duchowne).

1933. Z. 4. *Ks. A. Tymczak*: Kazania święteczne św. Augustyna. *Ks. E. Szramek*: Praca wychowawcza duszpasterza na ambonie. *Ks. J. Grabowski*: Rk kościoła na ambonie. Co myślą świeccy o naszych kazaniach. *Ks. dr. J. Kornobis*: Pokłosie homiletyczne 5-go kursu duszpasterskiego. Materjały i szkice, etc.

*** Revue d'Histoire et de Philosophie religieuses.** Strasbourg (Bureau de la revue).

1933. Nr. 4—5. *A. Causse*: L'idéal politique et social du Deutéronome. La fraternité d'Israël. *A. Bill*: L'étude historique du Nouveau Testament. *J. Gagé*: La victoire impériale dans l'empire chrétien. *M. Francès*: La morale de Spinoza et la doctrine calvinienne de la prédestination. *M. Goguel*: Le „Jesus“ de M. Ch. Guignebert. *J. Adam*, *F. Wendel*: Le tribunal matrimonial de Zurich et le Consistoire de Genève. Revue des Livres, etc.

Seelsorger. Wien (Stephansplatz 3).

1934. Nr. 1. *Dr. Karl Rudolf*: Die Seelsorglichen Impulse des Wiener Katholikentages. *Dr. Konrad Metzger*: Pfarrei und Mysterium. *K. Mayr*: Siedlungsbewegung und Seelsorge. *A. Bieler*: Einfachheit und Frömmigkeit. *Dr. J. Weingartner*: Die allgemeine Volksmission in Innsbruck. Zum Buss sacrament. Liturgische Erneuerung. Bücher und Zeitschriften. Die Predigt der Zeit, etc.

1934. Nr. 2. *Dr. T. Innitser*: Auswertung des Katholikentages in der Seelsorge. *Dr. Karl Rudolf*: Einfachheit und Frömmigkeit. *L. Hänsel*: Ehe und Familie in der Gegenwart. *Dr. K. Metzger*: Die Kunst der Schlagzeile im Dienste der Seelsorge. *G. Els*: Bekenntnisbeicht oder Besprechungsbeicht. Liturgische Erneuerung. Die Predigt der Zeit, etc.

Theologie und Glaube. Paderborn.

1933. H. 6. *Dr. K. Pieper*: Jesus und der Staat. *Dr. A. E. Mader*: Die Ausgrabung der Kirche der Brotvermehrung durch die Görresgesellschaft. *Dr. P. Walz*: Die Gegenwartsbedeutung Alberts des Grossen. *P. Brove*: Die Kinderbeichte im Mittelalter. *Dr. O. Maas*: Die Stiftung Ferdinands von Fürstenberg zum Besten der ostasiatischen Missionen. *Dr. T. Brauer*: Idee und Interesse. *Dr. P. Fidelis Schwendinger*: Um die Erlaubtheit der periodischen Enthaltung. Kleine Beiträge. Erlasse und Entscheidungen, etc.

Theologische Quartalschrift. Rottenburg a. N. (Bader'sche Verlagsbuchhandlung).

1933. H. 1. *Simon*: Die Geschichte als Weg des Geistes. *Adam*: Deutsches Volkstum und katholisches Christentum. *Riessler*: Lucian von Samosata und die Hl. Schrift. *Fischer*: Die Mauern und Tore des biblischen Jerusalem. *Stolz*: Das Epitaph des Tübinger Propsts und Kanzlers Vergenhans. *Hofmeister*: Von den Koadjutoren der Kanoniker der bayer. Domkapitel. *Hagen*: Pfarrei und Pfarrer. Besprechungen, etc.

Theologisch-Praktische Quartalschrift. Linz a d Donau.

1933. H. 4. *Otto Cohausz*: Der Priester-geirretet und tröstend. *Dr. K. Algermissen*: Die Pastorallehre aus der Statistik der Kirchenaustritts — und Freidenkerbewegung der Hachkriegszeit. *A. Jungmann*: Alte Kirche und Gegenwartskirche in der liturgischen Bewegung. *Dr. N. Schneider*: Sumer und Bibel. *P. Ketter*: Sponsa Christi. *M. Gierens*: Eucharistie und corpus Christi mysticum. Pastoralfälle. Mitteilungen. *Al. Steinen*: Bewilligungen und Entscheidungen in Sachen der Ablässe. *P. Killitzko*: Bericht über die Erfolge der katholischen Missionen. *Dr. J. Massarette*: Kirchliche Zeitläufe, etc.

Tijdschrift voor Liturgie. Abdij Affligem, Hekelgem.

1933. N. 5. *J. Van Genner*: Die Gregoriaansche gezangen. *Dr. Willibrord Losse Aren*. *W. Lampen*: Communiqueeren buiten de Mis. Mededeelingen, etc.

Zeitschrift für katholische Theologie. Innsbruck.

1933. H. 4. *A. Mitterer*: Mann und Weib nach dem biologischen Weltbild des hl. Thomas und dem der Gegenwart. *J. B. Lots*: Sein und Wert. *F. Pelster*: Eine Handschrift mit Predigten des Richard Fishacre O. P. und anderer Oxfordes Lehrer. Rezensionen, etc.

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА 12 зол.

NOTA: „Bohoslovia“ quater in anno (praeter „Summaria“ semper unum alterumve articulum latine conscriptum continens) prodit. Annua subnotatio pro externis regnis 2 Dol. am.

„Bohoslovia“ Léopol (Lemberg) Kopernik 36.

В адміністрації „Богословії“ In administratione „Bohoslovia“

(Львів, Коперника 36)

(Léopol, Kopernik 36)

можна набути:

veneunt libri:

Богословія том I—XI (Bohoslovia vol. I—XI) 1·50 Dol. am.

II. Видання „Богословії“ (Editiones „Bohoslovia“)

1. Dr. Jos. Slipyj: De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus S. explicanda. p. IV + 29. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
2. о. Др. Г. Костельник: Границі вселенної (Dr. G. Kostelnyk: De finibus universi). ст. 61. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
3. Dr. A. Landgraf: Partes animae norma gravitatis peccati. p. 54. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
4. о. Др. Й. Сліпий: Св. Тома з Аквіну і схоластика (Dr. Jos. Slipyj: De S. Thoma Aq. atque theol. et philosophia scholastica). ст. 76. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
5. Dr. Theod. T. Haluščynskij OSBM: De ucrainis S. Scripturae versionibus. p. 22. 8° — 0·20 Dol. (1·20 зол.)
6. Dr. Jos. Slipyj: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet? p. 36. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
7. о. Др. Сп. Кархут: Нове видання Службеника (Dr. Sp. Karchut: Nova editio Liturgiconis slavici). ст. 34. 8° — 0·25 Dol. (1·50 зол.)
8. о. Др. Гавриїл Костельник: Ordo logicus (Dr. Gabriel Kostelnyk: De ordine logico). ст. 44. 8° — 0·25 Dol. (1·50 зол.)
9. P. Joseph Schrijvers CSSR: Le double Principe Moteur de la Vie Spirituelle. p. 40. 8° — 0·25 Dol. (1·50 зол.)
10. Dr. M. Schmaus: Kykeley, cuiusdam adhuc ignoti auctoris anglici ineunte saeculo XIV. florentis, Quaestio de cooperatione divina. p. 38. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
- 11-12. Др. Ярослав Пастернак: Коротка археологія західно-українських земель (Dr. Jaroslav Pasternak: L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes à l'époque préhistorique, proto-historique et chrétienne). ст. 94 + XVII таблиць. 8° — 0·75 Dol. (6 зол.)
13. Володимир Січинський: Вежа і дім Корняктау Львові (V. Sičynskij — La tour et la Maison De Corgnacte a Léopol) ст. 20 + VI таблиць, 8° — (1 зол.)
14. Dr. Leo Hlynka: De protestate episcoporum nec non praerogativis metropolitanae potestatis in bona Ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis. 74. 8° (1 зол.)
15. Др. Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus) ст. 53. 8° (1 зол.)

III. Праці Богосл. Наук. Т-ва [гр. кат. Богосл. Академії] (Opera Theol. Societatis Ucrainorum [gr. cath. Acad. Theol.])

(під проводом о. проф. Дра Йос. Сліпого — sub directione Prof. Dr. Jos. Siipyj)

- T. I. Св. свщм. Йосафат Кунцевич S. (Josaphat Kuncevyč) — матеріали і розвідки з нагоди ювілею. Зібрав о. Др. Й. Сліпий. ст. 261. 8° — 1·50 Dol. (10 зол.)
- T. II. Dr. Jos. Siipyj: De principio spirationis in SS. Trinitate. р. VIII + 120. 8° — 0·75 Dol. (5 зол.)
- T. III. о. Др. Спирідон Кархут: Граматика української церковно-словянської мови (Grammatica linguae ecclesiasticoslavicae ucrainicae). ст. XIX + 284. 8° — 1·50 Dol. (12 зол.)
- T. IV—V. Аскетичні твори св. Отця нашого Василя Вел (Opera Ascetica S. Basilii Magni). — Пер. з грецького митроп. Андрей Шептицький. ст. XIV + 490. 8° — 2 Dol. (14 зол.)
- T. VI. о. Др. Василь Лаба: Біблійна герменевтика (Hermeneutica biblica). ст. 148. 8° — 0·75 Dol. (5 зол.)
- T. VII. о. Юліян Дзерович: Катихитика (Catechetica). ст. 178. 8° — 1 Dol. (5 зол.)
- T. VIII. о. Др. Ярослав Левицький: Перші українські проповідники і їх твори (De exordiis praedicationis Ucrainorum). ст. 196. 8° — 1 Dol. (7 зол.)
- T. IX. о. Др. Василь Лаба: Патрологія ч. I. Початкова, донікейська доба (Patrologia р. I). ст. 164. 8° — 0·75 Dol. (5·50 зол.)
- T. X. о. Др. Василь Лаба: Патрологія. ч. II. Розцвітна доба (Patrologia р. II). ст. 217. 8° — 1 Dol. (7 зол.)
- T. XI. о. Др. Ярослав Левицький: Теорія церковної вимови (De arte praedicandi). ст. 137. 8° — 0·75 Dol. (5·50 зол.)
- T. XII. о. Др. Василь Лаба: Патрологія ч. III. Кінцева доба (Patrologia р. III). ст. 147. 8° — (4·50 зол.)

IV. Звіти гр. кат. Богословської Академії (Nuntia de personis et gestis gr. cat. Academiae Theologicae)

1. о. Др. Йосиф Сліпий: Гр. кат. Богословська Академія і її статuti (Gr. cath. Academia Theologica eiusque status et constitutiones). ст. 30. 8° — 0·20 Dol. (1·50 зол.)
2. Гр. кат. Богословська Академія у Львові в першій трьохлітній своїй істнування [1928—1931] (De gr. cath. Academiae Theologicae primo triennio peracto). ст. 109. 8° — 0·40 Dol. (3 зол.)

о. Йосиф Сліпий: Богословське Наукове Товариство і його статuti. ст. 19. 16° — 0·05 Dol. (0·35 зол.)

Богословське Наукове Товариство у Львові в першій десятилітній свого істнування (1923—1933). ст. 92. 8° (1·50 зол.)